PRAEFAMEN

DE CORNELIO ET HAC VITARUM EIUS EDITIONE.

Cornelius Nepos aequalis fuit Ciceroni, Attico, Catullo, et cum his ipsis intima familiaritate coniunctus; vixitque igitur et Iulii Caesaris et Octaviani Augusti temporibus. Unde oriundus fuerit, non certo liquet apud scriptores. Plinius Padi accolam dicit, alii Novo-Comensem, alii Veronensem; Vossius Hostiliae, vico Veronensium, natum esse iudicabat, historicus illorum ipsos, a Becello, Veronensium cancellario collectos, secutus. Romae sine dubio plurimum temporis degit, historiae studio unice deditus; magistratus omnino nullos gessisse videtur. Scriptis suis praecellentem et inter coaevos et postea famam est consecutus; quo magis profecto dolendum est, pleraque eius aut intercidisse, aut ut ex latebris, quibus occuluntur, prodirent, nondum suum Angelum Maium invenisse.

Conscripserat autem praeter vitas nostras primum *Chronica*, eaque, uti saltem Vossius existimavit, pro triplici tempore, ἀδήλῳ, μυθικῷ et ἱστορικῷ adornaverat, omnem in iis antiquorum historiam persecutus. Quod opus tribus libris absolutum fuisse, ex Catulli carmine primo intelligitur, quo ille omnem collectionem carminum suorum Cornelio Nepoti dedicat. Porro librum *de Regibus*, cuius ipse testis est in principio eorum, quae et in Vitis de regibus commemorantur. Singularem dein composuit librum *de Catone*, Censorio, uti legitur in vita Catonis, cap. III, in fine, rogatu Attici. Commemorantur l. *de Historicis*, de *vita Ciceronis;* liber etiam, *in quo*, Suetonio teste, *distinxit literatum ab erudito;* denique *Exempla*, et *Epistolae ad Ciceronem*.

Quae solae supersunt hodie Vitae, eae principione ita uti nunc habemus, sint conscriptae, an ex maiori opere in brevius contractae ab Aemilio Probo quodam librario, qui exaratum partim sua, partim matris avique manu Vitarum exemplar Theodosio imperatori obtulit, cuiusque tamquam autoris nomen antehac in fronte libri legebatur (nam primus Nepotem Lambinus in titulo reposuit,) de hoc variae iam inde a

Gasp. Barthio extiterunt opiniones, quum alii, uti Lambinus, opus Nepoti adiudicarent, alii compendium maioris operis esse statuerent, alii denique abiudicarent, ideo quod nec citatum uspiam reperiretur, et quaedam haberet, quae non congruerent cum historia historicisque reliquis, alia etiam, quae non ab omni parte boni magnique scriptoris stilo convenire viderentur. Quae tamen omnia itidem in aliis etiam bonis scriptoribus occurrunt. Nam neque citantur aliqui (ut v. c. Curtius) et in haud paucis, qui inter praecipuos habentur, et errata quaedam et minus bene composita reperiuntur. Illud dubio caret: genus ipsum scribendi, quod in hoc opusculo comparet, in longe plerisque ita esse comparatum, ut aetati aureae abiudicari paene nequeat, res autem gestas moresque virorum, quos illustrat, clarorum ita vivide et breviter et lucide ob oculos poni, nullus ut aptior hoc auctor videatur, a quo vel in historia tractanda vel in literis Latinis iuventuti tradendis exordium capiatur. Ceterum neque has Vitas integras nunc extare, sequitur aperte ex postremo Hannibalis capite, ubi se iam profitetur Romanorum expliciturum imperatores; ex quo apparet, aut Cor-

nelium opus imperfectum reliquisse, aut nonnisi primam operis partem ad nostra tempora servatam esse.

Textum Cornelianum quoniam novis luculentioribusque typis iam exornare typographus constituerat, omni opera adnisi sumus, ut librum quam emendatissimum tersissimumque praestaremus. Et in lectione magis etiam ad codicum praestantissimorum auctoritatem in iis certe, quae et a Fischero Harlessioque et aliis viris doctis comprobata fuerant aut quae sensus necessario requirebat, accessimus, de quibus in notis perbreviter rationem reddimus. Fragmenta hic etiam adiici curavimus, quo ex his quoque scriptionis Cornelianae reliquiis ipsius scriptoris imago clarius concipi posset. Atque sic lectoribus quibuscunque iucundum hunc et bene ornatum libellum quam maxime commendatum esse cupimus.

Scr. Lipsiae m. Dec. a. XLII.

C. H. Weise.

PRAEFATIO.

Non dubito, fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturae leve et non satis dignum summorum virorum personis iudicent, quum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam; aut in eius virtutibus commemorari, saltasse eum commode, scienterque tibiis cantasse. 2. Sed hi erunt fere, qui, expertes literarum Graecarum, nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. 3. Ii si didicerint, non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia maiorum institutis iudicari, non admirabuntur, nos in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. 4. Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam habere in matrimonio: quippe quum cives eius eodem uterentur instituto. At id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi in Graecia ducitur adolescentulis, quam plurimos habere amatores. Nulla Lacedaemoni tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat, mercede conducta. 5. Magnis in laudibus tota fuit Graecia, victorem Olympiae citari; in scenam vero prodire, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos partim infamia, partim humilia atque ab honestate remota ponuntur. 6. Contra ea pleraque nostris moribus sunt

decora, quae apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet, uxorem ducere in convivium? aut cuius non materfamilias primum locum tenet aedium, atque in celebritate versatur? 7. Quod multo fit aliter in Graecia. Nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum; neque sedet, nisi in interiore parte aedium, quae γυναικωνῖτις appellatur, quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione coniunctus. 8. Sed hic plura persequi tum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem, quae exorsus sum. Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro de vita excellentium Imperatorum.

I.

MILTIADES.

Cap. I.

Miltiades, Cimonis filius, Atheniensis, quum et antiquitate generis, et gloria maiorum, et sua modestia unus omnium maxime floreret, eaque esset aetate, ut iam non solum de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem futurum, qualem cognitum iudicarunt: accidit, ut Athenienses Chersonesum colonos vellent mittere. 2. Cuius generis quum magnus numerus esset, et multi eius demigrationis peterent societatem: ex his delecti Delphos deliberatum missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimum duce uterentur. Namque tum Thraces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. 3. His consulentibus nominatim Pythia praecepit, ut Miltiadem sibi imperatorem sumerent: id si fecissent, incepta

prospera futura. 4. Hoc oraculi responso Miltiades cum delecta manu classe Chersonesum profectus quum accessisset Lemnum, et incolas eius insulae sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque ut Lemnii sua sponte facerent, postulasset: 5. illi irridentes responderunt, tum id se facturos, quum ille domo navibus proficiscens vento aquilone venisset Lemnum. Hic enim ventus, a septentrionibus oriens, adversum tenet Athenis proficiscentibus. 6. Miltiades, morandi tempus non habens, cursum direxit, quo tendebat, pervenitque Chersonesum.

II. Ibi brevi tempore barbarorum copiis disiectis, tota regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea communiit, multitudinem, quam secum duxerat, in agris collocavit, crebrisque excursionibus locupletavit. 2. Neque minus in ea re prudentia, quam felicitate, adiutus est. Nam quum virtute militum hostium devicisset exercitus, summa aequitate res constituit, atque ipse ibidem manere decrevit. 3. Erat enim inter eos dignitate regia, quamvis carebat nomine; neque id magis imperio, quam iustitia, consecutus. Neque eo secius Atheniensibus, a quibus erat profectus, officia praestabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant, quam illorum, cum quibus erat profectus. 4. Chersoneso tali modo constituta, Lemnum revertitur, et ex pacto postulat, ut sibi urbem tradant. Illi enim dixerant, quum, vento borea domo profectus, eo pervenisset, sese dedituros; se autem domum Chersonesi habere. 5. Cares, qui tum Lemnum incolebant, etsi praeter opinionem res ceciderat, tamen, non dicto, sed secunda fortuna adversariorum capti, resistere ausi non sunt, atque ex insula demigrarunt. Pari felicitate ceteras in-

sulas, quae Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem.

III. Eisdem temporibus Persarum rex Darius, ex Asia in Europam exercitu traiecto, Scythis bellum inferre decrevit. Pontem fecit in Istro flumine, qua copias traduceret. Eius pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Ionia et Aeolide duxerat; quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat imperia. 2. Sic enim facillime putavit se Graeca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus, se oppresso, nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit [tum] numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. 3. Hic quum crebri afferrent nuntii male rem gerere Darium, premique ab Scythis, Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent. 4. Nam si cum his copiis, quas secum transportaverat, interisset Darius, non solum Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Graeci genere, liberos a Persarum futuros dominatione et periculo. Id et facile effici posse. Ponte enim rescisso, regem vel hostium ferro vel inopia paucis diebus interiturum. 5. Ad hoc consilium quum plerique accederent, Histiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit, dicens, non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire, et multitudini, quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio; quo extincto, ipsos, potestate expulsos, civibus suis poenas daturos. Itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quam confirmari regnum Persarum. 6. Huius quum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades, non dubitans, tam multis consciis ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit, ac rur-

sus Athenas demigravit. Cuius ratio etsi non valuit, tamen magnopere est laudanda, quum amicior omnium libertati, quam suae fuerit dominationi.

IV. Darius autem, quum ex Europa in Asiam redisset, hortantibus amicis, ut Graeciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit, eique Datim praefecit et Artaphernem; hisque ducenta peditum, decem millia equitum dedit: causam interserens, se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardes expugnassent, suaque praesidia interfecissent. 2. Illi praefecti regii, classe ad Euboeam appulsa, celeriter Eretriam ceperunt, omnesque eius gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt, ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. Is abest ab oppido circiter millia passuum decem. 3. Hoc tumultu Athenienses tam propinquo tamque magno permoti, auxilium nusquam, nisi a Lacedaemoniis, petiverunt, Phidippidemque cursorem eius generis, qui ἡμεροδρόμοι vocantur, Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret, quam celeri opus esset auxilio. 4. Domi autem creant decem praetores, qui exercitui praeessent, in eis Miltiadem. Inter quos magna fuit contentio, utrum moenibus se defenderent, an obviam irent hostibus, acieque decernerent. 5. Unus Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent. Id si factum esset, et civibus animum accessurum, quum viderent, de eorum virtute non desperari, et hostes eadem re fore tardiores, si animadverterent, auderi adversus se tam exiguis copiis dimicare.

V. Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit praeter Plataeenses. Ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem millia armatorum completa sunt: quae manus mirabili flagrabat pugnandi

cupiditate. 2. Quo factum est, ut plus, quam collegae, Miltiades valuerit. Eius ergo auctoritate impulsi Athenienses copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo castra fecerunt. 3. Deinde postero die sub montis radicibus, acie e regione instructa, nova arte, vi summa proelium commiserunt. Namque arbores multis locis erant stratae, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. 4. Datis, etsi non aequum locum videbat suis, tamen, fretus numero copiarum suarum, confligere cupiebat: eoque magis, quod, priusquam Lacedaemonii subsidio venirent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, proeliumque commisit. 5. In quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarint; adeoque perterruerunt, ut Persae non castra, sed naves petierint. Qua pugna nihil adhuc est nobilius. Nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit.

VI. Cuius victoriae non alienum videtur, quale praemium Miltiadi sit tributum, docere, quo facilius intelligi possit, eandem omnium civitatum esse naturam. 2. Vt enim populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues, ob eamque causam gloriosi; nunc autem effusi atque obsoleti: sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. 3. Namque huic Miltiadi, qui Athenas totamque Graeciam liberarat, talis honos tributus est in porticu, quae *Ποικίλη* vocatur, quum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem praetorum numero prima eius imago poneretur, isque hortaretur milites, proeliumque committeret. 4. Idem ille populus, posteaquam maius imperium est nactus, et largitione magistratuum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.

VII. Post hoc proelium classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quae barbaros adiuverant, bello persequeretur. Quo imperio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas vi expugnavit. 2. Ex his Parum insulam, opibus elatam, quum oratione reconciliare non posset, copias e navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeatu privavit; deinde vineis ac testudinibus constitutis, propius muros accessit. 3. Quum iam in eo esset, ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est. Cuius flamma ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem, signum a classiariis regiis datum. 4. Quo factum est, ut et Parii a deditione deterrerentur, et Miltiades, timens, ne classis regia adventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum totidem navibus, atque erat profectus, Athenas magna cum offensione civium suorum rediret. 5. Accusatus est ergo proditionis, quod, quum Parum expugnare posset, a rege corruptus infectis rebus discessisset. Eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. Itaque quoniam ipse pro se dicere non posset, verba fecit frater eius Tisagoras. 6. Causa cognita, capitis absolutus, pecunia multatus est, eaque lis quinquaginta talentis aestimata est, quantus in classem sumtus factus erat. Hanc pecuniam quod solvere in praesentia non poterat, in vincula publica coniectus est, ibique diem obiit supremum.

VIII. Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia fuit causa damnationis. Namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat, omnium suorum civium potentiam extimescebant. 2. Miltiades, multum in imperiis magistratibus-

que versatus, non videbatur posse esse privatus, praesertim quum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. 3. Nam Chersonesi omnes illos, quos habitarat, annos perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed iustus. Non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinebat. Omnes autem et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate usa est. 4. Sed in Miltiade erat quum summa humanitas, tum mira comitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret; magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Haec populus respiciens, maluit eum innoxium plecti, quam se diutius esse in timore.

II.
THEMISTOCLES.

Cap. I.

Themistocles, Neocli filius, Atheniensis. Huius vitia ineuntis adolescentiae magnis sunt emendata virtutibus, adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. 2. Sed ab initio est ordiendum. Pater eius Neocles generosus fuit. Is uxorem Acharnanam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. Qui quum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre exheredatus est. 3. Quae contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum iudicasset, sine summa industria non posse eam exstingui, totum se dedit reipublicae, diligentius amicis famaeque serviens. Multum in iudiciis privatis versa-

batur; saepe in concionem populi prodibat; nulla res maior sine eo gerebatur, celeriterque, quae opus erant, reperiebat. 4. Neque minus in rebus gerendis promptus, quam excogitandis, erat, quod et de instantibus (ut ait Thucydides) verissime iudicabat, et de futuris callidissime coniiciebat. Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.

II. Primus autem gradus fuit capessendae reipublicae bello Corcyraeo: ad quod gerendum praetor a populo factus, non solum praesenti bello, sed etiam reliquo tempore, ferociorem reddidit civitatem. 2. Nam quum pecunia publica, quae ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit populo, ut ea pecunia classis centum navium aedificaretur. 3. Qua celeriter effecta, primum Corcyraeos fregit, deinde maritimos praedones consectando mare tutum reddidit. In quo quum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses. 4. Id quantae saluti fuerit universae Graeciae, bello cognitum est Persico, quum Xerxes et mari et terra bellum universae inferret Europae cum tantis copiis, quantas neque ante neque postea habuit quisquam. 5. Huius enim classis mille et ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum sequebantur; terrestres autem exercitus septingentorum millium peditum, equitum quadringentorum millium fuerunt. 6. Cuius de adventu quum fama in Graeciam esset perlata, et maxime Athenienses peti dicerentur propter pugnam Marathoniam; miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis se munirent. 7. Id responsum quo valeret, quum intelligeret nemo, Themistocles persuasit, consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque

conferrent: eum enim a deo significari murum ligneum. 8. Tali consilio probato addunt ad superiores totidem naves triremes, suaque omnia, quae moveri poterant, partim Salamina, partim Troezena asportant; arcem sacerdotibus paucisque maioribus natu ac sacra procuranda tradunt, reliquum oppidum relinquunt.

III. Huius consilium plerisque civitatibus displicebat, et terra dimicari magis placebat. Itaque missi sunt delecti cum Leonida, Lacedaemoniorum rege, qui Thermopylas occuparent, longiusque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt, eoque loco omnes interierunt. 2. At classis communis Graeciae trecentarum navium, in qua ducentae erant Atheniensium, primum apud Artemisium inter Euboeam continentemque terram cum classiariis regis conflixit. Angustias enim Themistocles quaerebat, ne multitudine circumiretur. 3. Hic etsi pari proelio discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere: quod erat periculum, ne, si pars navium adversariorum Euboeam superasset, ancipiti premerentur periculo. 4. Quo factum est, ut ab Artemisio discederent, et exadversum Athenas apud Salamina classem suam constituerent.

IV. At Xerxes, Thermopylis expugnatis, protinus accessit astu, idque nullis defendentibus, interfectis sacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. 2. Cuius fama perterriti classiarii quum manere non auderent, et plurimi hortarentur, ut domos suas quisque discederent, moenibusque se defenderent: Themistocles unus restitit, et universos pares esse posse aiebat, dispersos testabatur perituros; idque Eurybiadi, regi Lacedaemoniorum, qui tum summae imperii praeerat, fore affirmabat. 3. Quem quum minus, quam vellet, mo-

veret, noctu de servis suis, quem habuit fidissimum, ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis, adversarios eius in fuga esse: 4. qui si discessissent, maiore cum labore et longinquiore tempore bellum confecturum, quum singulos consectari cogeretur; quos si statim aggrederetur, brevi universos oppressurum. Hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. 5. Hac re audita, barbarus, nihil doli subesse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari conflixit, ut eius multitudo navium explicari non potuerit. Victus ergo est magis consilio Themistoclis, quam armis Graeciae.

V. Hic etsi male rem gesserat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum his opprimere posset hostes. Iterum ab eodem gradu depulsus est. Nam Themistocles verens, ne bellare perseveraret, certiorem eum fecit, id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ac reditu in Asiam excluderetur; idque ei persuasit. 2. Itaque qua sex mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta in Asiam reversus est, seque a Themistocle non superatum, sed conservatum iudicavit. 3. Sic unius viri prudentia Graecia liberata est, Europaeque succubuit Asia. Haec altera victoria, quae cum Marathonio possit comparari tropaeo. Nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam classis est devicta.

VI. Magnus hoc bello Themistocles fuit, neque minor in pace. Quum enim Phalerico portu, neque magno neque bono, Athenienses uterentur, huius consilio triplex Piraei portus constitutus est, isque moenibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipararet, utilitate superaret. 2. Idem muros Atheniensium restituit praecipuo periculo suo. Namque Lacedaemonii,

causam idoneam nacti propter barbarorum excursiones, qua negarent oportere extra Peloponnesum ullam urbem habere, ne essent loca munita, quae hostes possiderent, Athenienses aedificantes prohibere sunt conati. 3. Hoc longe alio spectabat, atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathonia et Salaminia, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedaemonii, de principatu sibi cum his certamen fore. 4. Quare eos quam infirmissimos esse volebant. Postquam autem audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. His praesentibus desierunt, ac se de ea re legatos ad eos missuros dixerunt. 5. Hanc legationem suscepit Themistocles, et solus primo profectus est; reliqui legati ut tum exirent, quum satis altitudo muri exstructa videretur, praecepit: interim omnes, servi atque liberi, opus facerent, neque ulli loco parcerent, sive sacer, sive profanus, sive privatus esset, sive publicus, et undique, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. Quo factum est, ut Atheniensium muri ex sacellis sepulcrisque constarent.

VII. Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire ad magistratus noluit, et dedit operam, ut quam longissime tempus duceret, causam interponens, se collegas exspectare. 2. Quum Lacedaemonii quererentur, opus nihilominus fieri, eumque in ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti: a quibus quum audisset, non multum superesse munitionis, ad ephoros Lacedaemoniorum accessit, penes quos imperium summum erat, atque apud eos contendit, falsa his esse delata; quare aequum esse, illos viros bonos nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent; interea se obsidem retinerent. 3. Gestus est ei mos,

tresque legati, functi summis honoribus, Athenas missi sunt. Cum his collegas suos Themistocles iussit proficisci, eisque praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissus. 4. Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum senatumque Lacedaemoniorum adiit, et apud eos liberrime professus est, Athenienses suo consilio, quod communi iure gentium facere possent, deos publicos, suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse; neque in eo, quod inutile esset Graeciae, fecisse. 5. Nam illorum urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam iam bis classes regias fecisse naufragium. 6. Lacedaemonios autem male et iniuste facere, qui id potius intuerentur, quod ipsorum dominationi, quam quod universae Graeciae utile esset. Quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent, aliter illos nunquam in patriam recepturi.

VIII. Tamen non effugit civium suorum invidiam. Namque ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades, testarum suffragiis e civitate eiectus, Argos habitatum concessit. 2. Hic quum propter multas eius virtutes magna cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege Persarum ad Graeciam opprimendam fecisset. 3. Hoc crimine absens proditionis damnatus est. Id ut audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi quum eius principes civitatis animadvertisset timere, ne propter se bellum his Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum, Molossorum regem, cum quo ei hospitium erat, confugit. 4. Huc quum venisset, et in praesentia rex abesset, quo maiore religione se receptum tueretur,

filiam eius parvulam arripuit, et cum ea se in sacrarium, quod summa colebatur caerimonia, coniecit. Inde non prius egressus est, quam rex eum data dextra in fidem reciperet. 5. Quam praestitit. Nam quum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit, monuitque, ut consuleret sibi; difficile enim esse, in tam propinquo loco tuto eum versari. Itaque Pydnam eum deduci iussit, et, quod satis esset praesidii, dedit. 6. Hic in navem omnibus ignotus [nautis] adscendit. Quae quum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus; sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus, domino navis, qui sit, aperit, multa pollicens, si se conservasset. 7. At ille, clarissimi viri captus misericordia, diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in ancoris, neque quemquam ex ea exire passus est. Inde Ephesum pervenit, ibique Themistoclem exponit: cui ille pro meritis postea gratiam retulit.

IX. Scio, plerosque ita scripsisse, Themistoclem Xerxe regnante in Asiam transisse. Sed ego potissimum Thucydidi credo, quod aetate proximus erat, qui illorum temporum historiam reliquerunt, et eiusdem civitatis fuit. Is autem ait, ad Artaxerxem eum venisse, atque his verbis epistolam misisse: 2. *Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Graiorum in domum tuam intuli, quum mihi necesse fuit, adversus patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. 3. Idem multo plura bona feci, postquam in tuto ipse, et ille in periculo esse coepit. Nam quum in Asiam reverti vellet, proelio apud Salamina facto, literis eum certiorem feci, id agi, ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur: quo nuntio ille peri-*

culo est liberatus. 4. *Nunc autem ad te confugi, exagitatus a cuncta Graecia, tuam petens amicitiam: quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo, ut de his rebus, de quibus tecum colloqui volo, annuum mihi tempus des, eoque transacto ad te venire patiaris.*

X. Huius rex animi magnitudinem admirans, cupiensque talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne id tempus literis sermonique Persarum dedit: quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant, qui in Perside erant nati. 2. Hic quum multa regi esset pollicitus, gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum; magnis muneribus ab Artaxerxe donatus in Asiam rediit, domiciliumque Magnesiae sibi constituit. 3. Namque hanc urbem ei rex donarat, his quidem verbis, *quae ei panem praeberet:* ex qua regione quinquaginta talenta quotannis redibant; Lampsacum autem, *unde vinum sumeret;* Myuntem, *ex qua opsonium haberet.* Huius ad nostram memoriam monumenta manserunt duo: sepulcrum prope oppidum, in quo est sepultus; statuae in foro Magnesiae. 4. De cuius morte multimodis apud plerosque scriptum est; sed nos eundem potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum, neque negat, fuisse famam, venenum sua sponte sumpsisse, quum se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus esset, praestare posse desperaret. Idem, ossa eius clam in Attica ab amicis sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

III.
ARISTIDES.

Cap. I.

Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere fuit Themistocli. Itaque cum eo de principatu contendit: namque obtrectarunt inter se. 2. In his autem cognitum est, quanto antestaret eloquentia innocentiae. Quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam, quod quidem nos audierimus, cognomine Iustus sit appellatus; tamen, a Themistocle collabefactus, testula illa exsilio decem annorum multatus est. 3. Qui quidem quum intelligeret, reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadvertisset quendam scribentem, ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta poena dignus duceretur. 4. Cui ille respondit, se ignorare Aristidem; sed sibi non placere, quod ita cupide elaborasset, ut praeter ceteros Iustus appellaretur. 5. Hic decem annorum legitimam poenam non pertulit. Nam postquam Xerxes in Graeciam descendit, sexto fere anno, quam erat expulsus, populiscito in patriam restitutus est.

II. Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae facta est prius, quam poena liberaretur. Idem praetor fuit Atheniensium apud Plataeas in proelio, quo Mardonius fusus, barbarorumque exercitus interfectus est. 2. Neque aliud est ullum huius in re militari illustre factum, quam huius imperii memoria; iustitiae vero, et aequitatis, et innocentiae multa: in primis, quod eius

aequitate factum est, quum in communi classe esset Graeciae simul cum Pausania, quo duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi ab Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses. 3. Namque ante id tempus et mari et terra duces erant Lacedaemonii. Tum autem et intemperantia Pausaniae et iustitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent, et adversus barbaros hos duces deligerent sibi.

III. Quos quo facilius repellerent, si forte bellum renovare conarentur, ad classes aedificandas exercitusque comparandos quantum pecuniae quaeque civitas daret, Aristides delectus est, qui constitueret, eiusque arbitrio quadringena et sexagena talenta quotannis Delum sunt collata. Id enim commune aerarium esse voluerunt. Quae omnis pecunia postero tempore Athenas translata est. 2. Hic qua fuerit abstinentia, nullum est certius indicium, quam quod, quum tantis rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit, ut, qui efferretur, vix reliquerit. 3. Quo factum est, ut filiae eius publice alerentur, et de communi aerario dotibus datis collocarentur. Decessit autem fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus.

IV.

PAUSANIAS.

Cap. I.

Pausanias, Lacedaemonius, magnus homo, sed varius in omni genere vitae fuit. Nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. 2. Huius illustrissi-

mum est proelium apud Plataeas. Namque illo duce Mardonius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis et consilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat, et viginti equitum, haud ita magna manu Graeciae fugatus est, eoque ipse dux cecidit proelio. 3. Qua victoria elatus plurima miscere coepit, et maiora concupiscere. Sed primum in eo est reprehensus, quod ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset, epigrammate scripto, in quo erat haec sententia: *Suo ductu barbaros apud Plataeas esse deletos, eiusque victoriae ergo Apollini donum dedisse.* 4. Hos versus Lacedaemonii exsculpserunt, neque aliud scripserunt, quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

II. Post id proelium eundem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum praesidia depelleret. 2. Pari felicitate in ea re usus elatius se gerere coepit, maioresque appetere res. Nam quum, Byzantio expugnato, cepisset complures Persarum nobiles, atque in his nonnullos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit, simulans, ex vinculis publicis effugisse; et cum his Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memoriae prodidit: 3. *Pausanias, dux Spartae, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit, seque tecum affinitate coniungi cupit. Quare, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum.* 4. *Id si feceris, et Spartam et ceteram Graeciam sub tuam potestatem, se adiuvante, te redacturum pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas face, cum quo colloquatur.* 5. Rex, tot hominum salute, tam sibi necessariorum, magnopere gavisus, confestim cum epi-

stola Artabazum ad Pausaniam mittit; in qua eum collaudat, ac petit, ne cui rei parcat ad ea perficienda, quae pollicetur. Si fecerit, nullius rei a se repulsam laturum. 6. Huius Pausanias voluntate cognita, alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis, absolvitur; multatur tamen pecunia: quam ob causam ad classem remissus non est.

III. At ille post non multo sua sponte ad exercitum rediit, et ibi non callida, sed dementi ratione cogitata patefecit. Non enim mores patrios solum, sed etiam cultum vestitumque mutavit. 2. Apparatu regio utebatur, veste Medica; satellites Medi et Aegyptii sequebantur; epulabatur more Persarum luxuriosius, quam, qui aderant, perpeti possent; 3. aditum petentibus conveniendi non dabat; superbe respondebat, [et] crudeliter imperabat. Spartam redire nolebat. Colonas, qui locus in agro Troadis est, se contulerat: ibi consilia quum patriae, tum sibi inimica capiebat. 4. Id postquam Lacedaemonii rescierunt, legatos ad eum cum scytala miserunt, in qua more illorum erat scriptum: *nisi domum reverteretur, se capitis eum damnaturos.* 5. Hoc nuntio commotus, sperans, se etiam tum pecunia et potentia instans periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit, ab ephoris in vincula publica coniectus est. Licet enim legibus eorum cuivis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit. Neque eo magis carebat suspicione; nam opinio manebat, eum cum rege habere societatem. 6. Est genus quoddam hominum, quod Helotae vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedaemoniorum colit, servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur. 7. Sed quod harum rerum nullum erat

apertum crimen, quo argui posset, non putabant, de tali tamque claro viro suspicionibus oportere iudicari, et exspectandum, dum se ipsa res aperiret.

IV. Interim Argilius quidam, adolescentulus, quem puerum Pausanias amore venereo dilexerat, quum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset, aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum redisset, qui super tali causa eodem missi erant, vincula epistolae laxavit, signoque detracto cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. 2. Erant in eadem epistola, quae ad ea pertinebant, quae inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille litteras ephoris tradidit. 3. Non est praetereunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco. Nam ne huius quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent; neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset. 4. Itaque huic indici, quid fieri vellent, praeceperunt. Fanum Neptuni est Taenari, quod violari nefas putant Graeci. Eo ille index confugit; in ara consedit. Hanc iuxta locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. 5. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias, ut audivit, Argilium confugisse in aram, perturbatus eo venit. Quem quum supplicem dei videret in ara sedentem, quaerit, causae quid sit tam repentino consilio. Huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. 6. Modo magis Pausanias perturbatus orare coepit, ne enuntiaret, nec se, meritum de illo optime, proderet. Quodsi eam veniam sibi dedisset, tantisque implicatum rebus sublevasset, magno esse ei praemio futurum.

V. His rebus ephori cognitis satius putaverunt, in urbe eum comprehendi. Quo quum essent profecti, et Pausanias, placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem

reverteretur: in itinere, quum iam in eo esset, ut comprehenderetur, ex vultu cuiusdam ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. 2. Itaque paucis ante gradibus, quam qui sequebantur, in aedem Minervae, quae χαλκίοικος vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas eius aedis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, quo facilius sub dio interiret. 3. Dicitur, eo tempore matrem Pausaniae vixisse, eamque iam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis ad filium claudendum lapidem ad introitum aedis attulisse. 4. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hic quum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. 5. Cuius mortui corpus quum eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quo hi, qui ad supplicium essent dati: displicuit pluribus, et procul ab eo loco infoderunt, quo erat mortuus. Inde posterius dei Delphici responso erutus, atque eodem loco sepultus, ubi vitam posuerat.

V.

C I M O N.

Cap. I.

Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum initio usus est adolescentiae. Nam quum pater eius litem aestimatam populo solvere non potuisset, ob eamque causam in vinculis publicis decessisset, Cimon eadem custodia tenebatur, neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater multatus erat, solvisset. 2. Habebat autem in matrimonio

sororem germanam suam, nomine Elpinicen, non magis amore, quam more ductus. Nam Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. 3. Huius coniugii cupidus Callias quidam, non tam generosus, quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret: id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. 4. Is quum talem conditionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram, Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire, quoniam prohibere posset, seque Calliae nupturam, si ea, quae polliceretur, praestitisset.

II. Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad principatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam quum iuris civilis, tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate, et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. 2. Primum imperator apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit, oppidum Amphipolin constituit, eoque decem millia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum apud Mycalen Cypriorum et Phoenicum ducentarum navium classem devictam cepit: 3. eodemque die pari fortuna in terra usus est. Namque hostium navibus captis, statim ex classe copias suas eduxit, barbarorumque maximam vim uno concursu prostravit. 4. Qua victoria magna praeda potitus quum domum reverteretur, quod iam nonnullae insulae propter acerbitatem imperii defecerant, bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coëgit. 5. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quod contumacius se gesserant, vacuefecit, sessores veteres urbe insulaque eiecit, agros civibus divisit. Thasios opulentia fretos suo adventu fregit. His

ex manubiis Athenarum arx, qua ad meridiem vergit, est ornata.

III. Quibus rebus quum unus in civitate maxime floreret, incidit in eandem invidiam, in quam pater suus ceterique Atheniensium principes. Nam testarum suffragiis, quod illi ὀστρακισμὸν vocant, decem annorum exsilio multatus est. 2. Cuius facti celerius Athenienses, quam ipsum, poenituit. Nam quum ille forti animo invidiae ingratorum civium cessisset, bellumque Lacedaemonii Atheniensibus indixissent; confestim notae eius virtutis desiderium consecutum est. 3. Itaque post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quod hospitio Lacedaemoniorum utebatur, satius existimans, eos et cives suos inter se una voluntate consentire, quam armis contendere, Lacedaemonem sua sponte est profectus, pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. 4. Post, neque ita multo, Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, quum eius maiorem partem insulae devicisset, in morbum implicitus, in oppido Citio est mortuus.

IV. Hunc Athenienses non solum in bello, sed et in pace, diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, quum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut nunquam in eis custodem imposuerit fructus servandi gratia, ne quis impediretur, quo minus eius rebus, quibus quisque vellet, frueretur. 2. Semper eum pedisequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis eius indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe, quum aliquem offensum fortuna videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit. 3. Quotidie sic coena ei coquebatur, ut, quos invocatos vidisset in foro, omnes devocaret: quod facere nullum diem praetermittebat. Nulli fides eius, nulli

opera, nulli res familiaris defuit; multos locupletavit; complures pauperes mortuos, qui, unde efferrentur, non reliquissent, suo sumtu extulit. 4. Sic se gerendo minime est mirandum, si et vita eius fuit secura, et mors acerba.

VI.

LYSANDER.

Cap. I.

Lysander, Lacedaemonius, magnam reliquit sui famam, magis felicitate, quam virtute partam. Athenienses enim in Peloponnesios sexto et vicesimo anno bellum gerentes confecisse apparet. 2. Nec, qua ratione consecutus sit, latet. Non enim virtute sui exercitus, sed immodestia factum adversariorum, qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris, relictis navibus, in hostium venerunt potestatem. Quo facto Athenienses se Lacedaemoniis dediderunt. 3. Hac victoria Lysander elatus, quum antea semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut eius opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint. 4. Nam quum hanc causam Lacedaemonii dictitassent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent, postquam apud Aegos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut omnes civitates in sua teneret potestate, quum id se Lacedaemoniorum causa facere simularet. 5. Namque undique, qui Atheniensium rebus studuissent, eiectis, decem delegerat in unaquaque civitate, quibus summum imperium potesta-

temque omnium rerum committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, nisi qui aut eius hospitio contineretur, aut se illius fore proprium fide confirmarat.

II. Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus constituta, ipsius nutu omnia gerebantur. Cuius de crudelitate ac perfidia satis est unam rem exempli gratia proferre, ne de eadem plura enumerando defatigemus lectores. 2. Victor ex Asia quum reverteretur, Thasumque devertisset, quod ea civitas praecipua fide fuerat erga Athenienses, proinde ac si iidem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici, eam pervertere concupivit. 3. Vidit autem, nisi in eo occultasset voluntatem, futurum, ut Thasii dilaberentur, consulerentque rebus suis. Itaque * * * *

(Desunt non pauca.)

III. Itaque hi decemviralem potestatem ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus, iniit consilia, reges Lacedaemoniorum tollere. Sed sentiebat, id se sine ope deorum facere non posse, quod Lacedaemonii omnia ad oracula referre consueverant. 2. Primum Delphos corrumpere est conatus. Quum id non potuisset, Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus, dixit se vota suscepisse, quae Iovi Hammoni solveret, existimans se Afros facilius corrupturum. 3. Hac spe quum profectus esset in Africam, multum eum antistites Iovis fefellerunt. Nam non solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos Lacedaemonem miserunt, qui Lysandrum accusarent, quod sacerdotes fani corrumpere conatus esset. 4. Accusatus hoc crimine, iudicumque absolutus sententiis, Orchomeniis missus subsidio, occisus est a Thebanis apud Haliartum. 5. Quam vere de eo foret iudicatum, oratio indicio fuit, quae post mortem in domo eius reperta est, in qua sua-

det Lacedaemoniis, ut, regia potestate dissoluta, ex omnibus dux eligatur ad bellum gerendum; sed ita scripta, ut deorum videretur congruere sententiae, quam ille se habiturum, pecunia fidens, non dubitabat. Hanc eí scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur.

IV. Atque hoc loco non est praetereundum factum Pharnabazi, satrapis regii. Nam quum Lysander praefectus classis in bello multa crudeliter avareque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo, ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet: magnam enim eius auctoritatem in ea re futuram. 2. Huic ille liberaliter pollicetur; librum gravem multis verbis conscripsit, in quo summis eum effert laudibus. Quem quum legisset probassetque, dum signatur, alterum pari magnitudine, tanta similitudine, ut discerni non posset, signatum subiecit, in quo accuratissime eius avaritiam perfidiamque accusarat. 3. Hinc Lysander domum quum redisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum, quae voluerat, dixerat, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. Hunc, submoto Lysandro, quum ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII.

ALCIBIADES.

Cap. I.

Alcibiades, Cliniae filius, Atheniensis. In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta.

Constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus. 2. Natus in amplissima civitate, summo genere, omnium aetatis suae multo formosissimus, ad omnes res aptus, consiliique plenus: [namque imperator fuit summus et mari et terra;] disertus, ut inprimis dicendo valeret, quod tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei dicendo posset resistere; 3. dives; quum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minus in vita, quam victu; affabilis, blandus, temporibus callidissime inserviens. 4. Idem, simul ac se remiserat, neque causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur, ut omnes admirarentur, in uno homine tantam esse dissimilitudinem tamque diversam naturam.

II. Educatus est in domo Periclis: privignus enim eius fuisse dicitur; eruditus a Socrate. Socerum habuit Hipponicum, omnium Graeca lingua loquentium ditissimum, ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci, neque maiora posset consequi, quam vel fortuna vel natura tribuerat. 2. Ineunte adolescentia amatus est a multis more Graecorum: in eis a Socrate, de quo mentionem facit Plato in Symposio. Namque eum induxit commemorantem, se pernoctasse cum Socrate, neque aliter ab eo surrexisse, ac filius a parente debuerit. 3. Posteaquam robustior est factus, non minus multos amavit, in quorum amore, quoad licitum est, odiosa multa delicate iocoseque fecit: quae referremus, nisi maiora potioraque haberemus.

III. Bello Peloponnesio huius consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt: ad quod gerendum ipse dux delectus est; duo praeterea

collegae dati, Nicias et Lamachus. 2. Id quum appararetur, prius quam classis exiret, accidit, ut una nocte omnes Hermae, qui in oppido erant Athenis, deiicerentur, praeter unum, qui ante ianuam erat Andocidis. Itaque ille postea Mercurius Andocides vocitatus est. 3. Hoc quum appareret non sine magna multorum consensione esse factum, quod non ad privatam, sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est iniectus, ne qua repentina vis in civitate exsisteret, quae libertatem opprimeret populi. 4. Hoc maxime convenire in Alcibiadem videbatur, quod et potentior et maior, quam privatus, existimabatur. Multos enim liberalitate devinxerat, plures etiam opera forensi suos reddiderat. 5. Quare fiebat, ut omnium oculos, quotiescumque in publicum prodisset, ad se converteret, neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solum spem in eo habebant maximam, sed etiam timorem, quod et obesse plurimum et prodesse poterat. 6. Adspergebatur etiam infamia, quod in domo sua facere mysteria dicebatur: quod nefas erat more Atheniensium; idque non ad religionem, sed ad coniurationem pertinere existimabatur.

IV. Hoc crimine in concione ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat, si quid de se agi vellent, potius de praesente quaestio haberetur, quam absens invidiae crimine accusaretur: 2. Inimici vero eius quiescendum in praesenti, quia noceri non posse intelligebant, et illud tempus exspectandum decreverunt, quo exisset, ut sic absentem aggrederentur: itaque fecerunt. 3. Nam postquam in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. Qua de

re quum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset, ut domum ad causam dicendam rediret, essetque in magna spe provinciae bene administrandae; non parere noluit, et in triremem, quae ad eum deportandum erat missa, ascendit. 4. Hac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus, impendentem evitare tempestatem, clam se a custodibus subduxit, et inde primum Elidem, deinde Thebas venit. 5. Postquam autem se capitis damnatum, bonis publicatis, audivit, et, id quod usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo coactos, ut se devoverent, eiusque devotionis, quo testatior esset memoria, exemplum, in pila lapidea incisum, esse positum in publico, Lacedaemonem demigravit. 6. Ibi, ut ipse praedicare consueverat, non adversus patriam, sed inimicos suos bellum gessit, quod iidem hostes essent civitati. Nam quum intelligerent, se plurimum prodesse posse reipublicae, ex ea eiecisse, plusque irae suae, quam utilitati communi, paruisse. 7. Itaque huius consilio Lacedaemonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt; deinde Deceleam in Attica munierunt, praesidioque ibi perpetuo posito in obsidione Athenas tenuerunt. Eiusdem opera Ioniam a societate averterunt Atheniensium. Quo facto multo superiores bello esse coeperunt.

V. Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti, quam timore ab eo alienati. Nam quum acerrimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt, ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret. Itaque tempus eius interficiendi quaerere instituerunt. 2. Id Alcibiadi diutius celari non potuit: erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim

quum animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem, praefectum regis Darii, se contulit. 3. Cuius quum in intimam amicitiam pervenisset, et Atheniensium, male gestis in Sicilia rebus, opes senescere, contra Lacedaemoniorum crescere videret, initio cum Pisandro praetore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur, et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem, quo Alcibiades, sensu, populi potentiae non amicus, et optimatum fautor. 4. Ab hoc destitutus, primum per Thrasybulum, Lyci filium, ab exercitu recipitur, praetorque fit apud Samum; post, suffragante Theramene, populiscito restituitur, parique absens imperio praeficitur simul cum Thrasybulo et Theramene. 5. Horum imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii, qui paullo ante victores viguerant, perterriti pacem peterent. Victi enim erant quinque proeliis terrestribus, tribus navalibus, in quibus ducentas naves triremes amiserant, quae captae in hostium venerant potestatem. 6. Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae sunt Asiae, quarum expugnarant complures, in his Byzantium; neque minus multas consilio ad amicitiam adiunxerant, quod in captos clementia fuerant usi. 7. Ita praeda onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis, Athenas venerunt.

VI. His quum obviam universa civitas in Piraeeum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad eius triremem vulgus conflueret, proinde ac si solus advenisset. 2. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores, et praesentes secundas res accidisse eius opera. Itaque et Siciliae amissum, et Lacedaemoniorum victorias culpae suae tribuebant,

quod talem virum e civitate expulissent. Neque id sine causa arbitrari videbantur. Nam postquam exercitui praeesse coeperat, neque terra neque mari hostes pares esse potuerant. 3. Hic ut e navi egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus praefuerant, simulque venerant in Piraeeum, tamen unum illum omnes prosequebantur, et, id quod numquam antea usu venerat, nisi Olympiae victoribus, coronis aureis aeneisque vulgo donabatur. Ille lacrimans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis acerbitatem. 4. Postquam astu venit, concione advocata sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin eius casum lacrimarit, inimicumque his se ostenderit, quorum opera patria pulsus fuerat, proinde ac si alius populus, non ille ipse, qui tum flebat, eum sacrilegii damnasset. 5. Restituta ergo huic sunt publice bona; iidemque illi Eumolpidae sacerdotes rursus resacrare sunt coacti, qui eum devoverant; pilaeque illae, in quibus devotio fuerat scripta, in mare praecipitatae.

VII. Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. Nam quum ei omnes essent honores decreti, totaque respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur; et ipse postulasset, ut duo sibi collegae darentur, Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset: classe iam in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gesserat, in invidiam recidit. 2. Nihil enim eum non efficere posse ducebant. Ex quo fiebat, ut omnia minus prospere gesta eius culpae tribuerent, quum eum aut negligenter aut malitiose fecisse loquerentur: sicut tum accidit. Nam corruptum a rege capere Cymen noluisse arguebant. 3. Itaque huic maxime putamus malo fuisse nimiam opinionem inge-

nii atque virtutis. Timebatur enim non minus, quam diligebatur, ne, secunda fortuna magnisque opibus elatus, tyrannidem concupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti magistratum abrogarent, et alium in eius locum substituerent. 4. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, et se Pactyen contulit, ibique tria castella communiit, Bornos, Bisanthen, Neontichos; manuque collecta primus Graeciae privatus in Thraciam introiit, gloriosius existimans, barbarorum praeda locupletari, quam Graiorum. Qua ex re creverat quum fama, tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciae pepererat.

VIII. Neque tamen a caritate patriae potuit recedere Nam quum apud Aegos flumen Philocles, praetor Atheniensium, classem constituisset suam, neque longe abesset Lysander, praetor Lacedaemoniorum, qui in eo erat occupatus, ut bellum quam diutissime duceret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur, contra Atheniensibus exhaustis praeter arma et naves nihil erat super: 2. Alcibiades ad exercitum venit Atheniensium, ibique praesente vulgo agere coepit, si vellent, se coacturum Lysandrum aut dimicare, aut pacem petere: Lacedaemonios eo nolle confligere classe, quod pedestribus copiis plus, quam navibus, valerent; 3. sibi autem esse facile, Seuthen, regem Thracum, deducere, ut eos terra depelleret: quo facto necessario aut classe conflicturos, aut bellum composituros. 4. Id etsi vere dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata facere noluit, quod sentiebat, se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum, et, si quid secundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore; contra ea, si quid adversi accidisset, se unum eius delicti futurum reum. 5. Ab hoc discedens Alcibiades, *quoniam*, in-

quit, *victoriae patriae repugnas, illud moneo, iuxta hostes castra habeas nautica: periculum est enim, ne immodestia militum nostrorum occasio detur Lysandro nostri opprimendi exercitus.* 6. Neque ea res illum fefellit. Nam Lysander, quum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram praedatum exisse, navesque paene inanes relictas, tempus rei gerendae non dimisit, eoque impetu totum bellum delevit.

IX. At Alcibiades, victis Atheniensibus non satis tuta eadem loca sibi arbitratus, penitus in Thraciam se supra Propontidem abdidit, sperans, ibi facillime suam fortunam occuli posse. Falso. 2. Nam Thraces, postquam eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias fecerunt. Qui ea, quae apportarat, abstulerunt, ipsum capere non potuerunt. 3. Ille cernens, nullum locum sibi tutum in Graecia propter potentiam Lacedaemoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit: quem quidem adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grunium dederat in Phrygia castrum, ex quo quinquagena talenta vectigalis capiebat. 4. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus, neque Athenas victas Lacedaemoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. 5. Sed videbat, id sine rege Persarum non posse fieri: ideoque eum amicum sibi cupiebat adiungi; neque dubitabat, facile se consecuturum, si modo eius conveniendi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clam parare, Lacedaemoniis adiuvantibus, sciebat: id si aperuisset, magnam se initurum gratiam videbat.

X. Haec quum moliretur, peteretque a Pharnabazo, ut ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in

Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent, nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum, quas ipse Athenis constituisset. Quare, si suas res gestas manere vellet, illum persequeretur. 2. His Laco rebus commotus statuit, accuratius sibi agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat, quae regi cum Lacedaemoniis essent, irrita futura, nisi Alcibiadem vivum aut mortuum tradidisset. 3. Non tulit hoc satrapes, et violare clementiam, quam regis opes minui, maluit. Itaque misit Sysamithren et Bagaeum ad Alcibiadem interficiendum, quum ille esset in Phrygia, iterque ad regem compararet. 4. Missi clam vicinitati, in qua tum Alcibiades erat, dant negotium, ut eum interficiant. Illi quum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa casam eam, in qua quiescebat, eamque succenderunt, ut incendio conficerent, quem manu superari posse diffidebant. 5. Ille autem ut sonitu flammae est excitatus, etsi gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum eripuit. Namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui numquam discedere voluerat. Hunc sequi se iubet, et id, quod in praesentia vestimentorum fuit, arripuit. His in ignem eiectis, flammae vim transiit. 6. Quem ut barbari incendium effugisse viderunt, telis eminus missis interfecerunt, caputque eius ad Pharnabazum retulerunt. At mulier, quae cum eo vivere consuerat, muliebri sua veste contectum aedificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades, annos circiter quadraginta natus, diem obiit supremum.

XI. Hunc infamatum a plerisque tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui eiusdem aetatis fuit; Theopompus, qui post aliquanto

natus, et Timaeus: qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo, in illo uno laudando conscierunt. 2. Namque ea, quae supra diximus, de eo praedicarunt, atque hoc amplius: quum Athenis, splendidissima civitate, natus esset, omnes splendore ac dignitate superasse vitae; 3. postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore corporisque viribus posset aequiparare (omnes enim Boeotii magis firmitati corporis, quam ingenii acumini inserviunt); 4. eumdem apud Lacedaemonios, quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur, sic duritiae se dedisse, ut parsimonia victus atque cultus omnes Lacedaemonios vinceret; fuisse apud Thracas, homines vinolentos rebusque venereis deditos: hos quoque in his rebus antecessisse; 5. venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venari, luxuriose vivere: horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maxime admirarentur. 6. Quibus rebus effecisse, ut, apud quoscumque esset, princeps poneretur, habereturque carissimus. Sed satis de hoc; reliquos ordiamur.

VIII.
THRASYBULUS.

Cap. I.

Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito, an hunc primum omnium ponam. Illud sine dubio: neminem huic praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore. 2. Nam quod multi voluerunt, pauci potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare; huic

contigit, ut a triginta oppressam tyrannis ex servitute in libertatem vindicaret. 3. Sed, nescio quo modo, quum eum nemo anteiret virtutibus, multi nobilitate praecucurrerunt. Primum Peloponnesio bello multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quae ille universa naturali quodam bono fecit lucri. 4. Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna, quod in proelii concursu abit res a consilio ad vires cuiusque pugnantium. Itaque iure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat, seque hic plus valuisse, quam ducis prudentiam, vere potest praedicare. 5. Quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam quum triginta tyranni, praepositi a Lacedaemoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello parserat fortuna, partim patria expulissent, partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent: non solum princeps, sed et solus initio bellum his indixit.

II. Hic enim quum Phylen confugisset, quod est castellum in Attica munitissimum, non plus habuit secum, quam triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Actaeorum; hoc robur libertatis clarissimae civitatis. 2. Neque vero hic non contemtus est primo a tyrannis, atque eius solitudo. Quae quidem res et illis contemnentibus perniciei, et huic despecto saluti fuit. Haec enim illos ad persequendum segnes, hos autem, tempore ad comparandum dato, fecit robustiores. 3. Quo magis praeceptum illud omnium in animis esse debet: nihil in bello oportere contemni; nec sine causa dici, matrem timidi flere non solere. 4. Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes. Nam iam tum illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur, quam

pugnabant. 5. Hinc in Piraeeum transiit, Munychiamque munivit. Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorti: ab eaque turpiter repulsi protinus in urbem, armis impedimentisque amissis, refugerunt. 6. Usus est Thrasybulus non minus prudentia, quam fortitudine. Nam cedentes violari vetuit: cives enim civibus parcere aequum censebat. Neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem iacentem veste spoliavit; nihil attigit, nisi arma, quorum indigebat, et quae ad victum pertinebant. 7. In secundo proelio cecidit Critias, dux tyrannorum, quum quidem exadversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

III. Hoc deiecto Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedaemoniorum. Is inter Thrasybulum et eos, qui urbem tenebant, fecit pacem his conditionibus: ne qui praeter triginta tyrannos et decem, qui postea praetores creati superioris more crudelitatis erant usi, afficerentur exsilio; neve bona publicarentur; reipublicae procuratio populo redderetur. 2. Praeclarum hoc quoque Thrasybuli, quod, reconciliata pace, quum plurimum in civitate posset, legem tulit: ne quis ante actarum rerum accusaretur, neve multaretur; eamque illi [legem] oblivionis appellarunt. 3. Neque vero hanc tantum ferendam curavit, sed etiam, ut valeret, effecit. Nam quum quidam ex his, qui simul cum eo in exsilio fuerant, caedem facere eorum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat publice, prohibuit, et id, quod pollicitus erat, praestitit.

IV. Huic pro tantis meritis honoris corona a populo data est, facta duabus virgulis oleaginis; quam quod amor civium, non vis expresserat, nullam habuit invidiam, magnaque fuit gloria. 2. Bene ergo Pittacus ille, qui septem sapientum numero est habitus, quum

ei Mytilenaei multa millia iugerum agri munera darent, *Nolite, oro vos,* inquit, *id mihi dare, quod multi invideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo amplius, quam centum iugera, quae et meam animi aequitatem et vestram voluntatem indicent.* Nam parva munera diutina, locupletia non propria esse consueverunt. 3. Illa igitur corona contentus Thrasybulus neque amplius requisivit, neque quemquam honore se antecessisse existimavit. 4. Hic sequenti tempore, quum praetor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris eius agerentur vigiliae, a barbaris, ex oppido noctu eruptione facta, in tabernaculo interfectus est.

IX.

C O N O N.

Cap. I.

Conon, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad rempublicam, in eoque eius opera magni fuit. Nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit, et praefectus classis res magnas mari gessit. Quas ob causas praecipuus ei honos habitus est. Namque omnibus unus insulis praefuit: in qua potestate Pheras cepit, coloniam Lacedaemoniorum. 2. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, quum apud Aegos flumen copiae Atheniensium a Lysandro sunt devictae. Sed tum abfuit, eoque peius res administrata est. Nam et prudens rei militaris, et diligens erat imperii. 3. Itaque nemini erat his temporibus dubium, si adfuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

II. Rebus autem afflictis, quum patriam obsideri audisset, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde praesidio posset esse civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum, satrapen Ioniae et Lydiae, eumdemque generum regis et propinquum: apud quem ut multum gratia valeret, multo labore multisque effecit periculis. 2. Nam quum Lacedaemonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitia eius defecerat, et cum Lacedaemoniis coierat societatem: hunc adversus Pharnabazus habitus est imperator; re quidem vera exercitui praefuit Conon, eiusque omnia arbitrio gesta sunt. 3. Hic multum ducem summum Agesilaum impedivit, saepeque eius consiliis obstitit; neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam Tauro tenus regi fuisse erepturum. 4. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod Boeotii et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant, Conon nihilo secius apud praefectos regis versabatur, hisque omnibus maximo erat usui.

III. Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Artaxerxi, quam ceteris, erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam quum in officio non maneret, valebat. Neque id mirandum, si non facile ad credendum adducebatur, reminiscens, eius se opera Cyrum fratrem superasse. 2. Huius accusandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus, posteaquam venit, primum ex more Persarum ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithrausten accessit, seque ostendit cum rege colloqui velle. Nemo enim sine hoc admittitur. 3. Huic ille, *Nulla,*

inquit, *mora est; sed tu delibera, utrum colloqui malis, an per litteras agere, quae cogitas. Necesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te regem* (quod προςκυνεῖν illi vocant). *Hoc si tibi grave est, per me nihilo secius editis mandatis conficies, quod studes.* 4. Tum Conon, *Mihi vero,* inquit, *non est grave, quemvis honorem habere regi: sed vereor, ne civitati meae sit opprobrio, si, quum ex ea sim profectus, quae ceteris gentibus imperare consueverit, potius barbarorum, quam illius, more fungar.* Itaque huic, quae volebat, scripta tradidit.

IV. Quibus cognitis, rex tantum auctoritate eius motus est, ut et Tissaphernem hostem iudicaverit, et Lacedaemonios bello persequi iusserit, et ei permiserit, quem vellet, eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse deberet; sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret. 2. Hinc magnis muneribus donatus ad mare est missus, ut Cypriis, et Phoenicibus, ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret, classemque, qua proxima aestate mare tueri posset, compararet: dato adiutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. 3. Id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura rem administrarunt, quod maius bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. Nam ducem fortem prudentemque regis opibus praefuturum ac secum dimicaturum videbant, quem neque consilio, neque copiis superare possent. 4. Hac mente magnam contrahunt classem; proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno proelio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Qua victoria non solum Athenae, sed etiam cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum fuerat imperio, liberata est. 5. Conon cum parte navium in pa-

triam venit, muros dirutos a Lysandro, utrosque et Piraeei et Athenarum, reficiendos curat, pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

V. Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda, quam in adversa esset fortuna. Nam classe Peloponnesiorum devicta quum ultum se iniurias patriae putaret, plura concupivit, quam efficere potuit. 2. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriae opes augeri, quam regis, maluit. Nam quum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset, non solum inter barbaros, sed etiam omnes Graeciae civitates, clam dare operam coepit, ut Ioniam et Aeoliam restitueret Atheniensibus. 3. Id quum minus diligenter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus praeerat, Cononem evocavit, simulans, ad regem eum se mittere velle magna de re. Huius nuntio parens quum venisset, in vincula coniectus est, in quibus aliquamdiu fuit. 4. Inde nonnulli eum ad regem abductum ibique perisse scriptum reliquerunt. Contra ea Dinon historicus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit: illud addubitat, utrum Tiribazo sciente an imprudente sit factum.

X.

DION.

CAP. I.

DION, HIPPARINI FILIUS, SYRACUSANUS, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Diony-

siorum. Namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio: ex qua duos filios, Hipparinum et Nysaeum, procreavit; totidemque filias, nomine Sophrosynen et Areten: quarum priorem Dionysio filio, eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit, alteram, Areten, Dioni. 2. Dion autem praeter nobilem propinquitatem generosamque maiorum famam multa alia ab natura habuit bona: in his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas; magnam corporis dignitatem, quae non minimum commendatur; magnas praeterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. 3. Erat intimus Dionysio priori, neque minus propter mores, quam affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum [esse] propter necessitudinem, magis etiam suorum causa, studebat. Aderat in magnis rebus, eiusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re maior ipsius cupiditas intercesserat. 4. Legationes vero omnes, quae essent illustriores, per Dionem administrabantur: quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando crudelissimum nomen tyranni sua humanitate tegebat. 5. Hunc a Dionysio missum Carthaginienses suspexerunt, ut neminem umquam Graeca lingua loquentem magis sint admirati.

II. Neque vero haec Dionysium fugiebant. Nam, quanto esset sibi ornamento, sentiebat. Quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret, neque eum secus diligeret, ac filium. 2. Qui quidem, quum, Platonem Tarentum venisse, fama in Siciliam esset perlata, adolescenti negare non potuit, quin eum arcesseret, quum Dion eius audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam, magnaque cum ambitione Syracusas perduxit: 3. Quem Dion adeo admiratus est atque ada-

mavit, ut se ei totum traderet. Neque vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque quum a Dionysio crudeliter violatus esset, quippe quem venumdari iussisset, tamen eodem rediit, eiusdem Dionis precibus adductus. 4. Interim in morbum incidit Dionysius. Quo quum gravi conflictaretur, quaesivit a medicis Dion, quemadmodum se haberet, simulque ab his petiit, si forte maiori esset periculo, ut sibi faterentur: nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno; quod sororis suae filios ex illo natos partem regni putabat debere habere. 5. Id medici non tacuerunt, et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit. Hoc aeger sumto, somno sopitus diem obiit supremum.

III. Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis, eaque multis rebus aucta est. Sed tamen primis temporibus aliquamdiu simulata inter eos amicitia mansit. Quumque Dion non desisteret obsecrare Dionysium, ut Platonem Athenis arcesseret, et eius consiliis uteretur: ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari, morem ei gessit. 2. Eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno, quam tyrannis. Sed de hoc in eo meo libro plura sunt exposita, qui de historicis [Graecis] conscriptus est. 3. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit valuitque eloquentia, ut ei persuaserit, tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis: a qua voluntate Philisti consilio deterritus, aliquanto crudelior esse coepit.

IV. Qui quidem quum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens, ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, qua Corinthum devehere-

tur: ostendens, se id utriusque facere causa, ne, quum inter se timerent, alteruter alterum praeoccuparet. 2. Id quum factum multi indignarentur, magnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia, quae moveri poterant Dionis, in naves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimari volebat, id se non odio hominis, sed suae salutis fecisse causa. 3. Postea vero quam audivit, eum in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari, Areten, Dionis uxorem, alii nuptum dedit, filiumque eius sic educari iussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. 4. Nam puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur; vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. 5. Is usque eo vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent), ut se de superiore parte aedium deiecerit, atque ita interierit. Sed illuc revertor.

V. Postquam Corinthum pervenit Dion, et eodem perfugit Heraclides, ab eodem expulsus Dionysio, qui praefectus fuerat equitum: omni ratione bellum comparare coeperunt. 2. Sed non multum proficiebant, quod multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob causam pauci ad societatem periculi perducebantur. 3. Sed Dion, fretus non tam suis copiis, quam odio tyranni, maximo animo duabus onerariis navibus quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis navibus, decem equitum, centum peditum millibus, profectus oppugnatum, (quod omnibus gentibus admirabile est visum) adeo facile perculit, ut post diem tertium, quam Siciliam attigerat, Syracusas introierit. Ex quo intelligi potest, nullum esse imperium tutum, nisi benevolentia munitum.

4. Eo tempore aberat Dionysius, et in Italia classem opperiebatur adversariorum, ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum. 5. Quae res eum fefellit. Nam Dion iis ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit, totiusque eius partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii potestate fuerat; parique modo urbis Syracusarum, praeter arcem et insulam adiunctam oppido; 6. eoque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat [Dion].

VI. Has tam prosperas tamque inopinatas res consecuta est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate, quem paullo ante extulerat, demergere est adorta. 2. Primum in filio, de quo commemoravi supra, suam vim exercuit. Nam quum uxorem reduxisset, quae alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perdita luxuria, accepit gravissimum parens vulnus morte filii. 3. Deinde orta dissensio est inter eum et Heraclidem, qui, quod principatum non concedebat, factionem comparavit. Neque is minus valebat apud optimates, quorum consensu praeerat classi, quum Dion exercitum pedestrem teneret. 4. Non tulit hoc animo aequo Dion, et versum illum Homeri retulit ex secunda rhapsodia, in quo haec sententia est: Non posse bene geri rempublicam multorum imperiis. Quod dictum magna invidia consecuta est. Namque aperuisse videbatur, omnia in sua potestate esse velle. 5. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidemque, quum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

VII. Quod factum omnibus maximum timorem iniecit. Nemo enim, illo interfecto, se tutum putabat.

Ille autem, adversario remoto, licentius eorum bona, quos sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit. 2. Quibus divisis, quum quotidiani maximi fierent sumtus, celeriter pecunia deesse coepit; neque, quo manus porrigeret, suppetebat, nisi in amicorum possessiones. Id eiusmodi erat, ut, quum milites reconciliasset, amitteret optimates. 3. Quarum rerum cura frangebatur, et insuetus male audiendi non aequo animo ferebat, de se ab iis male existimari, quorum paullo ante in coelum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem, offensa in eum militum voluntate, liberius loquebatur, et tyrannum non ferendum dictitabat.

VIII. Haec ille intuens, quum, quemadmodum sedaret, nesciret, et, quorsum evaderent, timeret: Callicrates quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, homo et callidus et ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide, adit ad Dionem, et ait: 2. eum in magno periculo esse propter offensionem populi et odium militum, quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum. Quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cogniturum, adversariosque sublaturum, quod inimici eius dissidenti suos sensus aperturi forent. 3. Tali consilio probato, excepit has partes ipse Callicrates, et se armat imprudentia Dionis. Ad eum interficiendum socios conquirit; adversarios eius convenit, coniurationem confirmat. 4. Res, multis consciis quae gereretur, elata defertur ad Aristomachen, sororem Dionis, uxoremque Areten. Illae timore perterritae conveniunt, cuius de periculo timebant. At ille negat, a Callicrate fieri sibi insidias, sed illa, quae agerentur, fieri praecepto suo. 5. Mulieres nihilo secius Callicratem in aedem Proserpinae

deducunt, ac iurare cogunt, nihil ab illo periculi fore Dioni. Ille hac religione non modo non deterritus, sed ad maturandum concitatus est, verens, ne prius consilium aperiretur suum, quam conata perfecisset.

IX. Hac mente proximo die festo, quum a conventu remotum se Dion domi teneret, atque in conclavi edito recubuisset, consciis loca munitiora oppidi tradit; domum custodiis sepit; a foribus qui non discedant, certos praeficit; 2. navem triremem armatis ornat, Philostratoque, fratri suo, tradit, eamque in portu agitari iubet, ut si exercere remiges vellet: cogitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut haberet, quo fugeret ad salutem. 3. Suorum autem e numero Zacynthios adolescentes quosdam eligit, quum audacissimos, tum viribus maximis; hisque dat negotium, ad Dionem eant inermes, sic ut conveniendi eius gratia viderentur venire. Hi propter notitiam sunt intromissi. 4. At illi, ut limen eius intrarunt, foribus obseratis, in lecto cubantem invadunt, colligant; fit strepitus, adeo ut exaudiri posset foris. 5. Hic, (sicut ante dictum est), quam invisa sit singularis potentia, et miseranda vita, qui se metui quam amari malunt, cuivis facile intellectu fuit. 6. Namque illi ipsi custodes, si propitia fuissent voluntate, foribus effractis servare eum potuissent, quod illi inermes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui quum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

X. Confecta caede, quum multitudo visendi gratia introisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi, falsa suspicione ducti, immerentes ut sceleratos occidunt. 2. Huius de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi

mutata est voluntas. Nam qui vivum eum tyrannum vocitarant, iidem liberatorem patriae tyrannique expulsorem praedicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte cuperent redimere. 3. Itaque in urbe celeberrimo loco elatus, publice sepulcri monumento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus, quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI.

IPHICRATES.

Cap. I.

Iphicrates, Atheniensis, non tam genere, quam magnitudine rerum gestarum et disciplina militari, nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur, sed ne de maioribus natu quidem quisquam anteponeretur. 2. Multum vero in bello est versatus; saepe exercitibus praefuit; nusquam culpa sua male rem gessit; semper consilio vicit, tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. 3. Namque ille pedestria arma mutavit, quum ante illum imperatorem maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladiis uterentur. 4. Ille e contrario peltam pro parma fecit (a quo postea πελτασταὶ pedites appellantur), ut ad motus concursusque essent leviores. Hastae modum duplicavit; gladios longiores fecit. Idem genus loricarum mutavit, et pro sertis atque aeneis linteas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit. Nam pondere

detracto, quod aeque corpus tegeret et leve esset, curavit.

II. Bellum cum Thracibus gessit; Seuthen, socium Atheniensium, in regnum restituit. Apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graecia neque exercitatiores copiae, neque magis dicto audientes fuerint duci: 2. in eamque consuetudinem adduxit, ut, quum proelii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli ab peritissimo imperatore dispositi viderentur. 3. Hoc exercitu moram Lacedaemoniorum intercepit: quod maxime tota celebratum est Graecia. Iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit. Quo facto magnam adeptus est gloriam. 4. Quum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus petivit ducem, quem praeficeret exercitui conductitio, cuius numerus duodecim millium fuit. Quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut, quemadmodum quondam Fabiani milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud Graecos in summa laude fuerint. 5. Idem, subsidio Lacedaemoniis profectus, Epaminondae retardavit impetus. Nam nisi eius adventus adpropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

III. Fuit autem et animo magno et corpore, imperatoriaque forma, ut ipso adspectu cuivis iniiceret admirationem sui; 2. sed in labore remissus nimis, parumque patiens, ut Theopompus memoriae prodidit; bonus vero civis, fideque magna. Quod quum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccae et Philippi, cum his duobus pueris, Amynta mortuo, ad Iphicratem confugit, eiusque opibus defensa est. 3. Vi-

xit ad senectutem, placatis in se suorum civium animis. Causam capitis semel dixit, bello sociali, simul cum Timotheo, eoque iudicio est absolutus. 4. Menesthea filium reliquit, ex Thressa natum, Coti regis filia. Is quum interrogaretur, utrum pluris patrem matremne faceret; *matrem,* inquit. Id quum omnibus mirum videretur: *at,* ille, *merito,* inquit, *facio. Nam, pater quantum in se fuit, Thracem me creavit, contra ea mater Atheniensem.*

XII.
CHABRIAS.

Cap. I.

Chabrias, Atheniensis. Hic quoque in summis habitus est ducibus, resque multas memoria dignas gessit. Sed ex his elucet maxime inventum eius in proelio, quod apud Thebas fecit, quum Boeotiis subsidio venisset. 2. Namque in eo, victoria fidente summo duce Agesilao, fugatis iam ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto, proiecta hasta impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilaus contuens progredi non est ausus, suosque iam incurrentes tuba revocavit. 3. Hoc usque eo tota Graecia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. Ex quo factum est, ut postea athletae ceterique artifices his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

II. Chabrias autem multa in Europa bella admini-

stravit, quum dux Atheniensium esset; in Aegypto sua sponte gessit. Nam Nectanabin adiutum profectus, regnum ei constituit. 2. Fecit idem Cypri, sed publice ab Atheniensibus Evagorae adiutor datus; neque prius inde discessit, quam totam insulam bello devinceret: qua ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. 3. Interim bellum inter Aegyptios et Persas conflatum est. Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant; Lacedaemonii cum Aegyptiis, a quibus magnas praedas Agesilaus, rex eorum, faciebat. Id intuens Chabrias, quum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte eos adiutum profectus Aegyptiae classi praefuit, pedestribus copiis Agesilaus.

III. Tum praefecti regis Persiae legatos miserunt Athenas questum, quod Chabrias adversum regem bellum gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam Chabriae praestituerunt, quam ante domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius est moratus, quam fuit necesse. 2. Non enim libenter erat ante oculos civium suorum, quod et vivebat laute, et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi posset effugere. 3. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit, et libenter de his detrahant, quos eminere videant altius; neque animo aequo pauperes alienam opulentium intuuntur fortunam. Itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimum aberat. 4. Neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes fere principes fecerunt idem: quod tantum se ab invidia putabant abfuturos, quantum a conspectu suorum recessissent. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbi, Chares in Sigeo. Dissimilis quidem

Chares horum et factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

IV. Chabrias autem periit bello sociali tali modo. Oppugnabant Athenienses Chium. Erat in classe Chabrias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant, auctoritate anteibat; eumque magis milites, quam qui praeerant, adspiciebant. 2. Quae res ei maturavit mortem. Nam dum primus studet portum intrare, gubernatoremque iubet eo dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Quum enim eo penetrasset, ceterae non sunt secutae. Quo facto circumfusus hostium concursu quum fortissime pugnaret, navis, rostro percussa, coepit sidere. 3. Hinc refugere quum posset, si se in mare deiecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantem: perire maluit, quam armis abiectis navem relinquere, in qua fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille, praestare honestam mortem existimans turpi vitae, cominus pugnans telis hostium interfectus est.

XIII.
TIMOTHEUS.

Cap. I.

Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peritus, neque minus civitatis regendae. 2. Multa huius sunt praeclare facta, sed haec maxime illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit. Samum cepit, in qua oppugnanda superiore bello Athenienses mille et

ducenta talenta consumserant. Id ille sine ulla publica impensa populo restituit. Adversus Cotum bella gessit, ab eoque mille et ducenta talenta praedae in publicum retulit. 3. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est: a quo quum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quam id sumere, cuius partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Crithoten et Sestum.

II. Idem classi praefectus circumvehens Peloponnesum, Laconicen populatus, classem eorum fugavit. Corcyram sub imperium Atheniensium redegit; sociosque idem adiunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas, omnesque eas gentes, quae mare illud adiacent. 2. Quo facto Lacedaemonii de diutina contentione destiterunt, et sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt; pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quae victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut tum primum arae Paci publice sint factae, eique deae pulvinar sit institutum. 3. Cuius laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt. Qui honos huic uni ante id tempus contigit: ut, quum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic iuxta posita recens filii veterem patris renovavit memoriam.

III. Hic quum esset magno natu, et magistratus gerere desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. Defecerat Samus; descierat Hellespontus; Philippus iam tum valens [Macedo] multa moliebatur: cui oppositus Chares quum esset, non satis in eo praesidii putabatur. 2. Fit Menestheus praetor, filius Iphicratis, gener Timothei, et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic in consilium dantur duo usu sapientia-

que praestantes, quorum consilio uteretur, pater et socer: quod in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset, per eos amissa posse recuperari. 3. Hi quum Samum profecti essent, et eodem Chares, adventu [illorum] cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur; accidit, quum ad insulam adpropinquarent, ut magna tempestas oriretur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem suppresserunt. 4. At ille, temeraria usus ratione, non cessit maiorum natu auctoritati, et, ut si in sua navi esset fortuna, quo contenderat, pervenit: eodemque ut sequerentur, ad Timotheum et Iphicratem nuntium misit. Hinc, male re gesta, compluribus amissis navibus, eodem, unde erat profectus, se recepit, litterasque Athenas publice misit, sibi proclive fuisse, Samum capere, nisi a Timotheo et Iphicrate desertus esset. 5. [Ob eam rem in crimen vocabantur.] Populus acer, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiae, domum revocat: accusantur proditionis. Hoc iudicio damnatur Timotheus, lisque eius aestimatur centum talentis. Ille, odio ingratae civitatis coactus, Chalcidem se contulit.

IV. Huius post mortem quum populum iudicii sui poeniteret, multae novem partes detraxit, et decem talenta Cononem, filium eius, ad muri quandam partem reficiendam iussit dare. In quo fortunae varietas est animadversa. Nam quos avus Conon muros ex hostium praeda patriae restituerat, eosdem nepos, cum summa ignominia familiae, ex sua re familiari reficere coactus est. 2. Timothei autem moderatae sapientisque vitae quum plura possimus proferre testimonia, uno erimus contenti, quod ex eo facile coniici poterit, quam carus suis fuerit. Quum Athenis adolescentulus causam di-

ceret, non solum amici privatique hospites ad eum defendendum convenerunt, sed etiam in eis Iason, tyrannus Thessaliae, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. 3. Hic quum in patria sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio venit, tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis periculum adire, quam Timotheo de fama dimicanti deesse. Hunc adversus tamen Timotheus postea populi iussu bellum gessit, patriaeque sanctiora iura, quam hospitii, esse duxit. 4. Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriae, Timothei: neque post illorum obitum quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria.

XIV.

DATAMES.

Cap. I.

Venio nunc ad fortissimum virum maximique consilii omnium barbarorum, exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare et Hannibale. 2. De quo hoc plura referemus, quod et obscuriora sunt eius gesta pleraque, et ea, quae prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tum omnes superabat, acciderunt: quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt. 3. Datames, patre Camissare, natione Care, matre Scythissa natus, primum militum numero fuit apud Artaxerxem, eorum, qui regiam tuebantur. Pater eius Camissares, quod et manu fortis, et bello strenuus, et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam partem Ciliciae iuxta Cappadociam, quam

incolunt Leucosyri. 4. Datames, militare munus fungens, primum, qualis esset, apparuit in bello, quod rex adversus Cadusios gessit. Namque hic, multis millibus [regiorum] interfectis, magni fuit eius opera. Quo factum est, ut, quum in eo bello cecidisset Camissares, paterna ei traderetur provincia.

II. Pari se virtute postea praebuit, quum Autophradates iussu regis bello persequeretur eos, qui defecerant. Namque huius opera hostes, quum castra iam intrassent, profligati sunt, exercitusque reliquus conservatus est: qua ex re maioribus rebus praeesse coepit. 2. Erat eo tempore Thyus dynastes Paphlagoniae, antiquo genere ortus a Pylaemene illo, quem Homerus Troico bello a Patroclo interfectum ait. 3. Is regi dicto audiens non erat. Quam ob causam bello eum persequi constituit, eique rei praefecit Datamem, propinquum Paphlagonis: namque ex fratre et sorore erant nati. Quam ob causam Datames [omnia] primum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem quum venisset sine praesidio, quod ab amico nullas vereretur insidias, paene interiit. Nam Thyus eum clam interficere voluit. 4. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis. Ea, quid ageretur, resciit, filiumque monuit. 5. Ille fuga periculum evitavit, bellumque indixit Thyo. In quo quum ab Ariobarzane, praefecto Lydiae et Ioniae totiusque Phrygiae, desertus esset, nihilo segnius perseveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore et liberis.

III. Cuius facti ne prius fama ad regem, quam ipse, perveniret, dedit operam. Itaque omnibus insciis, eo, ubi erat rex, venit, posteroque die Thyum, hominem maximi corporis terribilique facie, quod et niger et capillo longo barbaque erat promissa, optima veste texit,

quam satrapae regii gerere consueverant; ornavitque etiam torque et armillis aureis ceteroque regio cultu; 2. ipse, agresti duplici amiculo circumdatus hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam, dextra manū clavam, sinistra copulam, vinctum ante se Thyum agebat, ut si feram bestiam captam duceret. 3. Quem quum omnes prospicerent propter novitatem ornatus ignotamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus; fuit non nemo, qui agnosceret Thyum, regique nuntiaret. 4. Ac primo non accredidit: itaque Pharnabazum misit exploratum. A quo ut rem gestam comperit, statim admitti iussit, magnopere delectatus quum facto tum ornatu, in primis, quod nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. 5. Itaque magnifice Datamem donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo et Tithrauste ad bellum Aegyptium, parique eum, atque illos, imperio esse iussit. Postea vero quam Pharnabazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.

IV. Hic quum maximo studio compararet exercitum, Aegyptumque proficisci pararet, subito a rege litterae sunt ei missae, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat: quae gens iacet supra Ciliciam, confinis Cappadociae. 2. Namque Aspis, saltuosam regionem castellisque munitam incolens, non solum imperio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexabat, et, quae regi portarentur, abripiebat. 3. Datames, etsi longe aberat ab his regionibus, et a maiore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus, navem conscendit: existimans, id quod accidit, facilius se imprudentem parva manu oppressurum, quam paratum, quamvis magno exercitu. 4. Hac delatus in Ciliciam, egres-

sus inde, dies noctesque iter faciens, Taurum transiit, eoque, quo studuerat, venit; quaerit, quibus locis sit Aspis; cognoscit, haud longe abesse, profectumque eum venatum. Quem dum speculatur, adventus eius causa cognoscitur. Pisidas, cum iis, quos secum habebat, ad resistendum Aspis comparat. 5. Id Datames ubi audivit, arma capit; suos sequi iubet: ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem, pertimescit, atque a conatu resistendi deterritus sese dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

V. Haec dum geruntur, Artaxerxes, reminiscens, a quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit, et nuntium ad exercitum Acen misit, quod nondum Datamem profectum putabat, qui ei diceret, ne ab exercitu discederet. Hic, priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducebant. 2. Qua celeritate quum magnam benevolentiam regis Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, quod illum unum pluris, quam se omnes, fieri videbant. Quo facto cuncti ad eum opprimendum consenserunt. 3. Haec Pandates, gazae custos regiae, amicus Datami, perscripta ei mittit, in quibus docet: eum magno fore periculo, si quid illo imperante in Aegypto adversi accidisset. 4. Namque eam esse consuetudinem regiam, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunae suae: quo fieri, ut facile impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male gestae nuntientur. Illum hoc maiore fore in discrimine, quod, quibus rex maxime obediat, eos habeat inimicissimos. 5. Talibus ille litteris cognitis, quum iam ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat, ea vere scripta, desciscere a rege constituit.

Neque tamen quicquam fecit, quod fide sua esset indignum. 6. Nam Mandroclem Magnetem exercitui praefecit; ipse cum suis in Cappadociam discedit, coniunctamque huic Paphlagoniam occupat, celans, qua voluntate esset in regem; clam cum Ariobarzane facit amicitiam, manum comparat, urbes munitas suis tuendas tradit.

VI. Sed haec propter hiemale tempus minus prospere procedebant. Audit, Pisidas quasdam copias adversus se parare. Filium eo Arsideum cum exercitu mittit. Cadit in proelio adolescens. Proficiscitur eo pater non ita cum magna manu, celans, quantum vulnus accepisset; quod prius ad hostem pervenire cupiebat, quam de re male gesta fama ad suos perveniret: ne cognita filii morte animi debilitarentur militum. 2. Quo contenderat, pervenit, hisque locis castra ponit, ut neque circumiri multitudine adversariorum posset, neque impediri, quo minus ad dimicandum manum haberet expeditam. 3. Erat cum eo Mithrobarzanes, socer eius, praefectus equitum. Is, desperatis generi rebus, ad hostes transfugit. Id Datames ut audivit, sensit, si in turbam exisset, ab homine tam necessario se relictum, futurum ut ceteri consilium sequerentur. 4. In vulgus edit, suo iussu Mithrobarzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus interficeret hostes. Quare relinqui eum non par esse, et omnes confestim sequi. Quod si animo strenuo fecissent, futurum ut adversarii non possent resistere, quum et intra vallum et foris caederentur. 5. Hac re probata, exercitum educit, Mithrobarzanem persequitur; qui tantum quod ad hostes pervenerat, Datames signa inferri iubet. 6. Pisidae, nova re commoti, in opinionem adducuntur, perfugas mala fide compositoque fecisse, ut recepti essent maiori cala-

mitati. Primum eos adoriuntur. Illi quum, quid ageretur, aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt, cum eis pugnare, ad quos transierant, ab hisque stare, quos reliquerant. Quibus quum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. 7. Reliquos Pisidas resistentes Datames invadit: primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. 8. Tali consilio uno tempore et proditores perculit, et hostes profligavit; et, quod ad perniciem fuerat cogitatum, id ad salutem convertit. Quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.

VII. Ab hoc tamen viro Scismas, maximo natu filius, desciit, ad regemque transiit, et de defectione patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intelligebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, quum cogitasset, facere auderet, et prius cogitare, quam conari, consuesset, Autophradatem in Cappadociam mittit. 2. Hic ne intrare posset, saltum, in quo Ciliciae portae sunt sitae, Datames praeoccupare studuit. 3. Sed tam subito copias contrahere non potuit. A qua re depulsus, cum ea manu, quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hostibus, neque praeteriret adversarius, quin ancipitibus locis premeretur, et, si dimicare cum eo vellet, non multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

VIII. Haec etsi Autophradates videbat, tamen statuit congredi, quam cum tantis copiis refugere, aut tam diu uno loco sedere. 2. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi Cardacas appellant, eiusdemque generis tria funditorum: praeterea Cappadocum octo, Armeniorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aspendiorum et Pisidarum circiter tria, Cilicum duo, Captia-

norum totidem, ex Graecia conductorum tria millia: levis armaturae maximum numerum. 3. Has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se locique natura. namque huius partem non habebat vicesimam militum. Quibus fretus conflixit, adversariorumque multa millia concidit, quum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset. Quam ob causam postero die tropaeum posuit, quo loco pridie pugnatum erat. 4. Hinc quum castra movisset, semperque inferior copiis, superior omnibus proeliis discederet, quod numquam manum consereret, nisi quum adversarios locorum angustiis clausisset (quod perito regionum callideque cogitanti saepe accidebat): 5. Autophradates, quum bellum duci maiore regis calamitate, quam adversariorum, videret, ad pacem amicitiamque hortatus est, ut cum rege in gratiam rediret. 6. Quam ille etsi fidam non fore putabat, tamen conditionem accepit, seque ad Artaxerxem legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex adversus Datamem susceperat, sedatum. Autophradates in Phrygiam se recepit.

IX. At rex, quod implacabile odium in Datamem susceperat, postquam bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit: quas ille plerasque vitavit. 2. Sicut, quum nuntiatum esset, quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant numero (de quibus, quod inimici detulerant, neque credendum neque negligendum putavit), experiri voluit, verum falsumne esset relatum. 3. Itaque eo profectus est, in quo itinere futuras insidias dixerant. Sed elegit corpore et statura simillimum sui, eique vestitum suum dedit, atque eo loco ire, quo ipse consueverat, iussit. Ipse autem ornatu [vestituque] militari inter corporis custodes iter facere coepit. 4. At insidiatores, post-

quam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum, qui suppositus erat. Praedixerat autem his Datames, cum quibus iter faciebat, ut parati essent facere, quod ipsum vidissent. 5. Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos coniecit. Hoc idem quum universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi ceciderunt.

X. Hic tamen tam callidus vir extremo tempore captus est Mithridatis, Ariobarzanis filii, dolo. Namque is pollicitus est regi, se eum interfecturum, si ei rex permitteret, ut, quodcumque vellet, liceret impune facere, fidemque de ea re, more Persarum, dextra dedisset. 2. Hanc ut accepit a rege missam, copias parat, et absens amicitiam cum Datame facit, regis provincias vexat, castella expugnat, magnas praedas capit, quarum partem suis dispertit, partem ad Datamem mittit; pari modo complura castella ei tradit. 3. Haec diu faciendo persuasit homini, se infinitum adversus regem suscepisse bellum; quum nihilo magis, ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, neque colloquium eius petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi, quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

XI. Id quum satis se confirmasse arbitratus est, certiorem facit Datamem, tempus esse, maiores exercitus parari, et bellum cum ipso rege suscipi; deque ea re, si ei videretur, quo loco vellet, in colloquium veniret. Probata re, colloquendi tempus sumitur, locusque, quo conveniretur. 2. Huc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca dili-

genter notat. Ipso autem colloquendi die utrique, locum qui explorarent atque ipsos scrutarentur, mittunt. 3. Deinde ipsi sunt congressi. Hic quum aliquamdiu in colloquio fuissent, et diversi discessissent, iamque procul Datames abesset: Mithridates, priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eumdem locum revertitur, atque ibi, ubi telum erat impositum, resedit, ut si [a] lassitudine cuperet acquiescere: Datamemque revocavit, simulans, se quiddam in colloquio esse oblitum. 4. Interim telum, quod latebat, protulit, nudatumque vagina veste texit, ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse, locum quemdam, qui erat in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum. 5. Quem quum digito demonstraret, et ille conspiceret, aversum ferro transfixit, priusque, quam quisquam posset succurrere, interfecit. Ita ille vir, qui multos consilio, neminem perfidia ceperat, simulata captus est amicitia.

XV.

EPAMINONDAS.

Cap. I.

Epaminondas, Polymni filius, Thebanus. De quo priusquam scribamus, haec praecipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant; neve ea, quae ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. 2. Scimus enim, musicen nostris moribus abesse ab principis persona; saltare vero etiam in vitiis poni: quae omnia apud Graecos et grata et laude digna ducuntur. 3. Quum autem exprimere imagi-

nem consuetudinis [atque] vitae velimus Epaminondae, nihil videmur debere praetermittere, quod pertineat ad eam declarandam. 4. Quare dicemus primum de genere eius; deinde, quibus disciplinis et a quibus sit eruditus; tum de moribus ingeniique facultatibus, et si qua alia memoria digna erunt; postremo de rebus gestis, quae a plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

II. Natus igitur patre, quo diximus, honesto genere, pauper iam a maioribus relictus; eruditus autem sic, ut nemo Thebanus magis. Nam et citharizare, et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio, qui non minore fuit in musicis gloria, quam Damon aut Lamprus, quorum pervulgata sunt nomina; cantare tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone. 2. At philosophiae praeceptorem habuit Lysin Tarentinum, Pythagoreum: cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et severum senem omnibus aequalibus suis in familiaritate anteposuerit, neque prius eum a se dimiserit, quam in doctrinis tanto antecesserit condiscipulos, ut facile intelligi posset, pari modo omnes in ceteris artibus superaturum. 3. Atque haec ad nostram consuetudinem sunt levia, et potius contemnenda; at in Graecia utique olim magnae laudi erant. 4. Postquam ephebus factus est, et palaestrae dare operam coepit, non tam magnitudini virium servivit, quam velocitati. Illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere. 5. Itaque exercebatur plurimum currendo et luctando ad eum finem, quoad stans complecti posset atque contendere. In armis vero plurimum studii consumebat.

III. Ad hanc corporis firmitatem plurima etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis

manu, animo maximo; adeo veritatis diligens, ut neo ioco quidem mentiretur. 2. Idem continens, clemens, patiensque mirandum in modum; non solum populi, sed etiam amicorum ferens iniurias; inprimisque commissa celans: quod interdum non minus prodest, quam diserte dicere; studiosus audiendi: ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. 3. Itaque quum in circulum venisset, in quo aut de republica disputaretur, aut de philosophia sermo haberetur, numquam inde prius discessit, quam ad finem sermo esset adductus. 4. Paupertatem adeo facile perpessus est, ut de republica nihil praeter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus, fide ad alios sublevandos saepe sic usus est, ut possit iudicari, omnia ei cum amicis fuisse communia. 5. Nam quum aut civium suorum aliquis ab hostibus esset captus, aut virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum concilium habebat, et, quantum quisque daret, pro facultatibus imperabat. 6. Eamque summam quum fecerat, priusquam acciperet pecuniam, adducebat eum, qui quaerebat, ad eos, qui conferebant, eique ut ipsi numerarent, faciebat; ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret, quantum cuique deberet.

IV. Tentata autem eius est abstinentia a Diomedonte Cyziceno. Namque is rogatu Artaxerxis Epaminondam pecunia corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit, et Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem, quem tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam convenit, et causam adventus Diomedontis ostendit. 2. At ille Diomedonte coram, *Nihil*, inquit, *opus pecunia est. Nam si rex ea vult, quae Thebanis sunt utilia, gratis facere sum paratus; sin autem contra-*

ria, non habet auri atque argenti satis. Namque orbis terrarum divitias accipere nolo pro patriae caritate. 3. *Tu quod me incognitum tentasti, tuique similem existimasti, non miror, tibique ignosco; sed egredere propere, ne alios corrumpas, quum me non potueris. Tu, Micythe, argentum huic redde; nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui.* 4. Hunc Diomedon quum rogaret, ut tuto exire, suaque quae attulisset liceret efferre: *Istud quidem,* inquit, *faciam; neque tua causa, sed mea, ne, si tibi sit pecunia ademta, aliquis dicat, id ad me ereptum pervenisse, quod delatum accipere noluissem.* 5. A quo quum quaesisset, quo se deduci vellet, et ille, Athenas, dixisset; praesidium dedit, ut eo tuto perveniret. Neque vero id satis habuit, sed etiam, ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem fecimus, effecit. 6. Abstinentiae erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possemus; sed modus adhibendus est, quoniam uno hoc volumine vitas excellentium virorum complurium concludere constituimus, quorum separatim multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicarunt.

V. Fuit etiam disertus, ut nemo ei Thebanus par esset eloquentia: neque minus concinnus in brevitate respondendi, quam in perpetua oratione ornatus. 2. Habuit obtrectatorem Meneclidam quemdam, indidem Thebis, et adversarium in administranda republica, satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet. Namque illi genti plus inest virium, quam ingenii. 3. Is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. Huic ille, *Fallis,* inquit, *verbo cives tuos, quod hos a bello avocas: otii*

enim nomine servitutem concilias. 4. *Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si principes Graeciae esse vultis, castris est vobis utendum, non palaestra.* 5. Idem ille Meneclidas quum huic obiiceret, quod liberos non haberet neque uxorem duxisset, maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam videretur consecutus: *At,* ille, *desine,* inquit, *Meneclida, de uxore mihi exprobrare: nam nullius in ista re minus uti consilio volo.* (Habebat enim Meneclidas suspicionem adulterii.) 6. *Quod autem me Agamemnonem aemulari putas, falleris. Namque ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem; ego contra ea una urbe nostra dieque uno totam Graeciam, Lacedaemoniis fugatis, liberavi.*

VI. Idem quum in conventum venisset Arcadum, petens, ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent: contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui eloquentia omnes eo praestabat tempore, postularet, ut potius amicitiam sequerentur Atticorum, et in oratione sua multa invectus esset in Thebanos et Argivos, in eisque hoc posuisset, 2. animadvertere debere Arcadas, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent iudicare: Argivos enim fuisse Orestem et Alcmaeonem, matricidas, Thebis Oedipum natum, qui, quum patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreasset: 3. hic in respondendo Epaminondas, quum de ceteris perorasset, postquam ad illa duo opprobria pervenit, admirari se dixit stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverterit, innocentes illos natos; domi scelere admisso, quum patria essent expulsi, receptos esse ab Atheniensibus. 4. Sed maxime eius eloquentia eluxit Spartae, legati ante pugnam Leuctricam. Quo

quum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu sicLacedaemoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit, quam Leuctrica pugna. Tum enim perfecit, quod post apparuit, ut auxilio sociorum Lacedaemonii privarentur.

VII. Fuisse patientem suorumque iniurias ferentem civium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec sunt testimonia. Quum eum propter invidiam cives praeficere exercitui noluissent, duxque esset delectus belli imperitus, cuius errore eo esset deducta res, ut omnes de salute pertimescerent, quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur: desiderari coepta est Epaminondae diligentia: erat enim ibi privatus, numero militis. 2. A quo quum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliae, et exercitum, obsidione liberatum, domum reduxit incolumem. 3. Neque vero hoc semel fecit, sed saepius. Maxime autem fuit illustre, quum in Peloponnesum exercitum duxisset adversus Lacedaemonios, haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. Hic quum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his esset abrogatum, atque in eorum locum alii praetores successissent: 4. Epaminondas populiscito non paruit, idemque ut facerent, persuasit collegis, et bellum, quod susceperat, gessit. Namque animadvertebat, nisi id fecisset, totum exercitum propter praetorum imprudentiam inscientiamque belli periturum. 5. Lex erat Thebis, quae morte multabat, si quis imperium diutius retinuisset, quam lege praefinitum foret. Hanc Epaminondas quum reipublicae conservandae causa latam videret, ad perniciem civitatis conferre noluit, et quatuor men-

sibus diutius, quam populus iusserat, gessit imperium.

VIII. Postquam domum reditum est, collegae eius hoc crimine accusabantur. Quibus ille permisit, ut omnem causam in se transferrent, suaque opera factum contenderent, ut legi non obedirent. Qua defensione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam responsurum putabat, quod, quid diceret, non haberet. 2. At ille in iudicium venit: nihil eorum negavit, quae adversarii crimini dabant, omniaque, quae collegae dixerant, confessus est, neque recusavit, quo minus legis poenam subiret; sed unum ab iis petivit, ut in periculo suo inscriberent: 3. *Epaminondas a Thebanis morte multatus est, quod eos coëgit apud Leuctra superare Lacedaemonios, quos ante se imperatorem nemo Boeotiorum ausus fuit adspicere in acie; 4. quodque uno proelio non solum Thebas ab interitu retraxit, sed etiam universam Graeciam in libertatem vindicavit, eoque res utrorumque perduxit, ut Thebani Spartam oppugnarent, Lacedaemonii satis haberent, si salvi esse possent: 5. neque prius bellare destitit, quam Messene restituta urbem eorum obsidione clausit.* Haec quum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est: neque quisquam iudex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a iudicio capitis maxima discessit gloria.

IX. Hic extremo tempore imperator apud Mantineam quum acie instructa audacius instaret hostibus, cognitus a Lacedaemoniis, quod in unius pernicie eius patriae sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt, neque prius abscesserunt, quam, magna caede facta multisque occisis, fortissime ipsum Epaminondam pugnantem, sparo eminus percussum, concidere viderunt. 2. Huius casu aliquantum retardati sunt Boeo-

tii; neque tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes profligarunt. 3. At Epaminondas quum animadverteret, mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim emissurum: usque eo retinuit, quoad renuntiatum est, vicisse Boeotios. 4. Id postquam audivit; *satis*, inquit, *vixi: invictus enim morior.* Tum ferro extracto confestim exanimatus est.

X. Hic uxorem numquam duxit. In quo quum reprehenderetur a Pelopida, qui filium habebat infamem, maleque eum in eo patriae consulere diceret, quod liberos non relinqueret: 2. *Vide*, inquit, *ne tu peius consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps mihi potest deesse. Namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quae non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.* 3. Quo tempore, duce Pelopida, exsules Thebas occuparunt, et praesidium Lacedaemoniorum ex arce expulerunt, Epaminondas, quamdiu facta est caedes civium, domo se tenuit: quod neque malos defendere volebat, neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret. Namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idem, postquam apud Cadmeam cum Lacedaemoniis pugnari coepit, in primis stetit. 4. Huius de virtutibus vitaque satis erit dictum, si hoc unum adiunxero, quod nemo eat infitias, Thebas et ante Epaminondam natum, et post eius interitum, perpetuo alieno paruisse imperio; contra ea, quamdiu ille praefuerit reipublicae, caput fuisse totius Graeciae. Ex quo intelligi potest, unum hominem pluris, quam civitatem, fuisse.

XVI.
PELOPIDAS.

Cap. I.

Pelopidas, Thebanus, magis historicis, quam vulgo, notus. Cuius de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quod vereor, ne, si res explicare incipiam, non vitam eius enarrare, sed historiam videar scribere; si tantummodo summas attigero, ne rudibus litterarum Graecarum minus lucide appareat, quantus fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram, quantum potero, et medebor tum satietati, tum ignorantiae lectorum. 2. Phoebidas Lacedaemonius, quum exercitum Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit impulsu perpaucorum Thebanorum, qui, adversariae factioni quo facilius resisterent, Laconum rebus studebant: idque suo privato, non publico, fecit consilio. 3. Quo facto eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt pecuniaque multarunt; neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt, quod, susceptis inimicitiis, satius ducebant eos obsideri, quam liberari. Nam post Peloponnesium bellum Athenasque devictas cum Thebanis sibi rem esse existimabant, et eos esse solos, qui adversus resistere auderent. 4. Hac mente amicis suis summas potestates dederant, alteriusque factionis principes partim interfecerant, alios in exsilium eiecerant: in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus patria carebat.

II. Hi omnes fere Athenas se contulerant, non, quo sequerentur otium, sed, ut quemque ex proximo locum

fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. 2. Itaque quum tempus est visum rei gerendae, communiter cum his, qui Thebis idem sentiebant, diem delegerunt ad inimicos opprimendos civitatemque liberandam eum, quo maximi magistratus simul consueverant epulari. 3. Magnae saepe res non ita magnis copiis sunt gestae; sed profecto numquam ab tam tenui initio tantae opes sunt profligatae. Nam duodecim adolescentuli coierunt ex his, qui exsilio erant multati, quum omnino non essent amplius centum, qui tanto se offerrent periculo. Qua paucitate perculsa est Lacedaemoniorum potentia. 4. Hi enim non magis adversariorum factioni, quam Spartanis, eo tempore bellum intulerunt, qui principes erant totius Graeciae; quorum imperii maiestas, neque ita multo post, Leuctrica pugna, ab hoc initio perculsa, concidit. 5. Illi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, quum Athenis interdiu exissent, ut vesperascente coelo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt, retia ferentes, vestitu agresti, quo minore suspicione facerent iter. Qui quum tempore ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Charonis devenerunt, a quo et tempus et dies erat datus.

III. Hoc loco libet interponere, etsi seiunctum ab re proposita est, nimia fiducia quantae calamitati soleat esse. Nam magistratuum Thebanorum statim ad aures pervenit, exsules in urbem devenisse. Id illi, vino epulisque dediti, usque eo despexerunt, ut ne quaerere quidem de tanta re laborarint. 2. Accessit etiam, quod magis aperiret eorum dementiam. Allata est enim epistola Athenis ab Archia [hierophante] uni ex his, Archiae, qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat, in qua omnia de profectione exsulum perscripta erant. Quae quum iam accubanti in convivio esset data,

sicut erat signata, sub pulvinum subiiciens, *in crastinum,* inquit, *differo res severas.* 3. At illi omnes, quum iam nox processisset, vinolenti ab exsulibus, duce Pelopida, sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberaverunt, auctores Cadmeae occupandae partim occiderunt, partim in exsilium eiecerunt.

IV. Hoc tam turbido tempore, sicut supra docuimus, Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque haec liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidae: ceterae fere omnes communes cum Epaminonda. 2. Namque Leuctrica pugna, imperatore Epaminonda, hic fuit dux delectae manus, quae prima phalangem prostravit Laconum. 3. Omnibus praeterea periculis adfuit. Sicut Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit cornu: quoque Messena celerius restitueretur, legatus in Persas est profectus. Denique haec fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda, ita ut proxima esset Epaminondae.

V. Conflictatus autem est cum adversa fortuna. Nam et initio, sicut ostendimus, exsul patria caruit, et, quum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque iure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset, a tyranno Alexandro Pheraeo simul cum Ismenia comprehensus in vincula coniectus est. 2. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexandrum. Post id factum numquam is animo placari potuit in eum, a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis, ut subsidio Thessaliae proficiscerentur, tyrannosque eius expellerent. 3. Cuius belli quum ei summa esset data,

eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. 4. In quo proelio Alexandrum ut animadvertit, incensus ira equum in eum concitavit, proculque degressus a suis coniectu telorum confossus concidit. Atque hoc secunda victoria accidit: nam iam inclinatae erant tyrannorum copiae. 5. Quo facto omnes Thessaliae civitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis aeneis, liberosque eius multo agro donarunt.

XVII.

AGESILAUS.

Cap. I.

Agesilaus, Lacedaemonius, quum a ceteris scriptoribus, tum eximie a Xenophonte Socratico collaudatus est: eo enim usus est familiarissime. 2. Hic primum de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim a maioribus Lacedaemoniis traditus, ut duos haberent semper reges, nomine magis, quam imperio, ex duabus familiis Procli et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartae reges fuerunt. 3. Harum ex altera in alterius familiae locum fieri non licebat: itaque utraque suum retinebat ordinem. Primum ratio habebatur, qui maximus natu esset ex liberis eius, qui regnans decessisset. Sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate. 4. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai. Filium reliquerat Leotychidem, quem ille natum non agnorat, eumdem moriens suum esse dixerat. Is de honore regni cum Agesilao, suo patruo,

contendit: neque id, quod petivit, consecutus est. 5. Nam Lysandro suffragante, homine, ut ostendimus supra, factioso et his temporibus potente, Agesilaus antelatus est.

• II. Hic simulatque imperii potitus est, persuasit Lacedaemoniis, ut exercitum emitterent in Asiam bellumque regi facerent: docens, satius esse in Asia, quam in Europa dimicari. Namque fama exierat, Artaxerxem comparare classes pedestresque exercitus, quos in Graeciam mitteret. 2. Data potestate, tanta celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis pervenerit, quam regii satrapae eum scirent profectum. Quo factum est, ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. 3. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter praefectos habebat regios, inducias a Lacone petivit, simulans, se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret; re autem vera ad copias comparandas: easque impetravit trimestres. 4. Iuravit autem uterque, se sine dolo inducias conservaturum. In qua pactione summa fide mansit Agesilaus; contra ea Tissaphernes nihil aliud, quam bellum comparavit. 5. Id etsi sentiebat Laco, tamen iusiurandum servabat, multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes periurio suo et homines suis rebus abalienaret, et deos sibi iratos redderet; se autem conservata religione confirmare exercitum, quum animadverteret, deorum numen facere secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quod his studere consuessent, quos conservare fidem viderent.

III. Postquam induciarum praeteriit dies, barbarus, non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia in Caria, et ea regio his temporibus multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum facturos,

omnes suas copias eo contraxerat. 2. At Agesilaus in Phrygiam se convertit, eamque prius depopulatus est, quam Tissaphernes usquam se moveret. Magna praeda militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum reduxit, atque ibi officinis armorum institutis, magna industria bellum adparavit. Et quo studiosius armarentur insigniusque ornarentur, praemia proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in ea re fuisset industria. 3. Fecit idem in exercitationum generibus, ut, qui ceteris praestitissent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit, ut et ornatissimum et exercitatissimum haberet exercitum. 4. Huic quum tempus esset visum, copias extrahere ex hibernaculis, vidit, si, quo esset iter facturus, palam pronuntiasset, hostes non credituros, aliasque regiones praesidiis occupaturos, nec dubitaturos, aliud esse facturum, ac pronuntiasset. 5. Itaque quum ille Sardis iturum se dixisset, Tissaphernes eamdem Cariam defendendam putavit. In quo quum eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio, sero suis praesidio profectus est. Nam quum illo venisset, iam Agesilaus, multis locis expugnatis, magna erat praeda potitus. 6. Laco autem, quum videret, hostes equitatu superare, numquam in campo sui fecit potestatem, et his locis manum conseruit, quibus plus pedestres copiae valerent. Pepulit ergo, quotiescumque congressus est, multo maiores adversariorum copias, et sic in Asia versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

IV. Hic quum iam animo meditaretur proficisci in Persas, et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit ephororum iussu, bellum Athenienses et Boeotios indixisse Lacedaemoniis: quare venire ne dubitaret. 2. In hoc non minus eius pietas suspicienda est, quam virtus

bellica: qui, quum victori praeesset exercitui maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit iussis absentium magistratuum, ut si privatus in comitio esset Spartae. Cuius exemplum utinam imperatores nostri sequi voluissent! Sed illuc redeamus. 3. Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam existimationem, multoque gloriosius duxit, si institutis patriae paruisset, quam si bello superasset Asiam. 4. Hac igitur mente Hellespontum copias traiecit, tantaque usus est celeritate, ut, quod iter Xerxes anno vertente confecerat, hic transierit triginta diebus. 5. Quum iam haud ita longe abesset a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Boeotii, ceterique eorum socii, apud Coroneam: quos omnes gravi proelio vicit. 6. Huius victoriae vel maxima fuit laus, quod, quum plerique ex fuga se in templum Minervae coniecissent, quaerereturque ab eo, quid his fieri vellet, etsi aliquot vulnera acceperat eo proelio, et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tulerant, tamen antetulit irae religionem, et eos vetuit violari. 7. Neque vero hoc solum in Graecia fecit, ut templa deorum sancta haberet; sed etiam apud barbaros summa religione omnia simulacra arasque conservavit. 8. Itaque praedicabat, mirari se, non sacrilegorum numero haberi, qui supplicibus deorum nocuissent; aut non gravioribus poenis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

V. Post hoc proelium collatum est omne bellum circa Corinthum, ideoque Corinthium est appellatum. 2. Hic quum una pugna decem millia hostium, Agesilao duce, cecidissent, eoque facto opes adversariorum debilitatae viderentur: tantum abfuit ab insolentia gloriae, ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quod tam multi

a se victi vitio adversariorum concidissent: namque illa multitudine, si sana mens esset, Graeciae supplicium Persas dare potuisse. 3. Idem quum adversarios intra moenia compulisset, et, ut Corinthum oppugnaret, multi hortarentur, negavit, id suae virtuti convenire: se enim eum esse dixit, qui ad officium peccantes redire cogeret, non, qui urbes nobilissimas expugnaret Graeciae. 4. *Nam si,* inquit, *eos exstinguere voluerimus, qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmetipsi nos expugnaverimus, illis quiescentibus. Quo facto sine negotio, quum voluerint, nos opprimient.*

VI. Interim accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedaemoniis: quo ne proficisceretur, quum a plerisque ad exeundum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem, quum Epaminondas Spartam oppugnaret, essetque sine muris oppidum, talem se imperatorem praebuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. 2. In quo quidem discrimine celeritas eius consilii saluti fuit universis. Nam quum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent: Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset, quemquam ad hostes transfugere conari, cum suis eo venit, atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum, quod eum locum occupassent, et se quoque id fieri debere animadvertisse. 3. Sic adolescentulos simulata laudatione recuperavit, et adiunctis de suis comitibus locum tutum reliquit. Namque illi, aucto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi, eoque libentius, quod latere arbitrabantur, quae cogitarant.

VII. Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedae-

monii se numquam refecerunt, neque pristinum imperium recuperarunt: quum interim Agesilaus non destitit, quibuscumque rebus posset, patriam iuvare. 2. Nam quum praecipue Lacedaemonii indigerent pecunia, ille omnibus, qui a rege defecerant, praesidio fuit: a quibus magna donatus pecunia patriam sublevavit. 3. Atque in hoc illud inprimis fuit admirabile: quum maxima munera ei ab regibus et dynastis civitatibusque conferrentur, nihil umquam domum suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. 4. Domo eadem fuit contentus, qua Eurysthenes, progenitor maiorum suorum, fuerat usus: quam qui intrarat, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat; contra ea plurima patientiae atque abstinentiae. Sic enim erat instructa, ut nulla in re differret a cuiusvis inopis atque privati.

VIII. Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore fingendo. Nam et statura fuit humili, et corpore exiguo, et claudus altero pede. Quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem eius quum intuerentur, contemnebant; qui autem virtutes noverant, non poterant admirari satis. 2. Quod ei usu venit, quum annorum octoginta subsidio Tacho in Aegyptum isset, et in acta cum suis accubuisset sine ullo tecto; stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis, neque huc amplius, quam pellis esset iniecta; eodemque comites omnes accubuissent vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret, sed hominis non beatissimi suspicionem praeberet. 3. Huius de adventu fama quum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cuiusque generis sunt adlata. His quaeren-

tibus Agesilaum vix fides facta est, unum esse ex his, qui tum accubabant. 4. Qui quum regis verbis, quae attulerant, dedissent, ille praeter vitulina et huiusmodi genera opsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit; unguenta, coronas, secundamque mensam servis dispertiit; cetera referri iussit. 5. Quo facto eum barbari etiam magis contemserunt, quod eum ignorantia bonarum rerum illa potissimum sumsisse arbitrabantur. 6. Hic quum ex Aegypto reverteretur, donatus a rege Nectanabide ducentis viginti talentis, quae ille muneri populo suo daret, venissetque in portum, qui Menelai vocatur, iacens inter Cyrenas et Aegyptum, in morbum implicitus decessit. 7. Ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt, atque ita domum retulerunt.

XVIII.

EUMENES.

CAP. I.

Eumenes, Cardianus. Huius si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem maior, sed multo illustrior atque etiam honoratior [evasisset,] quod magnos homines virtute metimur, non fortuna. 2. Nam quum aetas eius incidisset in ea tempora, quibus Macedones florerent, multum ei detraxit inter hos viventi, quod alienae erat civitatis, neque aliud huic defuit, quam generosa stirps. 3. Etsi ille domestico summo genere erat: tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant; neque tamen non patiebantur. Vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate

et celeritate ingenii. 4. Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Philippi, Amyntae filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem. Fulgebat enim iam in adolescentulo indoles virtutis. 5. Itaque eum habuit ad manum scribae loco: quod multo apud Graios honorificentius est, quam apud Romanos. Nam apud nos revera, sicut sunt, mercenarii scribae existimantur; at apud illos e contrario nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide et industria cognita: quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. 6. Hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos septem. Illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore praefuit etiam alterae equitum alae, quae Hetaerice appellabatur. Utrique autem in consilio semper affuit, et omnium rerum habitus est particeps.

II. Alexandro Babylone mortuo, quum regna singulis familiaribus dispertirentur, et summa rerum tradita esset tuenda eidem, cui Alexander moriens annulum suum dederat, Perdiccae: 2. ex quo omnes coniecerant, eum regnum ei commendasse, quoad liberi eius in suam tutelam pervenissent: (aberant enim Craterus et Antipater, qui antecedere hunc videbantur: mortuus erat Hephaestio, quem unum Alexander, quod facile intelligi posset, plurimi fecerat), hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sive potius dicta. Nam tum in hostium erat potestate. 3. Hunc sibi Perdiccas adiunxerat magno studio, quod in homine fidem et industriam magnam videbat: non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in his rebus, quas adparabat. Cogitabat enim, quod fere omnes in magnis imperiis concupiscunt, omnium partes corripere atque complecti. 4. Neque vero hoc ille solus fecit, sed ce-

teri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonnatus Macedoniam praeoccupare destinaverat. Hic multis magnisque pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret, ac secum faceret societatem. 5. Quum perducere eum non posset, interficere conatus est; et fecisset, nisi ille clam noctu ex praesidiis eius effugisset.

III. Interim conflata sunt illa bella, quae ad internecionem post Alexandri mortem gesta sunt, omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit, neque salutis, quam fidei, fuit cupidior. 2. Praefecerat eum Perdiccas ei parti Asiae, quae inter Taurum montem iacet atque Hellespontum, et illum unum opposuerat Europaeis adversariis; ipse Aegyptum oppugnatum adversus Ptolemaeum erat profectus. 3. Eumenes quum neque magnas copias, neque firmas haberet, quod et inexercitatae, et non multo ante erant contractae; adventare autem dicerentur Hellespontumque transisse Antipater et Craterus magno cum exercitu Macedonum, viri quum claritate, tum usu belli praestantes: 4. (Macedones vero milites ea tum erant fama, qua nunc Romani feruntur: etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summa imperii potirentur): Eumenes intelligebat, si copiae suae cognossent, adversus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuntio dilapsuras. 5. Itaque hoc eius fuit prudentissimum consilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et his persuaderet, se contra quosdam barbaros proficisci. 6. Itaque tenuit hoc propositum, et prius in aciem exercitum eduxit proeliumque commisit, quam milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effe-

cit etiam illud locorum praeoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deterior.

IV. Quorum acerrimo concursu quum magnam partem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux, et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. Cum hoc concurrit ipse Eumenes. 2. Qui quum inter se complexi in terram ex equis decidissent, ut facile intelligi posset, inimica mente contendisse, animoque magis etiam pugnasse, quam corpore, non prius distracti sunt, quam alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur; nec eo magis ex proelio excessit, sed acrius hostes institit. 3. Hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis praeterea et maxime nobilibus captis, pedester exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petiit. Quam quum impetrasset, in fide non mansit, et se, simul ac potuit, ad Antipatrum recepit. 4. Eumenes Craterum, ex acie semivivum elatum, recreare studuit. Quum id non posset, pro hominis dignitate, proque pristina amicitia (namque illo usus erat, Alexandro vivo, familiariter) amplo funere extulit, ossaque in Macedoniam uxori eius ac liberis remisit.

V. Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur a Seleuco et Antigono; rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hic, qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur: in his Eumenes. Hac ille percussus plaga non succubuit, neque eo secius bellum administravit. Sed exiles res animi magnitudinem, etsi non frangebant, tamen minuebant. 2. Hunc persequens Antigonus, quum omni genere copiarum abun-

daret, saepe in itineribus vexabatur: neque umquam ad manum accedere licebat, nisi his locis, quibus pauci multis possent resistere. 3. Sed extremo tempore, quum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc tamen, multis suis amissis, se expedivit, et in castellum Phrygiae, quod Nora appellatur, confugit. 4. In quo quum circumsederetur, et vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi: callidum fuit eius inventum, quemadmodum stans iumentum calefieri exercerique posset, quo libentius et cibo uteretur et a corporis motu non removeretur. 5. Substringebat caput loro altius, quam ut prioribus pedibus plane terram posset attingere; deinde posterioribus cogebat exsultare et calces remittere. Qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si in spatio decurrerent. 6. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut iumenta aeque nitida ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. 7. In hac conclusione, quotiescumque voluit, adparatum et munitiones Antigoni alias incendit, alias disiecit. Tenuit autem se uno loco, quamdiu fuit hiems. Quod castrum subsidia habere non poterat, et ver appropinquabat, simulata deditione, dum de conditionibus tractat, praefectis Antigoni imposuit, seque ac suos omnes extraxit incolumes.

VI. Ad hunc Olympias, mater quae fuerat Alexandri, quum litteras et nuntios misisset in Asiam, consultum, utrum repetitum Macedoniam veniret (nam tum in Epiro habitabat) et eas res occuparet: 2. huic ille primum suasit, ne se moveret, et exspectaret, quoad Alexandri filius regnum adipisceretur; sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, omnium iniuria-

rum oblivisceretur, et in neminem acerbiore uteretur imperio. 3. Horum nihil ea fecit. Nam et in Macedoniam profecta est, et ibi crudelissime se gessit. Petiit autem ab Eumene absente, ne pateretur, Philippi domus et familiae inimicissimos stirpem quoque interimere, ferretque opem liberis Alexandri. 4. Quam veniam si sibi daret, quam primum exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret. Id quo facilius faceret, se omnibus praefectis, qui in officio manebant, misisse litteras, ut ei parerent, eiusque consiliis uterentur. 5. His rebus Eumenes permotus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene meritis referentem gratiam, quam ingratum vivere.

VII. Itaque copias contraxit, bellum adversus Antigonum comparavit. Quod una erant Macedones complures nobiles, in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem, et Antigenes, cuius sub imperio phalanx erat Macedonum: invidiam verens, (quam tamen effugere non potuit), si potius ipse alienigena summi imperii potiretur, quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo, 2. in principiis nomine Alexandri tabernaculum statuit, in eoque sellam auream cum sceptro ac diademate iussit poni, eoque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur; credens, minore se invidia fore, si specie imperii nominisque simulatione Alexandri bellum videretur administrare. Quod et fecit. 3. Nam quum non ad Eumenis principia, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodammodo latebat, quum tamen per eum unum gererentur omnia.

VIII. Hic in Paraetacis cum Antigono conflixit, non acie instructa, sed in itinere: eumque male acceptum

in Mediam hiematum coëgit redire. Ipse in finitima regione Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit, sed ut militum cogebat voluntas. 2. Namque illa phalanx Alexandri Magni, quae Asiam peragrarat deviceratque Persas, inveterata quum gloria, tum et licentia, non parere se ducibus, sed imperare postulabat: ut nunc veterani faciunt nostri. Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt sua intemperantia nimiaque licentia, ut omnia perdant, neque minus eos, cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. 3. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat, neque rem ullam, nisi tempus, interesse iudicet. Sed ad illos revertar. Hiberna sumserant non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam, longeque inter se discesserant. 4. Hoc Antigonus quum comperisset, intelligeretque, se parem non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duae erant viae, qua ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri. 5. Quarum brevior per loca deserta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam, ceterum dierum erat fere decem; illa autem, qua omnes commeabant, altero tanto longiorem habebat anfractum, sed erat copiosa omniumque rerum abundans. 6. Hac si proficisceretur, intelligebat, prius adversarios rescituros de suo adventu, quam ipse tertiam partem confecisset itineris; sin per loca sola contenderet, sperabat, se imprudentem hostem oppressurum. 7. Ad hanc rem conficiendam imperavit quam plurimos utres atque etiam culleos comparari; post haec pabulum; praeterea cibaria cocta dierum decem, utque quam minime fieret ignis in castris. Iter, quod habebat, omnes celat. Sic paratus, qua constituerat, proficiscitur.

IX. Dimidium fere spatium confecerat, quum ex fumo castrorum eius suspicio allata est ad Eumenem, hostem appropinquare. Conveniunt duces; quaeritur, quid opus sit facto. Intelligebant omnes, tam celeriter copias ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus adfuturus videbatur. 2. Hic omnibus titubantibus, et de rebus summis desperantibus, Eumenes ait, si celeritatem velint adhibere, et imperata facere, quod ante non fecerint, se rem expediturum. Nam quod diebus quinque hostis transisse posset, se effecturum, ut non minus totidem dierum spatio retardaretur: quare circumirent, suasque quisque copias contraheret. 3. Ad Antigoni autem refrenandum impetum tale capit consilium. Certos mittit homines ad infimos montes, qui obvii erant itineri adversariorum, hisque praecipit, ut prima nocte, quam latissime possint, ignes faciant quam maximos, atque hos secunda vigilia minuant, tertia perexiguos reddant: 4. et adsimulata castrorum consuetudine suspicionem iniiciant hostibus, his locis esse castra, ac de eorum adventu esse praenuntiatum; idemque postera nocte faciant. 5. Quibus imperatum erat, diligenter praeceptum curant. Antigonus, tenebris obortis, ignes conspicatur: credit, de suo adventu esse auditum, et adversarios illuc suas contraxisse copias. 6. Mutat consilium, et, quoniam imprudentes adoriri non posset, flectit iter suum, et illum anfractum longiorem copiosae viae capit, ibique diem unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum ac reficienda iumenta, quo integriore exercitu decerneret.

X. Sic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio, celeritatemque impedivit eius. Neque tamen multum profecit. 2. Nam invidia ducum, cum quibus erat, perfidiaque Macedonum veteranorum, quum su-

perior proelio discessisset, Antigono est deditus, quum exercitus ei ter ante separatis temporibus iurasset, se eum defensurum, neo umquam deserturum: sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent, quam eum non perdere. 3. Atque hunc Antigonus, quum ei fuisset infestissimus, conservasset, si per suos esset licitum, quod ab nullo se plus adiuvari posse intelligebat in his rebus, quas impendere iam adparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemaeus, opibus iam valentes, cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. 4. Sed non passi sunt hi, qui circa erant: quod videbant, Eumene recepto, omnes prae illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut, nisi magna spe maximarum rerum, leniri non posset.

XI. Itaque quum eum in custodiam dedisset, et praefectus custodum quaesisset, quemadmodum servari vellet? *ut acerrimum,* inquit, *leonem, aut ferocissimum elephantum.* Nondum enim statuerat, conservaret eum, nec ne. 2. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum: et qui propter odium fructum oculis ex eius casu capere vellent, et qui propter veterem amicitiam colloqui consolarique cuperent; multi etiam, qui eius formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tamdiu tamque valde timuissent, cuius in pernicie positam spem habuissent victoriae. 3. At Eumenes, quum diutius in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiae, se mirari, quare iam tertium diem sic teneretur: non enim hoc convenire Antigoni prudentiae, ut sic deuteretur victo; quin aut interfici, aut missum fieri iuberet. 4. Hic quum ferocius Onomarcho loqui videretur, *quid? tu,* inquit, *animo si isto eras, cur non in proelio cecidisti potius, quam*

in potestatem inimici venires? 5. Huic Eumenes, *utinam quidem istud evenisset! Sed eo non accidit, quod numquam cum fortiore sum congressus. Non enim cum quoquam arma contuli, quin is mihi succubuerit. Non enim virtute hostium, sed amicorum perfidia decidi.* [Neque id falsum. Nam et dignitate fuit honesta, et viribus ad laborem ferendum firmis, neque tam magno corpore, quam figura venusta.]

XII. De hoc Antigonus quum solus constituere non auderet, ad consilium retulit. Hic quum plerique omnes primo perturbati admirarentur, non iam de eo sumtum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti, ut saepe ad desperationem forent adducti; quique maximos duces interfecisset; 2. denique in quo uno esset tantum, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent, interfecto, nihil habituri negotii essent: postremo, si illi redderet salutem, quaerebant, quibus amicis esset usurus? sese enim cum Eumene apud eum non futuros: 3. hic, cognita consilii voluntate, tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tum autem, quum iam vereretur, ne qua seditio exercitus oriretur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidianum victum amoveri iussit. Nam negabat, se ei vim allaturum, qui aliquando fuisset amicus. 4. Hic tamen non amplius, quam triduum, fame fatigatus, quum castra moverentur, insciente Antigono, iugulatus est a custodibus.

XIII. Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, quum ab anno vicesimo, ut supra ostendimus, septem annos Philippo adparuisset, et tredecim apud Alexandrum eumdem locum obtinuisset, in his unum equitum alae praefuisset, post autem Alexandri Magni mortem imperator exercitus duxisset, summosque du-

ces partim repulisset, partim interfecisset, captus non Antigoni virtute, sed Macedonum periurio, talem habuit exitum vitae. 2. In quo quanta fuerit omnium opinio eorum, qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facillime potest iudicari, quod nemo, Eumene vivo, rex appellatus est, sed praefectus; 3. iidem post huius occasum statim regium ornatum nomenque sumserunt, neque, quod initio praedicarunt, se Alexandri liberis regnum servare, id praestare voluerunt, et, uno propugnatore sublato, quid sentirent, aperuerunt. Huius sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cassand .. 4. Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis eius sepeliendum tradidit. Hi militari honesto funere, comitante toto exercitu, humaverunt, ossaque eius in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque eius deportanda curarunt.

XIX.

PHOCION.

Cap. I.

Phocion, Atheniensis, etsi saepe exercitibus praefuit summosque magistratus cepit, tamen multo eius notior integritas est vitae, quam rei militaris labor. Itaque huius memoria est nulla, illius autem magna fama: ex quo cognomine Bonus est appellatus. 2. Fuit enim perpetuo pauper, quum divitissimus esse posset propter frequentes delatos honores potestatesque summas, quae ei a populo dabantur. 3. Hic quum a rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret, legati-

que hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam: 4. his ille, *Si mei similes erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam.*

II. Idem quum prope ad annum octogesimum prospera pervenisset fortuna, extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium: 2. primo, quod cum Demade de urbe tradenda Antipatro consenserat; eiusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de republica meriti existimabantur, populiscito in exsilium erant expulsi. Neque in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat. 3. Namque auctus adiutusque a Demosthene eum, quem tenebat, adscenderat gradum, quum adversus Charetem eum subornaret: ab eodem in iudiciis, quum capitis causam diceret, defensus aliquoties liberatus discesserat. Hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. 4. Concidit autem maxime uno crimine, quod, quum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem, Cassandri praefectum, insidiari Piraeeo Atheniensium, a Dercyllo moneretur, idemque postularet, ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur, hic, audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque eius rei obsidem fore pollicitus est. 5. Neque ita multo post Nicanor Piraeeo est potitus. Ad quem recuperandum quum populus armatus concurrisset, ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem praeesse voluit. [Sine quo Athenae omnino esse non possunt.]

III. Erant eo tempore Athenis duae factiones, quarum una populi causam agebat, altera optimatum. In hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrociniis utebatur. Nam populares Polysperchonti favebant; optimates cum Cassandro sentiebant. 2. Interim a Polysperchonte Cassander Macedonia pulsus est. Quo facto populus superior factus, statim duces adversariae factionis capitis damnatos patria pepulit; in his Phocionem et Demetrium Phalereum: deque ea re legatos ad Polysperchontem misit, qui ab eo peterent, ut sua decreta confirmaret. 3. Hoc eodem profectus est et Phocion. Quo ut venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem apud Polysperchontem iussus est dicere: namque is tum regis rebus praeerat. 4. Hic ab Agnonide accusatus, quod Piraeeum Nicanori prodidisset, ex consilii sententia in custodiam coniectus, Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret iudicium.

IV. Huc ubi perventum est, quum propter aetatem pedibus iam non valeret, vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti, quum alii, reminiscentes veteris famae, aetatis misererentur; plurimi vero ira exacuerentur propter proditionis suspicionem Piraeei, maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat. 2. Qua de re ne perorandi quidem ei data est facultas, et dicendi causam. Inde iudicio, legitimis quibusdam confectis, damnatus, traditus est undecim viris, quibus ad supplicium more Atheniensium publice damnati tradi solent. 3. Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat usus. Is quum lacrimans dixisset: *o quam indigna perpeteris, Phocion!* huic ille, *at non inopinata,* inquit: *hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt*

Athenienses. 4. In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.

XX.

TIMOLEON.

Cap. I.

Timoleón, Corinthius. Sine dubio magnus omnium iudicio hic vir exstitit. Namque huic uni contigit, quod nescio an ulli, ut et patriam, in qua erat natus, oppressam a tyranno liberaret, et a Syracusis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem depelleret, totamque Siciliam, multos annos bello vexatam a barbarisque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. 2. Sed in his rebus non simplici fortuna conflictatus est, et, id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam, quam adversam fortunam. 3. Nam quum frater eius Timophanes, dux a Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupasset, particepsque regni posset esse: tantum afuit a societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti, et patriae parere legibus, quam imperare, satius duxerit. 4. Hac mente per haruspicem communemque adfinem, cui soror, ex eisdem parentibus nata, nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modo manus non attulit, sed ne adspicere quidem fraternum sanguinem voluit. Nam, dum res conficeretur, procul in praesidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. 5. Hoc praeclarissimum eius facinus non pari modo probatum est ab

omnibus. Nonnulli enim laesam ab eo pietatem putabant, et invidia laudem virtutis obterebant. Mater vero post id factum neque domum ad se filium admisit, neque adspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. 6. Quibus rebus adeo ille est commotus, ut nonnumquam vitae finem facere voluerit, atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

II. Interim Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursus Syracusarum potitus est: cuius adversarii opem a Corinthiis petierunt, ducemque, quo in bello uterentur, postularunt. Huc Timoleon missus incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. 2. Quum interficere posset, noluit, tutoque ut Corinthum perveniret, effecit: quod utrorumque Dionysiorum opibus C rinthii saepe adiuti fuerant, cuius benignitatis me riam volebat exstare; eamque praeclaram victoriam cebat, in qua plus esset clementiae, quam crudelit postremo, ut non solum auribus acciperetur, sed et oculis cerneretur, quem et ex quanto regno ad quam fortunam detrusisset. 3. Post Dionysii decessum cum Hiceta bellavit; qui adversatus fuerat Dionysio: quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, indicio fuit, quod ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. 4. Hoc superato, Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimissum flumen fugavit, ac satis habere coëgit, si liceret Africam obtinere, qui iam complures annos possessionem Siciliae tenebant. Cepit etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adiutum in Siciliam venerat.

III. Quibus rebus confectis quum propter diuturnitatem belli non solum regiones, sed etiam urbes desertas videret, conquisivit, quos potuit, primum Sicu-

los; deinde Corintho arcessivit colonos, quod ab his initio Syracusae erant conditae. 2. Civibus veteribus sua restituit; novis bello vacuefactas possessiones divisit; urbium moenia disiecta fanaque deserta refecit; civitatibus leges libertatemque reddidit; ex maximo bello tantum otium totae insulae conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi, qui initio deduxerant, videretur. 3. Arcem Syracusis, quam munierat Dionysius ad urbem obsidendam, a fundamentis disiecit; cetera tyrannidis propugnacula demolitus est, deditque operam, ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. 4. Quum tantis esset opibus, ut etiam invitis imperare posset; tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtineret: maluit se diligi, quam metui. Itaque, quum primum potuit, imperium deposuit, et privatus Syracusis, quod reliquum vitae fuit, vixit. 5. Neque vero id imperite fecit. Nam quod ceteri reges imperio potuerunt, hic benevolentia tenuit. Nullus honos huic defuit; neque postea res ulla Syracusis gesta est publice, de qua prius sit decretum, quam Timoleontis sententia cognita. 6. Nullius umquam consilium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem est. Neque id magis benevolentia factum est, quam prudentia.

IV. Hic quum aetate iam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit. Quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus privatis publicisque rebus interfuerit. 2. Veniebat autem in theatrum, quum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus iumentis iunctis, atque ita de vehiculo, quae videbantur, dicebat; neque hoc illi quisquam tribuebat superbiae. Nihil enim umquam neque insolens, neque glo-

riosum ex ore eius exiit. 3. Qui quidem, quum suas laudes audiret praedicari, numquam aliud dixit, quam se in ea re maximas diis gratias agere atque habere, quod, quum Siciliam recreare constituissent, tum se potissimum ducem esse voluissent. 4. Nihil enim rerum humanarum sine deorum numine geri putabat. Itaque suae domi sacellum Αὐτοματίας constituerat, idque sanctissime colebat.

V. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles accesserunt casus. Nam proelia maxima natali die suo fecit omnia: quo factum est, ut eius diem natalem festum haberet universa Sicilia. 2. Huic quidam Lamestius, homo petulans et ingratus, vadimonium quum vellet imponere, quod cum illo se lege agere diceret, et complures concurrissent, qui procacitatem hominis manibus coërcere conarentur: Timoleon oravit omnes, ne id facerent. Namque id ut Lamestio ceterisque liceret, se maximos labores summaque adiisse pericula. Hanc enim speciem libertatis esse, si omnibus, quod quisque vellet, legibus experiri liceret. 3. Idem, quum quidam Lamestii similis, nomine Demaenetus, in concione populi de rebus gestis eius detrahere coepisset, ac nonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit, nunc demum se voti esse damnatum. Namque hoc a diis immortalibus semper precatum, ut talem libertatem restitueret Syracusanis, in qua cuivis liceret, de quo vellet, impune dicere. 4. Hic quum diem supremum obiisset, publice a Syracusanis in gymnasio, quod Timoleonteum appellatur, tota celebrante Sicilia, sepultus est.

XXI.
DE REGIBUS.

Cap. I.

Hi fere fuerunt Graecae gentis duces, qui memoria digni videbantur, praeter reges. Namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestae separatim sunt relatae. Neque tamen hi admodum sunt multi. 2. Lacedaemonius autem Agesilaus nomine, non potestate, fuit rex; sicuti ceteri Spartani. Ex his vero, qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos iudicamus, Persarum Cyrus et Darius, Hystaspis filius: quorum uterque privatus virtute regnum est adeptus. Prior horum apud Massagetas in proelio cecidit; Darius senectute diem obiit supremum. 3. Tres sunt praeterea eiusdem generis, Xerxes, et duo Artaxerxes, Macrochir et Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod maximis post hominum memoriam exercitibus terra marique bellum intulit Graeciae. 4. At Macrochir praecipuam habet laudem amplissimae pulcherrimaeque corporis formae: quam incredibili ornavit virtute belli. Namque illo Perses nemo fuit manu fortior. Mnemon autem iustitiae fama floruit. Nam quum matris suae scelere amisisset uxorem, tantum indulsit dolori, ut eum pietas vinceret. 5. Ex his duo eodem nomine morbo naturae debitum reddiderunt: tertius ab Artabano praefecto ferro interemtus est.

II. Ex Macedonum autem gente duo multo ceteros antecesserunt rerum gestarum gloria: Philippus, Amyntae filius, et Alexander Magnus. Horum alter Babylone morbo consumtus, Philippus Aegis a Pausa-

nia, quum spectatum ludos iret, iuxta theatrum occisus est. 2. Unus Epirotes, Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. Is quum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior. Nam et manu fortis, et belli peritus fuit, et, id quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius denique rei cupidus, nisi singularis perpetuique imperii, ob eamque rem crudelis. Nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitae, quem eius insidiatorem putaret. 3. Hic quum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate, maiorque annos sexaginta natus decessit florente regno. Neque in tam multis annis cuiusquam ex sua stirpe funus vidit, quum ex tribus uxoribus liberos procreasset, multique ei nati essent nepotes.

III. Fuerunt praeterea multi reges ex amicis Alexandri Magni, qui post obitum eius imperia ceperunt: in his Antigonus, et huius filius Demetrius, Lysimachus, Seleucus, Ptolemaeus. 2. Ex his Antigonus in proelio, quum adversus Seleucum Lysimachumque dimicaret, occisus est. Pari leto affectus est Lysimachus a Seleuco. Nam, societate dissoluta, bellum inter se gesserunt. 3. At Demetrius, quum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus bello, in custodia socer generi periit morbo. 4. Neque ita multo post Seleucus a Ptolemaeo Cerauno dolo interfectus est; quem ille a patre expulsum Alexandrea, alienarum opum indigentem, receperat. Ipse autem Ptolemaeus, quum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur. 5. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur, non prae-

terire Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnes in Africa natos praestitisse constat.

XXII.

HAMILCAR.

Cap. I.

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barcas, Carthaginiensis, primo Poenico bello, sed temporibus extremis, admodum adolescentulus in Sicilia praeesse coepit exercitui. 2. Quum ante eius adventum et mari et terra male res gererentur Carthaginiensium, ipse, ubi affuit, numquam hosti cessit neque locum nocendi dedit; saepeque e contrario occasione data lacessivit, semperque superior discessit. Quo facto, quum paene omnia in Sicilia Poeni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur. 3. Interim Carthaginienses, classe apud insulas Aegates a C. Lutatio, consule Romanorum, superati, statuerunt belli finem facere, eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quod patriam exhaustam sumtibus diutius calamitates belli ferre non posse intelligebat: 4. sed ita, ut statim mente agitaret, si paullum modo res essent refectae, bellum renovare Romanosque armis persequi, donicum aut certe vicissent, aut victi manus dedissent. 5. Hoc consilio pacem conciliavit; in qua tanta fuit ferocia, ut, quum Catulus negaret se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerunt, armis relictis,

Sicilia decederent: 6. succumbente patria, ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret. Non enim suae esse virtutis, arma, a patria accepta adversus hostes, adversariis tradere. Huius pertinaciae cessit Catulus.

II. At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter, ac sperabat, rempublicam se habentem cognovit. Namque diuturnitate externi mali tantum exarsit intestinum bellum, ut numquam pari periculo fuerit Carthago, nisi quum deleta est. 2. Primo mercenarii milites, qui adversus Romanos fuerant, desciverunt: quorum numerus erat viginti millium. Hi totam abalienarunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnarunt. 3. Quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut etiam auxilia a Romanis petiverint, eaque impetrarint. Sed extremo, quum prope iam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. 4. Is non solum hostes a muris Carthaginis removit, quum amplius centum millia facta essent armatorum; sed etiam eo compulit, ut, locorum angustiis clausi, plures fame, quam ferro, interirent. Omnia oppida alienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africae, restituit patriae. 5. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit, tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

III. Rebus his ex sententia peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Hannibalem, annorum novem. 2. Erat praeterea cum eo adolescens illustris, formosus, Hasdrubal, quem nonnulli diligi turpius, quam par erat, ab Hamilcare loqueban-

tur. Non enim maledici tanto viro deesse poterant. Quo factum est, ut a praefecto morum Hasdrubal cum eo vetaretur esse. Huic ille filiam suam in matrimonium dedit, quod moribus eorum non poterat interdici socero gener. 3. De hoc ideo mentionem fecimus, quod, Hamilcare occiso, ille exercitui praefuit, resque magnas gessit; et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium; eiusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

IV. At Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna: maximas bellicosissimasque gentes subegit: equis, armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam. 2. Hic quum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno post, quam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones occisus est. 3. Huius perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum. Namque Hannibal, filius eius, adsiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire, quam Romanos non experiri mallet.

XXIII.

HANNIBAL.

CAP. I.

HANNIBAL, HAMILCARIS FILIUS, CARTHAGINIENSIS. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superarit, non est infitiandum, Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedat fortitudine cunctas nationes. 2. Nam quotiescumque

cum eo congressus est in Italia, semper discessit superior. Quodnisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videretur superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. 3. Hic autem velut hereditate relictum odium paternum erga Romanos sic conservavit, ut prius animam, quam id, deposuerit: qui quidem, quum patria pulsus esset et alienarum opum indigeret, numquam destiterit animo bellare cum Romanis.

II. Nam ut omittam Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis: omnium his temporibus potentissimus rex Antiochus fuit. Hunc tanta cupiditate incendit bellandi, ut usque a rubro mari arma conatus sit inferre Italiae. 2. Ad quem quum legati venissent Romani, qui de eius voluntate explorarent, darentque operam consiliis clandestinis, ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tamquam ab ipsis corruptum alia, atque antea, sentire; neque id frustra fecissent, idque Hannibal comperisset, seque ab interioribus consiliis segregari vidisset: 3. tempore dato adiit ad regem, eique quum multa de fide sua et odio in Romanos commemorasset, hoc adiunxit: *Pater,* inquit, *meus, Hamilcar, puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine, Iovi optimo maximo hostias immolavit. 4. Quae divina res dum conficiebatur, quaesivit a me, vellemne secum in castra proficisci? Id quum libenter accepissem, atque ab eo petere coepissem, ne dubitaret ducere; tum ille, faciam, inquit, si fidem mihi, quam postulo, dederis. Simul me ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat, eamque, ceteris remotis, tenentem iurare iussit, numquam me in amicitia cum Romanis fore. 5. Id ego iusiurandum patri datum usque ad*

hanc aetatem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente sim futurus. 6. *Quare, si quid amice de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris, si me celaris; quum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris.*

III. Hac igitur, qua diximus, aetate cum patre in Hispaniam profectus est: cuius post obitum, Hasdrubale imperatore suffecto, equitatui omni praefuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. Id Carthaginem delatum publice comprobatum est. 2. Sic Hannibal minor quinque et viginti annis natus imperator factus proximo triennio omnes gentes Hispaniae bello subegit; Saguntum, foederatam civitatem, vi expugnavit; tres exercitus maximos comparavit. 3. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit, tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenaeum transiit. Quacumque iter fecit, cum omnibus incolis conflixit; neminem, nisi victum, dimisit. 4. Ad Alpes posteaquam venit, quae Italiam ab Gallia seiungunt, quas nemo umquam cum exercitu ante eum, praeter Herculem Graium, transierat (quo facto is hodie saltus Graius appellatur): Alpicos, conantes prohibere transitu, concidit, loca patefecit, itinera munivit, effecit, ut ea elephantus ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere. Hac copias traduxit, in Italiamque pervenit.

IV. Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione Cos. eumque pepulerat. Cum hoc eodem [de] Clastidio apud Padum decernit: saucium inde ac fugatum dimittit. 2. Tertio idem Scipio cum collega, Tiberio Longo, apud Trebiam adversus eum ve-

nit. Cum his manum conseruit: utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum transiit, petens Etruriam. 3. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea numquam dextero aeque bene usus sit. Qua valetudine quum etiam tum premeretur, lecticaque ferretur, C. Flaminium Cos. apud Trasimenum cum exercitu insidiis circumventum occidit: neque multo post C. Centenium praetorem, cum delecta manu saltum occupantem. Hinc in Apuliam pervenit. 4. Ibi obviam ei venerunt duo Consules, C. Terentius et L. Aemilius. Utriusque exercitus uno proelio fugavit; Paullum consulem occidit, et aliquot praeterea consulares, in his Cn. Servilium Geminum, qui anno superiore fuerat consul.

V. Hac pugna pugnata, Romam profectus nullo resistente, in propinquis urbis montibus moratus est. Quum aliquot ibi dies castra habuisset et reverteretur Capuam, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno se ei obiecit. 2. Hic clausus locorum angustiis noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit; Fabio, callidissimo imperatori, verba dedit. Namque obducta nocte sarmenta in cornibus iuvencorum deligata incendit, eiusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentino obiectu viso tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. 3. Hanc post rem gestam non ita multis diebus M. Minucium Rufum, magistrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo productum in proelium, fugavit. Ti. Sempronium Gracchum, iterum consulem, in Lucanis absens in insidias inductum sustulit. M. Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. 4. Longum est, enumerare proelia. Quare hoc

unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit: quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.

VI. Hic invictus patriam defensum revocatus bellum gessit adversus P. Scipionem, filium eius, quem ipse primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugaverat. 2. Cum hoc, exhaustis iam patriae facultatibus, cupivit in praesentiarum bellum componere, quo valentior postea congrederetur. In colloquium convenit, conditiones non convenerunt. 3. Post id factum paucis diebus apud Zamam cum eodem conflixit: pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus noctibus Hadrumetum pervenit, quod abest a Zama circiter millia passuum trecenta. 4. In hac fuga Numidae, qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt ei; quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Hadrumeti reliquos ex fuga collegit: novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

VII. Quum in apparando acerrime esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nihilo secius exercitui postea praefuit, resque in Africa gessit usque ad P. Sulpicium, C. Aurelium consules. 2. His enim magistratibus legati Carthaginienses Romam venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent, quod cum his pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos donarent, simulque peterent, ut obsides eorum Fregellis essent, captivique redderentur. 3. His ex senatus consulto responsum est: munus eorum gratum acceptumque esse; obsides, quo loco rogarent, futuros; captivos non remissuros, quod Hannibalem, cuius opera susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano,

etiam nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem eius Magonem. 4. Hoc responso Carthaginienses cognito Hannibalem domum et Magonem revocarunt. Huc ut rediit, praetor factus est, postquam rex fuerat, anno secundo et vicesimo. Ut enim Romae consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur. 5. In eo magistratu pari diligentia se Hannibal praebuit, ac fuerat in bello. Namque effecit, ex novis vectigalibus non solum ut esset pecunia, quae Romanis ex foedere penderetur, sed etiam superesset, quae in aerario reponeretur. 6. Deinde, anno post praeturam, Marco Claudio, Lucio Furio Coss. Roma legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal sui exposcendi gratia missos ratus, priusquam his senatus daretur, navem conscendit clam, atque in Syriam ad Antiochum profugit. 7. Hac re palam facta, Poeni naves 'duas, quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt; bona eius publicarunt; domum a fundamentis disiecerunt; ipsum exsulem iudicarunt.

VIII. At Hannibal anno post, quam domo profugerat, L. Cornelio, Quinto Minucio coss. cum quinque navibus Africam accessit in finibus Cyrenaeorum, si forte Carthaginienses ad bellum Antiochi spe fiduciaque inducere posset: cui iam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huc Magonem fratrem excivit. 2. Id ubi Poeni resciverunt, Magonem eadem, qua fratrem, absentem poena affecerunt. Illi desperatis rebus quum solvissent naves, ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit: de Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio, alii a servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. 3. Antiochus autem, si

tam in agendo bello parere voluisset consiliis eius, quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi, quam Thermopylis, de summa imperii dimicasset. Quem etsi multa stulte conari videbat, tamen nulla deseruit in re. 4. Praefuit paucis navibus, quas ex Syria iussus erat in Asiam ducere, hisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo quum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

IX. Antiocho fugato, verens, ne dederetur, quod sine dubio accidisset, si sui fecisset potestatem, Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, consideraret. 2. Vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium. Magnam enim secum pecuniam portabat, de qua sciebat exisse famam. 3. Itaque capit tale consilium. Amphoras complures complet plumbo; summas operit auro et argento. Has, praesentibus principibus, deponit in templo Dianae, simulans, se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem inductis, statuas aeneas, quas secum portabat, omnes sua pecunia complet, easque in propatulo domi abiicit. 4. Gortynii templum magna cura custodiunt, non tam a ceteris, quam ab Hannibale, ne ille, inscientibus his, tolleret secumque duceret.

X. Sic, conservatis suis rebus, Poenus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit. Apud quem eodem animo fuit erga Italiam, neque aliud quidquam egit, quam regem armavit et exercuit adversus Romanos. 2. Quem quum videret domesticis opibus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges, adiungebatque bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex, Eumenes, Romanis amicissi-

mus, bellumque inter eos gerebatur et mari et terra. Quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. 3. Sed utrobique Eumenes plus valebat propter Romanorum societatem: quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. 4. Classe paucis diebus erant decreturi. Superabatur navium multitudine: dolo erat pugnandum, quum par non esset armis. Imperavit quam plurimas venenatas serpentes vivas colligi, easque in vasa fictilia coniici. 5. Harum quum confecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus erat navale proelium, classiarios convocat, hisque praecipit, omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem, a ceteris tantum satis habeant, se defendere; id facile illos serpentium multitudine consecuturos. 6. Rex autem qua nave veheretur, ut scirent, se facturum; quem si aut cepissent, aut interfecissent, magno his pollicetur praemio fore.

XI. Tali cohortatione militum facta, classis ab utrisque in proelium deducitur. Quarum acie constituta, priusquam signum pugnae daretur, Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scapha cum caduceo mittit. 2. Qui ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolamque ostendens se regem professus est quaerere, statim ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat, quin aliquid de pace esset scriptum. Tabellarius, ducis nave declarata suis, eodem, unde erat egressus, se recepit: 3. at Eumenes, soluta epistola, nihil in ea reperit, nisi quod ad irridendum eum pertineret. Cuius etsi causam mirabatur, neque reperiebatur, tamen proelium statim committere non dubitavit. 4. Horum in concursu Bithyni Hannibalis praecepto universi navem Eumenis ado-

riuntur. Quorum vim quum rex sustinere non posset, fuga salutem petiit: quam consecutus non esset, nisi intra sua praesidia se recepisset, quae in proximo litore erant collocata. 5. Reliquae Pergamenae naves quum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra mentionem fecimus, coniici coepta sunt. Quae iacta initio risum pugnantibus concitarunt, nec, quare id fieret, poterat intelligi. 6. Postquam autem naves completas conspexerunt serpentibus, nova re perterriti, quum, quid potissimum vitarent, non viderent, puppes averterunt, seque ad sua castra nautica retulerunt. 7. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit: neque tum solum, sed saepe alias pedestribus copiis pari prudentia pepulit adversarios.

XII. Quae dum in Asia geruntur, accidit casu, ut legati Prusiae Romae apud L. Quintium Flamininum, consularem, coenarent, atque ibi, de Hannibale mentione facta, ex his unus diceret, eum in Prusiae regno esse. 2. Id postero die Flamininus senatui detulit. Patres conscripti, qui, Hannibale vivo, numquam se sine insidiis futuros existimarent, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui ab rege peterent, ne inimicissimum suum secum haberet, sibique dederet. 3. His Prusias negare ausus non est; illud recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversus ius hospitii esset; ipsi, si possent, comprehenderent: locum, ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei ab rege datum erat muneri: idque sic aedificarat, ut in omnibus partibus aedificii exitum sibi haberet, semper verens, ne usu veniret, quod accidit. 4. Huc quum legati Romanorum venissent, ac multitudine domum eius circumde-

dissent, puer ab ianua prospiciens Hannibali dixit, plures praeter consuetudinem armatos adparere. Qui imperavit ei, ut omnes fores aedificii circumiret, ac propere sibi renuntiaret, num eodem modo undique obsideretur. 5. Puer quum celeriter, quid esset, renuntiasset, omnesque exitus occupatos ostendisset; sensit, id non fortuito factum, sed se peti, neque sibi diutius vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum, venenum, quod semper secum habere consueverat, sumsit.

XIII. Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo. Quibus consulibus interierit, non convenit. Namque Atticus, Marco Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone coss. mortuum, in annali suo scriptum reliquit: at Polybius, L. Aemilio Paullo et Cn. Baebio Tamphilo, Sulpicius autem, P. Cornelio Cethego, M. Baebio Tamphilo. 2. Atque hic tantus vir tantisque bellis districtus nonnihil temporis tribuit litteris. Namque aliquot eius libri sunt, Graeco sermone confecti; in his ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in Asia rebus gestis. 3. Huius bella gesta multi memoriae prodiderunt: sed ex his duo, qui cum eo in castris fuerunt simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est, Silenus et Sosilus Lacedaemonius. Atque hoc Sosilo Hannibal litterarum Graecarum usus est doctore. 4. Sed nos tempus est huius libri facere finem, et Romanorum explicare imperatores: quo facilius, collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit iudicari.

XXIV.

M. PORCIUS CATO.

Cap. I.

Cato, ortus municipio Tusculo, adulescentulus, priusquam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quod ibi heredium a patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut M. Perperna Censorius narrare solitus est, Romam demigravit, in foroque esse coepit. 2. Primum stipendium meruit annorum decem septemque, Q. Fabio, M. Claudio consulibus. Tribunus militum in Sicilia fuit. Inde ut rediit, castra secutus est C. Claudii Neronis, magnique eius opera aestimata est in proelio apud Senam, quo cecidit Hasdrubal, frater Hannibalis. 3. Quaestor obtigit P. Africano, consuli, cum quo non pro sortis necessitudine vixit: namque ab eo perpetua dissensit vita. Aedilis plebis factus est cum C. Helvio. 4. Praetor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor superiore tempore ex Africa decedens Q. Ennium poëtam deduxerat: quod non minoris aestimamus, quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

II. Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem, exque ea triumphum deportavit. 2. Ibi quum diutius moraretur, P. Scipio Africanus, consul iterum, cuius in priori consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere, et ipse ei succedere. Neque hoc per senatum efficere potuit, quum quidem Scipio in civitate principatum obtineret: quod tum non potentia, sed iure res-

publica administrabatur. Qua ex re iratus senatui, consulatu peracto, privatus in urbe mansit. 3. At Cato, censor cum eodem Flacco factus, severe praefuit ei potestati. Nam et in complures nobiles animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare. 4. [Circiter annos octoginta] Usque ad extremam aetatem ab adolescentia, reip. causa suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

III. In omnibus rebus singulari fuit prudentia et industria. Nam et agricola sollers, et peritus iurisconsultus, et magnus imperator, et probabilis orator, et cupidissimus litterarum fuit. 2. Quarum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum progressum fecit, ut non facile reperire possis, neque de Graecis, neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentia confecit orationes. 3. Senex historias scribere instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani; secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica: ob quam rem omnes Origines videtur adpellasse. In quarto autem bellum Poenicum primum; in quinto secundum. 4. Atque haec omnia capitulatim sunt dicta. Reliquaque bella pari modo persecutus est, usque ad praeturam Ser. Galbae, qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit, quae in Italia Hispaniisque viderentur admiranda. In quibus multa industria et diligentia comparet, multa doctrina. 5. Huius de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu Titi Pom-

ponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen delegamus.

XXV.

T. POMPONIUS ATTICUS.

Cap. I.

T. Pomponius Atticus, ab origine ultima stirpis Romanae generatus, perpetuo a maioribus acceptam equestrem obtinuit dignitatem. 2. Patre usus est diligente, indulgente, et, ut tum erant tempora, diti, inprimisque studioso litterarum. Hic, prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, filium erudivit. 3. Erat autem in puero, praeter docilitatem ingenii, summa suavitas oris ac vocis, ut non solum celeriter acciperet, quae tradebantur, sed etiam excellenter pronunciaret. Qua ex re in pueritia nobilis inter aequales ferebatur, clariusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli animo aequo ferre possent. 4. Itaque incitabat omnes studio suo; quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius filius, M. Cicero: quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

II. Pater mature decessit. Ipse adolescentulus propter affinitatem P. Sulpicii, qui tribunus plebis interfectus est, non expers fuit illius periculi. Namque Anicia, Pomponii consobrina, nupserat M. Servio, fratri Sulpicii. 2. Itaque interfecto Sulpicio posteaquam vidit, Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium,

quum alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus, idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit. Neque eo secius adolescentem Marium, hostem iudicatum, iuvit opibus suis; cuius fugam pecunia sublevavit. 3. Ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod adferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum traiecit suarum. Hic ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus. 4. Nam praeter gratiam, quae iam in adolescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Quum enim versuram facere publice necesse esset, neque eius conditionem aequam haberent; semper se interposuit, atque ita, ut neque usuram umquam ab iis acceperit, neque longius, quam dictum esset, debere passus sit. 5. Quod utrumque erat iis salutare. Nam neque indulgendo inveterascere eorum aes alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. 6. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate. Nam universos frumento donavit, ita ut singulis septem modii tritici darentur: qui modus mensurae medimnus Athenis appellatur.

III. Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus videretur. Quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publice haberent, civemque facere studerent; quo beneficio ille uti noluit. [Quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam alia adscita.] 2. Quamdiu adfuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit; absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi et Piliae locis sanctissimis posuerunt. Hunc enim in omni procuratione reipubl. auctorem actoremque habebant. 3. Igitur primum illud munus fortunae, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset

imperii, ut eamdem et patriam haberet et domum: hoc specimen prudentiae, quod, quum in eam se civitatem contulisset, quae antiquitate, humanitate, doctrina praestaret omnes, unus ei ante alios fuerit carissimus.

IV. Huc ex Asia Sulla decedens quum venisset, quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis et humanitate et doctrina. Sic enim Graece loquebatur, ut Athenis natus videretur. Tanta autem suavitas erat sermonis Latini, ut appareret, in eo nativum quemdam leporem esse, non adscitum. Idem poëmata pronunciabat et graece et latine sic, ut supra nihil posset addi. 2. Quibus rebus factum est, ut Sulla nusquam eum ab se dimitteret, cuperetque secum deducere. Cui quum persuadere tentaret, *noli, oro te,* inquit Pomponius, *adversum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui.* At Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quae Athenis acceperat, proficiscens iussit deferri. 3. Hic complures annos moratus, quum et rei familiari tantum operae daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, et omnia reliqua tempora aut litteris aut Atheniensium reipubl. tribueret, nihilominus amicis urbana officia praestitit. 4. Nam et ad comitia eorum ventitavit, et, si qua res maior acta est, non defuit: sicut Ciceroni in omnibus [eius] periculis singularem fidem praebuit: cui ex patria fugienti LLS. ducenta et quinquaginta millia donavit. 5. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta et L. Torquato coss., quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret.

V. Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima

H 2

natura: cuius sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, huius sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam. Quo facto tulit pietatis fructum. 2. Caecilius enim moriens testamento adoptavit eum, heredemque fecit ex dodrante: ex qua hereditate accepit circiter centies LLS. 3. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni: easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vivebat coniunctissime, multo etiam familiarius, quam cum Quinto; ut iudicari possit, plus in amicitia valere similitudinem morum, quam adfinitatem. 4. Utebatur autem intime Q. Hortensio, qui his temporibus principatum eloquentiae tenebat, ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tantae laudis esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum copula.

VI. In republica ita versatus est, ut semper optimarum partium et esset et existimaretur, neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se his dedissent, quam qui maritimis iactarentur. 2. Honores non petiit, quum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem: quod neque peti more maiorum, neque capi possent conservatis legibus, in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri e republ. sine periculo, corruptis civitatis moribus. 3. Ad hastam publicam numquam accessit. Nullius rei neque praes neque manceps factus est. Neminem neque suo nomine, neque subscribens, accusavit. In ius de sua re numquam iit; iudicium nullum habuit. 4. Multorum consulum praetorumque praefecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus, rei

familiaris despexerit fructum: qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, quum praeturam gerere noluisset, asseclam esse praetoris. 5. Qua in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, quum suspiciones quoque vitaret criminum. Quo fiebat, ut eius observantia omnibus esset carior, quum eam officio, non timore neque spei, tribui viderent.

VII. Incidit Caesarianum civile bellum, quum haberet annos circiter sexaginta. Usus est aetatis vacatione, neque [se] quoquam movit ex urbe. Quae amicis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit. 2. Ipsum Pompeium coniunctum non offendit: nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores aut divitias ceperant; quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum eius offensione domi remanserunt. 3. Attici autem quies tantopere Caesari fuit grata, ut victor, quum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompeii castris concesserit. Sic vetere instituto vitae effugit nova pericula.

VIII. Secutum est illud, occiso Caesare, quum respublica penes Brutos videretur esse et Cassium, ac tota civitas se ad eos convertisset: 2. sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens aequali familiarius, quam hoc sene, neque solum eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. 3. Excogitatum est a quibusdam, ut privatum aerarium Caesaris interfectoribus ab equitibus Rom. constitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si et principes illius ordinis pecunias

contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut eius rei princeps esse vellet. 4. At ille, qui officia amicis praestanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset, respondit: si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eae paterentur; se neque cum quoquam de ea re collocuturum neque coiturum. Sic ille consensionis globus huius unius dissensione disiectus est. 5. Neque multo post superior esse coepit Antonius, ita ut Brutus et Cassius, provinciarum, quae iis necis causa datae erant a consulibus, desperatis rebus, in exsilium proficiscerentur. 6. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abiecto Bruto Italiaque cedenti LLS. centum millia muneri misit. Eidem in Epiro absens trecenta iussit dari: neque eo magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

IX. Secutum est bellum gestum apud Mutinam. In quo si tantum eum prudentem dicam, minus, quam debeam, praedicem, quum ille potius divinus fuerit: si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quae nullis casibus neque agitur, neque minuitur. 2. Hostis Antonius iudicatus Italia cesserat; spes restituendi nulla erat. Non solum [eius] inimici, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam, qui adversariis eius se dabant, et in eo laedendo se aliquam consecuturos sperabant commendationem, Antonii familiares insequebantur; uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant; liberos etiam exstinguere parabant. 3. Atticus, quum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed e contrario familiares eius ex urbe profugientes, quantum

potuit, texit, quibus rebus indiguerunt, adiuvit. 4. P. vero Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviae, quum litibus distineretur magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum praestitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico, hic sponsor omnium rerum fuerit. 5. Quin etiam, quum illa fundum secunda fortuna emisset in diem, neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit, pecuniamque sine fenore sineque ulla stipulatione [ei] credidit, maximum existimans quaestum, memorem gratumque cognosci, simulque aperire, se non fortunae, sed hominibus solere esse amicum. 6. Quae quum faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum. 7. Sed sensim is a nonnullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur. Ille autem sui iudicii potius, quid se facere par esset, intuebatur, quam quid alii laudaturi forent.

X. Conversa subito fortuna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. 2. Itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem, latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus, paullo ante opem tulerat: (tanta varietas iis temporibus fuit fortunae, ut modo hi, modo illi in summo essent aut fastigio aut periculo) habebatque secum Q. Gellium Canum, aequalem simillimumque sui. 3. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo coniuncte vixit, ut ad extremam aetatem amicitia eorum creverit. 4. Antonius autem, etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solum

ei, sed omnibus etiam eius amicis esset inimicus, eosque vellet proscribere, multis hortantibus tamen Attici memor fuit officii, et ei, quum requisisset, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret: se eum, et illius causa [Gellium] Canum de proscriptorum numero exemisse. Ac, ne quod [in] periculum incideret, quod noctu fiebat, praesidium ei misit. 5. Sic Atticus in summo timore non solum sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, praesidio fuit. Neque enim suae solum a quoquam auxilium petiit salutis, sed coniunctim; ut appareret, nullam seiunctam sibi ab eo velle fortunam. 6. Quodsi gubernator praecipua laude fertur, qui navem ex hieme marique scopuloso servat: cur non singularis eius existimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit?

XI. Quibus ex malis ut se emerserat, nihil aliud egit, quam ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. Quum proscriptos praemiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit; nemini non ibi perpetuo manendi potestas facta est. 2. Qui etiam post proelium Philippense interitumque C. Cassii et M. Bruti L. Iulium Mocillam, praetorium, et eius filium, Aulumque Torquatum, ceterosque pari fortuna perculsos, instituerit tueri, atque ex Epiro his omnia Samothraciam supportari iusserit. 3. Difficile est, omnia persequi, et non necessarium. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem neque temporariam, neque callidam fuisse. 4. Id ex ipsis rebus ac temporibus iudicari potest, quod non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit: qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem eius, quam eo florente, coluerit. 5. Sic liberalitate utens,

nullas inimicitias gessit: quod neque laedebat quemquam, neque, si quam iniuriam acceperat, malebat ulcisci, quam oblivisci. Idem immortali memoria percepta retinebat beneficia; quae autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. 6. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur: *Sui cuique mores fingunt fortunam.* Neque tamen prius ille fortunam, quam se ipse, finxit: qui cavit, ne qua in re iure plecteretur.

XII. His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa, intima familiaritate coniunctus adolescenti Caesari, quum propter suam gratiam et Caesaris potentiam nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum eius deligeret adfinitatem, praeoptaretque equitis Romani filiam generosarum nuptiis. 2. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum) M. Antonius, triumvir reipubl. constituendae: cuius gratia quum augere possessiones posset suas, tantum afuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecandis amicorum aut periculis aut incommodis. 3. Quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Nam quum L. Saufeii, equitis Romani, aequalis sui, qui cum eo complures annos, studio ductus philosophiae, Athenis habitarat, habebatque in Italia pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent consuetudine ea, qua tum res gerebantur: Attici labore atque industria factum est, ut eodem nuntio Saufeius fieret certior, se patrimonium amisisse et recuperasse. 4. Idem L. Iulium Calidum, quem post Lucretii Catullique mortem multo elegantissimum poetam nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum propter magnas

eius Africanas possessiones in proscriptorum numerum a P. Volumnio, praefecto fabrûm Antonii, absentem relatum, expedivit. 5. Quod in praesenti utrum ei laboriosius an gloriosius fuerit, difficile fuit iudicare: quod in eorum periculis, non secus absentes quam praesentes amicos Attico esse curae, cognitum est.

XIII. Neque vero minus ille vir bonus paterfamilias habitus est, quam civis. Nam quum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus aedificator. Neque tamen non in primis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est. 2. Nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilanam, ab avunculo hereditate relictam: cuius amoenitas non aedificio, sed silva constabat. Ipsum enim tectum, antiquitus constitutum, plus salis, quam sumtus habebat: in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. 3. Usus est familia, si utilitate iudicandum est, optima; si forma, vix mediocri. Namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostae optimi, et plurimi librarii, ut ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere posset. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, adprime boni. 4. Neque tamen horum quemquam, nisi domi natum domique factum, habuit: quod est signum non solum continentiae, sed etiam diligentiae. Nam et non intemperanter concupiscere, quod a plurimis videas, continentis debet duci; et potius diligentia, quam pretio, parare, non mediocris est industriae. 5. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumtuosus; omni diligentia mundiciam, non affluentiam, affectabat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset. 6. Nec hoc praeteribo, quamquam nonnullis leve visum iri putem: quum inprimis lautus esset

eques Romanus, et non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret, scimus, non amplius quam terna millia aeris peraeque in singulos menses [ex ephemeride] eum expensum sumtui ferre solitum. 7. Atque hoc non auditum, sed cognitum praedicamus. Saepe enim propter familiaritatem domesticis rebus interfuimus.

XIV. Nemo in convivio eius aliud acroama audivit, quam anagnosten: quod nos quidem iucundissimum arbitramur. Neque umquam sine aliqua lectione apud eum coenatum est, ut non minus animo, quam ventre, convivae delectarentur. 2. Namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrerent. Quum tanta pecuniae facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitae consuetudine: tantaque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit, neque in sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna. 3. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam aut maritimam sumtuosam villam, neque in Italia, praeter Ardeatinum et Nomentanum, rusticum praedium: omnisque eius pecuniae reditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest, eum usum pecuniae non magnitudine, sed ratione metiri solitum.

XV. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque eius comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate, ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat; quod non liberalis, sed levis arbitrabatur, polliceri, quod praestare non posset. 2. Idem in nitendo, quod semel adnuisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam

rem videretur agere. Numquam suscepti negotii eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius. 3. Quo fiebat, ut omnia Ciceronum, Catonis, Marii, Q. Hortensii, Auli Torquati, multorum praeterea equitum Romanorum negotia procuraret. Ex quo iudicari poterat, non inertia, sed iudicio fugisse reipublicae procurationem.

XVI. Humanitatis vero nullum adferre maius testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Sullae fuerit iucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; cum aequalibus autem suis, Q. Hortensio et M. Cicerone, sic vixerit, ut iudicare difficile sit, cui aetati fuerit aptissimus. 2. Quamquam eum praecipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit aut familiarior. 3. Ei rei sunt indicio, praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu eius usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. 4. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipubl. perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat, et facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit, sed etiam quae nunc usu veniunt, cecinit, ut vates.

XVII. De pietate autem Attici quid plura commemorem? quum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suae, quam extulit annorum nonaginta, quum esset septem et sexaginta, se numquam cum matre in gratiam redisse, numquam cum sorore fuisse in simultate, quam prope aequalem habebat. 2. Quod est signum, aut nullam umquam inter eos querimoni-

am intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut, quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. 3. Neque id fecit natura solum, quamquam omnes ei paremus, sed etiam doctrina. Nam et principum philosophorum ita percepta habuit praecepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur.

XVIII. Moris etiam maiorum summus imitator fuit antiquitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit. 2. Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi Romani, quae non in eo suo tempore sit notata: et, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. 3. Fecit hoc idem separatim in aliis libris: ut M. Bruti rogatu Iuniam familiam a stirpe ad hanc aetatem ordine enumeravit, notans, qui, a quoque ortus, quos honores, quibusque temporibus cepisset. 4. Pari modo Marcelli Claudii, Marcellorum; Scipionis Cornelii et Fabii Maximi, Fabiorum et Aemiliorum quoque: quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiae clarorum virorum. 5. Attigit quoque poëticen: credimus, ne eius expers esset suavitatis. Namque versibus, qui honore rerumque gestarum amplitudine ceteros Romani populi praestiterunt, exposuit ita, 6. ut sub singulorum imaginibus facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinisve versibus descripserit: quod vix credendum sit, tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber, Graece confectus, de consulatu Ciceronis.

XIX. Hactenus Attico vivo edita haec a nobis sunt. Nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit,

reliqua persequemur, et, quantum poterimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus, suos cuique mores plerumque conciliare fortunam. 2. Namque hic contentus ordine equestri, quo erat ortus, in adfinitatem pervenit imperatoris divi filii: quum iam ante familiaritatem eius esset consecutus nulla alia re, quam elegantia vitae, qua ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortuna humiliore. 3. Tanta enim prosperitas Caesarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam ante detulerit; et conciliarit, quod nemo adhuc civis Romanus quivit consequi. 4. Nata est autem Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Caesar, vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, despondit: quae coniunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

XX. Quamvis ante haec sponsalia, non solum quum ab urbe abesset, numquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico mitteret, quid ageret, inprimis, quid legeret, quibusque in locis, et quam diu esset moraturus: 2. sed etiam quum esset in urbe, et propter suas infinitas occupationes minus saepe, quam vellet, Attico frueretur, nullus dies temere intercessit, quo non ad eum scriberet, quum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret, modo aliquam [ei] quaestionem poëticam proponeret, interdum iocans eius verbosiores eliceret epistolas. 3. Ex quo accidit, quum aedis Iovis Feretrii, in Capitolio ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu Caesar eam reficiendam curaret. 4. Neque vero ab M. Antonio minus absens litteris colebatur: adeo, ut accurate ille ex ultimis terris, quid age-

ret, quid curae sibi haberet, certiorem faceret Atticum. 5. Hoc quale sit, facilius existimabit is, qui iudicare poterit, quantae sit sapientiae, eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum aemulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam fuit incidere necesse inter Caesarem atque Antonium, quum se uterque principem non solum urbis Romanae, sed orbis terrarum esse cuperet.

XXI. Tali modo quum septem et septuaginta annos complesset, atque ad extremam senectutem non minus dignitate, quam gratia fortunaque crevisset, (multas enim hereditates nulla alia re, quam bonitate, est consecutus) tantaque prosperitate usus esset valetudinis, ut annis triginta medicina non indiguisset: 2. nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contemserunt. Nam putarunt esse tenesmon, cui remedia celeria faciliaque proponebantur. 3. In hoc quum tres menses sine ullis doloribus, praeterquam quos ex curatione capiebat, consumsisset: subito tanta vis morbi in imum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula puris eruperit. 4. Atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores accrescere febresque accessisse sensit, Agrippam generum ad se accersiri iussit, et cum eo L. Cornelium Balbum Sextumque Peducaeum. 5. Hos ut venisse vidit, in cubitum innixus: *Quantam,* inquit, *curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam, nihil necesse est pluribus verbis commemorare. Quibus quoniam, ut spero, satisfeci, [me nihil reliqui fecisse, quod ad sanandum me pertineret,] reliquum est, ut egomet mihi consulam.* 6. *Id vos ignorare nolui. Nam mihi stat, alere morbum desinere. Namque his diebus quidquid cibi [potionis-*

que] sumsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Quare a vobis peto primum, ut consilium probetis meum: deinde, ne frustra dehortando conemini.

XXII. Hac oratione habita tanta constantia vocis atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum videretur migrare, quum quidem Agrippa eum flens atque osculans oraret atque obsecraret, 2. ne id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi accelleraret, et, quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret, preces eius taciturna sua obstinatione depressit. 3. Sic quum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit, leviorque morbus esse coepit. Tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque die quinto post, quam id consilium inierat, pridie Calendas Apriles, Cn. Domitio, C. Sosio coss. decessit. 4. Elatus est in lecticula, ut ipse praescripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est iuxta viam Appiam, ad quintum lapidem, in monumento Q. Caecilii, avunculi sui.

CORNELII NEPOTIS
FRAGMENTA.

CHRONICORUM LIB. I.

De Homero et Hesiodo inter omnes fere scriptores constitit, utrumque ante Romam conditam vixisse, ut Cornelius Nepos in primo Chronicorum de Homero dixit, annis circiter centum et sexaginta. *A. Gell. N. A.* 17, 21, 3.

Nepoti et Lutatio Romam placet conditam Olympiadis septimae anno secundo. *Solin. Polyh. c.* I. *ed. Salm.*

Archilochum Nepos Cornelius tradit Tullo Hostilio Romae regnante iam tunc poematis clarum et nobilem. *A. Gell. N. A.* 17, 21, 8.

M. Manlius Romae, qui Gallos in obsidione Capitolii obrepentes per ardua depulerat, convictus est consilium de regno occupando iniisse: damnatusque capitis, e saxo Tarpeio, ut M. Varro ait, praeceps datus est: ut Cornelius autem Nepos scriptum reliquit, verberando necatus est. *Gell. ibid.*

Alexander Magnus Pellae oritur, ut Nepos edidit, M. Fabio Ambusto, Tito Quinctio Capitolino Coss. post Romam conditam anno trecentesimo octogesimo quinto. *Solin. Polyh. c.* 40.

P. Terentius maxime familiariter vixit cum Scipione Africano et C. Laelio etc. quamvis Cornelius Nepos omnes aequales fuisse tradat. *Donatus s. Suet. in Vita Terentii.*

Minucius Felix c. 22. Scit hoc Nepos et Cassius in historia.

[*Nepotis liber de historicis. v. Dion.* 3, 2.]

[*Conf. Tertull. Apolog.* 10. *p.* 111. *Haverc. s. p.* 31. *vol.* 5. *Semler.*]

[*Catulli versicc. ap. V. D. ad A. Gellium,* 7, 18.]

[*Hieronym. Euseb. Chron. Can. p.* 106. *Scal.* et, ut ait, Cornelius Nepos etc.]

[*Lactant.* 1, 18, 8. Latini Nepos.]

EXEMPLORUM

Lib. II. A virgine Vestale. *Sosipater Charis.* l. I. col. 119. Putsch.

Lib. V. Cornel. Nepos in libro exemplorum quinto litteris mandavit, multis in Senatu placuisse, ut ii, qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur: sed eam sententiam numero plurium, quibus id non videretur, superatam; eos tamen, qui ad Hannibalem non redissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut taedium vitae ceperint necemque sibi consciverint. *Gell.* VII, 18, 11.

ILLUSTRIUM VIRORUM LIBRI.

Lib. II. Subinde. *Charis.* l. II. col. 195. Putsch.
Lib. XV. Harum partum. *Charis.* l. I. p. 114.
Lib. XVI. A fratre patruele. *Charis.* l. I. p. 113.

INCERTA, QUO LIBRO POSITA.

Carthago antea speciem habuit duplicis oppidi, quasi aliud alterum amplecteretur, cuius interior pars Byrsa dicebatur, exterior Magalia. Huius rei testis est Corn. Nepos in eo libro, qui Vita Illustrium inscribitur. *Servius* ad I. Aen. 372.

Propius Grammatico accessi. *Diomedes* l. I. Grammat. p. 405.

Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptitavit. In eius historiae principio scriptum est ad hanc sententiam: *Neminem succensere sibi convenire, si quid in his libris parum composite, aut minus eleganter scriptum foret. Nam sum*, inquit, *homo Romanus, natus in Latio; Graeca oratio a nobis alienissima est.* Ideoque veniam gratiamque malae existimationis, si quid esset erratum, postulavit. Ea quum legisset Cato: *nae tu*, inquit, *Aule, nimium nugator es, quum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare. Nam petere veniam solemus, aut quum imprudentes erravimus, aut quum compulsi peccavimus. Tibi*, inquit, *oro te, quis perpulit, ut id committeres, quod priusquam faceres, peteres, ut ignosceretur.* Scriptum hoc est in libro Corn. Nepotis de illustr. viris. *Gell.* XI, 8. etc. et *Macrob.* Saturn. prooem. extr. [Fischer. margini h. l. adscripsit: Hieron. epp. f. 116 tom. I. Erasmi; de scriptor. eccles. f. 76. 4. tom. III.]

DE VITA CICERONIS LIB. I.

Cornelius Nepos, et rerum memoriae non indiligens, et M. Ciceronis, ut qui maxime, amicus familiarisque fuit. Atque is

tamen in primo librorum, quos de vita illius composuit, errasse videtur, quum eum scripsit tres et viginti annos natum, primam causam iudicii publici egisse, Sextumque Roscium parricidii reum defendisse. *Gell.* XV, 28. pr. — Vide Wetzel.

Frustra Tullium suspicimus. Refert enim Corn. Nepos, se praesente, iisdem paene verbis quibus edita est, eam pro Cornelio, seditioso Tribuno, defensionem peroratam. *Hieron.* epist. LXXI, ad Pammachium c. 4.

EPISTOL. AD CICERONEM LIB. I.

Corn. Nepos epistolam Alexandri ad Aristotelem latinam fecit. V. *Durantius* varr. II, 15. p. 249. b. tom. 3. Thes. Grut. [F.]

Tantum abest, ut ego magistram esse putem vitae philosophiam beataeque vitae perfectricem, ut nullis magis existimem opus esse magistros vivendi, quam plerisque, qui in ea disputanda versantur. Video enim magnam partem eorum, qui in schola de pudore et continentia praecipiant argutissime, eosdem in omnium libidinum cupiditatibus vivere. *Lactant.* III. div. inst. c. 15, 10.

CICERONIS AD CORN. NEPOTEM EPISTOLARUM LIBER II.

Itaque nostri, quum omnia, quae dixissemus, dicta essent: quae facete et breviter et acute locuti essemus, ea proprio nomine *dicta* voluerunt. *Macrob.* Saturn. l. II. c. I.

AD EUMDEM EX LIBRO INCERTO.

Hoc restiterat etiam, ut a te fictis adgrederer donis. *Prisc.* gram. l. VII. col. 792.

Qui habet, ultro appetitur; qui est pauper, aspernatur. Id. eod. l.

Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornatior aut elegantior? *Suet.* in Caes. c. 55.

Ut Tullius docet, crudelitatis increpans Caesarem in quadam ad Nepotem epistola. Neque enim quidquam aliud est felicitas, inquit, nisi honestarum rerum prosperitas: vel, ut alio modo definiam: Felicitas est fortuna adiutrix consiliorum bonorum; quibus qui non utitur, felix nullo pacto esse potest. Ergo in perditis impiisque consiliis, quibus Caesar usus erat, nulla potuit esse felicitas; feliciorque meo iudicio Camillus exsulans, quam temporibus iisdem Manlius, etiamsi, id quod cupierat, regnare potuisset. *Ammian. Marc.* l. XXI. extr.

Haec quidam veterum formidantes, cognitiones actuum variorum, stilis uberioribus explicatas, non edidere superstites: ut in quadam ad Corn. Nepotem epistola Tullius quoque testis reverendus affirmat. *Ammian. Marc.* l. XXVI. pr.

Sententiae illius Tullianae ignarus, docentis, infelices esse eos, qui omnia sibi licere existimarunt. *Ammian. Marc.* l. XXVI. extr.

IDEM AD ATTICUM DE NEPOTE.

Nepotis epistolam exspecto. Cupidus ille meorum? qui ea, quibus maxime γαυριῶ, legenda non putet. Et ais μετ' ἀμύμονα: tu vero ἀμύμων, ille quidem ἄμβροτος. Lib. XVI, 5.

Male narras de Nepotis filio. Valde mehercule moveor et moleste fero. Nescieram omnino, esse istum puerum. Ep. 14.

CORNELII NEPOTIS FRAGMENTA
incerta partim quo libro posita, partim quibus verbis concepta.

Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Laelium quondam in Puteolano Cal. Martiis, admonitum ab uxore temperius ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur: serius tandem ingressum triclinium dixisse, non saepe in scribendo magis successisse sibi; deinde rogatum, ut scripta illa proferret, pronuntiasse versus, qui sunt in ἑαυτοντιμωρουμένῳ: *Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.* *Donatus* s. *Suet.* in vita Terent. c. 3.

L. Otacilius Pilitus, rhetoricam professus, Cn. Pompeium Magn. docuit; patris eius res gestas, nec minus ipsius, compluribus libris exposuit: primus omnium libertinorum, ut Corn. Nepos opinatur, scribere historiam orsus, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam. *Sueton.* de clar. rhet. c. 3.

Cornel. Nepos in libello, quo distinguit litteratum ab erudito, litteratos vulgo quidem appellari ait eos, qui aliquid diligenter et acute scienterque possint aut dicere aut scribere: ceterum proprie sic appellandos poetarum interpretes, qui a Graecis γραμματικοὶ nominentur. *Suet.* de illustr. Gram. c. 4.

Praeter physicos Homerumque, qui universum orbem mari circumfusum esse dixerunt, Corn. Nepos, ut recentior auctor, ita certior (tradit): testem autem rei retulisse commemorat. Quum Galliae pro Consule praeesset, Indos quosdam a rege Boiorum dono sibi datos; unde in eas terras devenissent, requirendo cognovisse, vi tempestatum ex Indicis aequoribus abreptos emensosque, quae intererant, tandem in Germaniae litora exiisse. *Pomp. Mela* III, 5 extr. etc. *Plin.* l. II, 67.

Largitudo. *Charis.* l. I, 78.

Eudoxus quidam, avorum nostrorum temporibus quum Lathurum, regem Alexandriae, profugeret, Arabico sinu egressus, per hoc pelagus, ut Nepos affirmat, Gades usque pervectus est. *P. Mela* III, 9, 3. *Plin.* II, 67.

Paphlagonia insignis loco Heneto, a quo, ut Corn. Nepos perhibet, Paphlagones in Italiam transvecti, mox Veneti sunt nominati. *Solin.* c. 44. p. 72. et *Plin.* VI, 2. in. [Cf. Heyne ad Virg. Aen. I. exc. 7. Wetz.]

Fauces Oceani T. Livius ac Nepos Cornelius latitudinis tradiderunt, ubi minimum, VII M. pass., ubi vero plurimum, X M. *Plin.* III, prooem.

Melpum opulentia praecipuum, quod ab Insubribus et Boiis e Senonibus deletum esse eo die, quo Camillus Veios ceperit, Nepos Corn. tradidit. *Plin.* III, 21. (al. 17.)

Ultra quam (Aquileiam) VI M. pass. Formio amnis ab Ravenna CLXXXIX M. pass. antiquus auctae Italiae terminus, nunc vero Istriae: quam cognominatam a flumine Istro in Hadriam effluente a Danubio amne, eodemque Istro, adversum Padi fauces, contrario eorum percussu mari interiecto dulcescente, plerique dixere falso et Nepos [Cornelius] etiam, Padi accola. *Plin.* III, 22. (18.)

Alpes in longitudinem X M. pass. patere a supero mari ad inferum, Caelius tradit: Timagenes XXII M. pass. deductis: in latitudinem autem Corn. Nepos centum M., T. Livius tria M. stadiorum, uterque diversis in locis. *Plin.* III, 23. (19.)

Inter duos Bosporos, Thracium et Cimmerium, directo cursu, ut auctor est Polybius, IO M. pass. intersunt; circuitu vero totius Ponti vicies semel centena quinquaginta M., ut auctor est Varro et fere veteres. Nepos Cornelius trecenta milia quinquaginta adiicit. *Plin.* IV, 24. (12.)

In ora Oceani, colonia Augusti, Iulia Constantia, — et ab ea XXXII M. pass. colonia, a Claudio Caesare facta, Lixos, —. Ibi regia Antaei, certamenque cum Hercule, et Hesperidum horti. — Exstat in ea et ara Herculis, nec praeter oleastros aliud ex narrato illo aurifero nemore. Minus profecto mirentur portentosa Graeciae mendacia, de iis et amne Lixo prodita, qui cogitent nostros nuper paulo minus monstrifica quaedam de iisdem tradidisse; praevalidam hanc urbem maioremque Carthagine magna; praeterea ex adverso eius sitam et prope immenso tractu ab Tingi, quaeque alia Cornel. Nepos avidissime credidit. *Plin.* V, 1.

Aliqui inter Pontum et Caspium mare CCCLXXV M. pass. non amplius interesse tradiderunt: Corn. Nepos CCL milia. *Plin.* VI, 12. (11.)

Polybius in extrema Mauritania contra montem Atlantem a terra stadia VIII abesse prodidit Cernen. Nepos Corn. ex adverso maxime Carthaginis a continente passus mile: non ampliorem circuitu duobus milibus. *Plin*. VI, 36. (31.)

Nepos Cornel., qui Divi Augusti principatu obiit: Me, inquit, iuvene violacea purpura vigebat, cuius libra denariis venibat, nec multo post rubra Tarentina. Huic successit dibapha Tyria: in libras denariis mile non poterat emi. Hac P. Lentulus Spinther, Aedilis curulis, primus in praetexta usus improbabatur. Qua purpura quis non iam, inquit, triclinaria facit? *Plin*. IX, 63. (39.)

Onychem etiam tum in Arabiae montibus, nec usquam alibi nasci putavere nostri veteres: Sudines in Germania, potoriis vasis inde factis primum, dein pedibus lectorum sellisque. Cornel. Nepos tradit magno fuisse miraculo, quum P. Lentulus Spinther amphoras ex eo Chiorum magnitudine cadorum ostendisset: post quinquennium deinde, triginta duorum pedum longitudine columnas vidisse se. *Plin*. XXXVI, 12. (7.)

Νέπως δὲ Κορνήλιος, οὐχ ὑπὸ γήρως φησὶν, οὐδὲ νόσου παραλλάξαι τὸν Λούκουλλον, ἀλλὰ φαρμάκοις ὑπό τινος τῶν ἀπελευθέρων Καλλισθένους διαφθαρέντα. Τὰ δὲ φάρμακα δοθῆναι μὲν ὡς ἀγαπῷτο μᾶλλον ὁ Καλλισθένης ὑπ' αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχειν δοκοῦντα τὴν δύναμιν· ἐκστῆσαι δὲ καὶ καταλῦσαι τὸν λογισμὸν, ὥστ' ἔτι ζῶντος αὐτοῦ, τὴν οὐσίαν διοικεῖν τὸν ἀδελφόν. *Plut*. in Lucull. extr. c. 43.

Νέπως ὁ Κορνήλιός φησιν, οὐ Κράσσου, Βρούτου δὲ θριαμβεύσαντος ἀπὸ Λουσιτανῶν θυγατέρα γῆμαι Γάϊον. *Plut*. in Gracch. c. 21.

Ἀννίβᾳ δὲ τῶν μὲν ἄλλων ἐλάχιστος ἦν λόγος, Μάρκελλον δὲ πεπτωκέναι πυθόμενος, αὐτὸς ἐξέδραμεν ἐπὶ τὸν τόπον. Καὶ τῷ νεκρῷ παραστὰς καὶ πολὺν χρόνον τήν τε ῥώμην τοῦ σώματος καταμαθὼν καὶ τὸ εἶδος, οὔτε φωνὴν ἀφῆκεν ὑπερήφανον, οὔτε ἀπ' ὄψεως τὸ χαῖρον, ὡς ἄν τις ἐργώδη πολέμιον καὶ βαρὺν ἀπεκτονὼς, ἐξέφηνεν· ἀλλ' ἐπιθαυμάσας τὸ παράλογον τῆς τελευτῆς, τὸν μὲν δακτύλιον ἀφείλετο, τὸ δὲ σῶμα κοσμήσας πρέποντι κόσμῳ, καὶ περιστείλας ἐντίμως ἔκαυσε, καὶ τὰ λείψανα συνθεὶς εἰς κάλπην ἀργυρᾶν, καὶ χρυσοῦν ἐμβαλὼν στέφανον, ἀπέστειλε πρὸς τὸν υἱόν. Τῶν δὲ Νομάδων τινὲς περιτυχόντες τοῖς κομίζουσιν, ὥρμησαν ἀφαιρεῖσθαι τὸ τεῦχος. Ἀντιλαμβανομένων δ' ἐκείνων, ἐκβιαζόμενοι καὶ μαχόμενοι διέῤῥιψαν τὰ ὀστᾶ. Πυθόμενος δὲ Ἀννίβας καὶ πρὸς τοὺς παρόντας εἰπὼν, οὐδὲν ἄρα δυνατὸν γενέσθαι ἄκοντος θεοῦ, τοῖς μὲν Νομάσιν ἐπέθηκε δίκην, οὐκ ἔτι δὲ κομιδῆς ἢ συλλογῆς τῶν λειψάνων ἐφρόντισεν, ὡς δή κατὰ θεόν τινα καὶ τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἀταφίας παραλόγως οὕτω τῷ Μαρκέλλῳ γενομένης. Ταῦτα

μὲν οὖν οἱ περὶ Κορνήλιον Νέπωτα καὶ Οὐαλέριον Μάξιμον ἱστορήκασι. Λίβιος δὲ καὶ Καῖσαρ ὁ σεβαστὸς κομισθῆναι τὴν ὑδρίαν πρὸς τὸν υἱὸν εἰρήκασι, καὶ ταφῆναι λαμπρῶς. *Plut.* in Marcel. c. 30.

Ἀννίβαν δὲ Μάρκελλος, ὡς μὲν οἱ περὶ Πολύβιον λέγουσιν, οὐδὲ ἅπαξ ἐνίκησεν, ἀλλ' ἀήττητος ἀνὴρ δοκεῖ διαγενέσθαι μέχρι Σκιπίωνος. Ἡμεῖς δὲ Λιβίῳ, Καίσαρι καὶ Νέπωτι, καὶ τῶν ἑλληνικῶν τῷ βασιλεῖ Ἰόβᾳ πιστεύομεν, ἥττας τινὰς καὶ τροπὰς ὑπὸ Μαρκέλλου τῶν σὺν Ἀννίβᾳ γενέσθαι. *Plut.* in Comp. Pelop. cum Marcello. c. 1.

Corn. Nepos, qui divi Augusti principatu obiit, quum scriberet, turdos paullo ante coeptos saginari, addidit, ciconias magis placere, quam grues, quum haec nunc ales inter primas expetatur, illam vero nemo velit attigisse. *Plin.* 10, 23. (30.)

Apud antiquos piscium nobilissimus habitus acipenser. — — Postea praecipuam auctoritatem fuisse lupo et asellis, Corn. Nepos et Laberius, poeta mimorum, tradidere. *Plin.* 9, 17. (28.)

Magnitudo (loto arbori), quae piro, quamquam Nepos Cornelius brevem tradat. — — Vinum quoque exprimitur illi, simile mulso, quod ultra denos dies negat durare idem Nepos, baccasque contusas cum alica ad cibos dolio condi. *Plin.* 13, 17. (32.)

Scandula contectam fuisse Romam usque ad bellum Pyrrhi annis CCCCLXX, Corn. Nepos auctor est. *Plin.* 16, 10.

Corn. Nepos tradit, ante Sullae victoriam duo tantum triclinia Romae fuisse argentea. *Plin.* 33, 11. (52.)

Primus invenit eas (lineas) colorare, testa, ut ferunt, trita, Cleophantus Corinthius. Hunc, aut eodem nomine alium fuisse, quem tradit Corn. Nepos secutum in Italiam Demaratum, Tarquinii Prisci, Romani regis, patrem, fugientem a Corintho iniurias Cypseli tyranni, mox docebimus. *Plin.* 35, 3. (4.)

Primum Romae parietes crusta marmoris operuisse totius domus suae in Coelio monte Corn. Nepos tradidit Mamurram, Formiis natum, equitem Romanum, praefectum fabrum C. Caesaris in Gallia. — — Namque adiecit idem Nepos, eum primum totis aedibus nullam, nisi e marmore, columnam habuisse, omnes solidas e Carystio aut Lunensi. *Plin.* 36, 6. (7.)

Aedis Martis est in circo Flaminio architectata ab Hermodoro Salaminio. *Prisc.* lib. 8. col. 792.

Non amplius ter bibere Augustum solitum super coenam in castris apud Mutinam, Corn. Nepos tradit. *Suet.* Aug. c. 77.

In extrema Britanniae parte Memma, quam Cornelius etiam, Annalium scriptor, narrat metallis plurimis copiosam, herbis frequentem et his feraciorem omnibus, quae pecora magis, quam homines alant. Labi vero per eam multa quam maxima relabique flumina, gemmas margaritasque volventia. *Iornandes* de reb. Gothic. c. 2. Cf. ad h. l. Tzsch. ed. p. 226.

EPISTOLA CORNELIAE MATRIS GRACCHORUM.

Dices pulchrum esse inimicos ulcisci. Id neque maius, neque pulchrius cuiquam, atque esse mihi videtur; sed si liceat republica salva ea persequi. Sed quatenus id fieri non potest, multo tempore multisque partibus inimici nostri non peribunt; atque uti nunc sunt, erunt potius, quam res publica profligetur atque pereat.

EADEM ALIO LOCO.

Verbis conceptis deierare ausim, praeterquam qui Tiberium Gracchum necarunt, neminem inimicum tantum molestiae tantumque laboris, quantum te ob has res, mihi tradidisse: quem oportebat omnium eorum, quos ante habuerim liberos, partis eorum tolerare atque curare, ut quam minimum sollicitudinis in senecta haberem, utique, quaecumque ageres, ea velles maxime mihi placere, atque uti nefas haberes rerum maiorum adversum meam sententiam quidquam facere; praesertim mihi, cui parva pars vitae superest. Ne id quidem tam breve spatium potest opitulari, quin et mihi adverseris et rem publicam profliges? Denique quae pausa erit? ecquando desinet familia nostra insanire? ecquando modus ei rei haberi poterit? ecquando desinemus, et habentes et praebentes, molestiis desistere? ecquando perpudescet miscenda atque perturbanda republica? Sed si omnino id fieri non potest, ubi ego mortua ero, petito tribunatum; post me facito, quod lubebit, quum ego non sentiam. Ubi mortua ero, parentabis mihi et invocabis deûm parentem. In eo tempore non pudet te eorum deûm preces expetere, quos vivos atque praesentes, relictos atque desertos habueris? Ne ille sinat Iupiter te ea perseverare nec tibi tantam dementiam venire in animum, et, si perseveras, vereor, ne in omnem vitam tantum laboris culpa tua recipias, uti in nullo tempore tute tibi placere possis.*

[*Corn. Nep. in libro de Historicis Latinis de laude Ciceronis.*

Non ignorare debes, unum hoc genus Latinarum litterarum adhuc non modo non respondere Graeciae, sed omnino rude atque inchoatum morte Ciceronis relictum. Ille enim fuit unus, qui potuerit et etiam debuerit historiam digna voce pronuntiare: quippe qui oratoriam eloquentiam rudem a maioribus acceptam perpoliverit, philosophiam ante eum incomtam Latinam sua conformaverit oratione. Ex quo dubito, interitu eius utrum res publica, an historia magis doleat.

Locuples ac divina natura, quo maiorem sui pareret admirationem, ponderatioraque sua essent beneficia, neque uni omnia dare, nec rursus cuiquam omnia voluit negare.]

NOTAE CRITICAE.

PRAEFATIO.

§. 3. *Ii si* habent boni codd. Leid. 2. Oxon. Voss. 1. 2. 3. — Vulg. *Hi si*, quum tamen brevi praecessorit *hi*.

§. 5. Quidam libri: *tota fere fuit Gr.* Omittunt *fere* Staveren, Fischer, Tzschucke.

I. MILTIADES.

Cap. I. §. 4. *idque ut Lemnii* Sic edd. Lamb. Steph. Boecl. Bos. Keuch. Wetz. Paull.

Cap. II. §. 1. *communiit* codd. et Tzschuckius. Edd. *communivit*.

Cap. V. §. 2. *Eius ergo auctoritate* habebant codd. Danielis et Gifanii. Vulg. om. *ergo*.

Cap. VII. §. 5. *Accusatus est ergo* habuit eiusdem Petri Danielis liber egregius, quum in aliis absit *est*.

§. 5. Vulg. *infectis rebus [a pugna] discessisset*. Verum verba *a pugna* non leguntur in codd. optimis.

• *Cap.* VIII. §. 4. *comitas*. Sic codd. Puteani et Savaronis, et editiones optt. antt. Alii l. *communitas*, quod vel propter sonum reiiciendum, quippe eiusdem rhythmi, cuius *humanitas*, quod praecessit.

II. THEMISTOCLES.

Cap. I. §. 2. *Acharnanam*, h. e. Acharnensem, ex oppido notissimo prope Athenas, uti *Spartanam* a Sparta. Et sic boni codd. et edd. Alii *Acarnanam*.

§. 3. *totum se dedit reip.* codd. Vossiani tres cum Axeniano, nec non editiones omnes praecipuae vett. Vulg. *dedidit*.

Cap. II. §. 4. *neque ante neque postea* cod. Danielis et edd. optt. antt. Vulg. *neque antea neque postea*.

Cap. III. §. 1. *et terra dimicari* codd. Boecl. Voss. et Axenii. — Vulg. *et in terra d.*

Cap. IV. §. 3. *fidissimum* edd. Voss. 1 et 3 et Boecl. — Vulg. *fidelissimum*.

Cap. VI. §. 1. *Piraei*. Sic ubique scripsimus ex auctoritate codicum, uti et Plauti et Terentii, in quibus ubique trisyllabum est.

Cap. VII. §. 1. 2. Punctum posui ad *exspectare* cum Fischero, quod alii post *fallere* demum habent.

§. 2. *imperium summum* codd. Dan. Ax. Voss. 2. Alii ordine inverso.

Cap. VIII. §. 3. *damnatus est* codd. Axenianus et Leid. 2. cum ed. Argent. — Alii: *est damnatus*.

§. 5. Mutavi paulisper interpunctionem. Nam vulg. male *quam praestitit* ad superiora trahit.

§. 6. *nautis* abest ab cod. Voss. 3. et editionibus quibusque optimis antt., et glossam sapit.

§. 7. *postea gratiam retulit* mpt. Axen. et Voss. 2.

Cap. IX. §. 4. *ad te confugi* Fischerus cum Lambino et plerisque antt. edd., idque simplicius et verius, quam vulg. *confugi ad te*.

§. 4. *de quibus tecum*. Sic idem Fischerus cum iisdem. Vulg. *quas tecum*. — ib. *annuum mihi tempus des*. Sic fere Axen. et optimi codd. — Vulg. *annum mihi temporis des*.

Cap. X. §. 1. *Ille omne id tempus* ed. Steph. Gebh. Magii. Vulg. *Ille omne illud t.*

III. ARISTIDES.

Cap. I. §. 4. *quod ita cupide* habet Axenii liber, et Boecleri et Vossii alter. Minus bene vulg. *quod tam cupide.*

IV. PAUSANIAS.

Cap. I. §. 2. Vulg. *et viginti millibus equitum.* Sed v. *millibus* omittitur in codd. Dan. Boecl. Leid. 2. Axen. Voss. 2.

Cap. III. §. 5. Mutavi paullisper interpunctionem.

§. 6. Scripsi *Helotae* cum Aldo, Longolio, Magio, Tzschuckio in ed. 2. — Fischerus *Helotes.* — vulg. *Ilotae.*

Cap. IV. §. 5. *eo venit* Fischerus cum codd. Mendosaeo et Vossiano 3. — Vulg. *venit eo,* plane insolenti positu verborum.

§. 6. *Modo magis* habent sat multi libri et edd. antt., idque interpr. *praeter modum.* Fischerus: *Tanto magis,* ex coni. — Lamb. mavult: *Multo magis.*

§. 6. *magno esse ei pr. fut.* Sic Fischerus ex edd. Ald. Iens. al. — Vulgo *esse* omittitur.

Cap. V. §. 2. *sub dio* Ald. Mag. Lamb. Steph. Keuch. — Al. *sub divo.*

§. 5. *dei Delphici* Lambinus. Nam in codd. et edd. exsulat v. *dei;* quae tamen videtur adiicienda, siquidem θεός et in Thucydide legitur, quem noster ante oculos habuit, lib. I, cap. 134. ad fin. Inclusum dedit et Bardili.

V. CIMON.

Cap. II. §. 3. fin. *barbarorumque —prostravit.* Sic ed. Leid. 2. Axen. Dan. et fere Boecleri liber.

Cap. III. §. 1. *in quam* cod. Boecleri et Axenianus et Voss. 2.

§. 2. *forti animo* Fischerus ex bonis libris.

§. 3. Vulgata: *satius existimans, contendere Lacedaemonem, sua sp.* etc., sensu manco claudoque. Sic enim videatur nolle in patriam redire, metu fortasse aliquo. Quod tamen non ita factum est. Nam et rediit post pugnam Tanagraeam, et deinde demum pacem composuit. Cf. Plut. Cim. 17 et 18. Accedit, quod editiones omnes antt. comma post *contendere* ponunt, *Lacedaemonem* ad sequentia trahunt; deinde, quod cod. Axen. et Oxon. legunt: *satis existimans verbis contendere,* et quod in ed. Ultraiect. ad marginem notatum est, videri voces aliquot desiderari. Itaque non dubitavi, Lambini textum reddere, qui ita apte comparatus est, merito ut videatur non ex emendatione, sed ex aliquo libro antiquo prodiisse. Et eundem Stephanus quoque est secutus, et inter recentiores Schmiederus. Sic autem omnia plana et bene logica et intellectu facilia, nec est, in quo pedem offendas, ut versio loci ubi fiet, rei probe erit consentanea.

Cap. IV. §. 1. Vulg. omissa coni. *sed in pace,* quum tamen haud pauci codd. habeant: *sed etiam in pace.* Quare puto *et* scribendum, ut quod a praecedenti *set* olim abreptum fuerit.

VI. LYSANDER.

Cap. I. §. 2. *Nec, qua r.* Sic omnino propter sensum legendum esse vidit olim Struchtmeierus anim. crit. lib. I. p. 52., et cod. Voss. 3. habet *cesqua.* Et omnes omnino critici viderunt, nequaquam latuisse, quomodo consecutus sit victoriam Lysander, et ipse Nepos rem statim enarrat. Vulg. inepte: *Id qua r. — latet.* Bardilius voluit legi: *Non qua;* Wetzelius: *patet;* Ernstius: *non latet.*

§. 1. Vulg. *factum est;* e quibus *est* bene omittit Voss. 3.

Cap. II. §. 1. *ne de eadem* habent codd. Axen. et Voss. 2. idque probat Moschius prae vulg. *ne de eodem.*

§. 3. Post *Itaque* lacunam statui debere, ex re ipsa patet. Desideratur enim ipsum illud exemplum, quod narraturus erat auctor, perfidiae Lysandri.

Cap. III. §. 1. Vulg. ab initio habet lacunam. Sed recte Kappius duplex *Itaque* statuit, quorum alterum ante lacunam, alterum ab initio huius periodi lectum fuerit, quodque ipsum causa fuerit omissionis, dum scriba a priori ad posterius aberrarit. — In seqq. vulg. *decemviralem suam pot. sui ab illo const. s.* in quibus *suam* una cum *sui* ferri non posse patet. Codd. Boecl. Dan. Leid. 1. *Itaque hi decemviralem suam pot. ab illo c. s.* omisso *sui*. Nostram Gronovius (de Pec. vett. p. 647.) dedit; quem sequitur Guntherus, et probat Dachnius. Atque *hi* int. reges Lacedaemoniorum.

§. 5. *eligatur* dedi ex mpt. Mendosaeo et Voss. 3. — Vulg. *deligatur*.

Cap. IV. §. 2. *effert* Fischerus ex ed. Leid. 2. Voss. 2. et praecipuis edd. antt. — Vulg. *fert*.

VII. ALCIBIADES.

Cap. I. §. 2. Verba: *namque — terra* Heusinger, Bipontini, Wetzel, Titzius uncinis circumdederunt, et Schefferus existimavit, non ab auctore esse profecta. Et sane interturbant contextum orationis, et nimium eloquuntur, nec conveniunt cum iis quae in Thrasybulo I, 1, 3. leguntur.

§. 3. *dives*. Sic codd. Gifanii, Danielis, Mendozae, et Vossii 1. — Vulg. *deinde*, id quod sensum plane nullum praestat. Lambinus aliique: *idem*, quod tamen statim §. 4. init. Nostrum recte reposuit Fischerus. Nam divitiarum hic quoque mentio necessaria facienda fuit.

§. 4. *tantam esse dissim*. Sic libri Mendos. Boecleri, Oxon. Axen. Voss. 1. et 2. — Vulg. *inesse*.

Cap. V. §. 6. *Horum imperio* Fischerus et edd. praestantiss. antiq. — Al. *horum in imperio*, quod non satis bene latinum videtur.

Cap. VII. §. 4. *communiit* Ald. et Staveren. — ib. Vulg. et edd. *primus Graeciae civitatis in Thr. intr.* quod et linguae et historiae repugnat. Nam ante eum haud paucae coloniae Graecorum in Thraciam sunt deductae. Itaque Withofius recte vidit pro *civitatis* reponendum esse *privatus*; id quod bene concinit cum Plutarcho, qui Alcib. cap. XXXVI. ita habet: ἐπολέμει τοῖς ἀβασιλεύτοις Θρᾳξὶν ἰδίᾳ. Idque probaverunt Beierus et Dachnius.

Cap. VIII. §. 5. *iuxta hostes* Fischerus et plurimi codd. — Vulg. *i. hostem*.

Cap. X. §. 4. Vulg. *Illi quum eum ferro*. Sed pron. *eum* ignorant optimi cdd., et editores aut includunt aut eiici iubent.

Cap. XI. §. 1. Vulg. *qui fuit post al. n.* At v. *fuit* exulat in codd. opt.

VIII. THRASYBULUS.

Cap. I. §. 3. Vulg. *his virtutibus*. At *his* omittitur a codice optimo Leid. 2; quem probo.

§. 4. Vulgata inepte: *ad vires vimque pugnantium*. Alii pro *vimque* habent *usque*, al. *nostrum cuiusque*, al. *undique*. Liber Schotti et Mendosaeus et fere Savaronis: *ad vires cuiusque pugnantium*. Lamb. *ad vires virtutemque p.* Puteanus: *ad vices vimque p.* al. *ad v. utrimque pugn.* Verum quia legitur *cuiusque* in libris, praetuli illud, quo certa tamen codicum auctoritas obtineret.

IX. CONON.

Cap. III. §. 4. *Itaque huic, quae volebat*. Sic cod. Voss. 1. et 2. et Leid. 2. qui sine dubio probandi sunt.

Cap. IV. §. 3. *regis opibus* habent ll. Dan. Voss. 1. et Lambinus. Al. *regiis opibus*.

X. DION.

Cap. I. §. 4. *Legationes vero omnes*. Sic ed. Guelph. et edd. optimae antt. Vulgata omittit *omnes*. Probavit nostram Fischerus et Tzschuckius habet in textu.

Cap. II. §. 3. *at se ei totum tr.*

Fischerus ex ll. Axen. Voss. 2. et Dan.

§. 3. V. *tyranno*, quod additur post *Dionysio*, deest in Leid. 2. et ut superfluum ab edd. includitur.

§. 5. fin. Vulg. *ut somno sopitus.* Verum coni. *ut* sustulerunt iam omnes praestantissimae edd. antt. et inter recc. Wetzel. et Schmieder.

Cap. III. §. 2. *quam tyrannis* habent mpti Dan. Boecl. Axen. Leid. 2. Voss. 1. 2. et edd. Bosii, Heus. Stav. Harl. Ith. Wetz. Contra al. *tyrannidi* ex emend. ut videtur. Nam codices nostram tuentur, et optimo quidem sensu.

Cap. VIII. §. 2. *cum in magno.* Praep. *in* legitur et in edd. et in edd. primariis omnibus.

Cap. IX. §. 1. *remotum se* Fischerus et edd. plures.

§. 3. Vulg. [*ut*] *ad Dionem.* Verum *ut* aberat in multis libris, et idem deleverunt Staveren, Bremi, Heinr., Tzschucke, Harl.

§. 5. Vulg. *sicut ante saepe dictum est.* Stulte; non enim saepe, sed uno tantum loco dictum, V, §. 3. fin. *Ex quo intelligi p.* etc. Et adv. *saepe* deest in plerisque codd. et omisit Fischerus.

XI. IPHICRATES.

Cap. I. §. 1. *non tam genere, quam* etc. Sic habet cod. Ernstii, sicque et Longolius et Lambinus, et id probavit Fischerus, et inter recc. Müllerus et Daehnius. Ita autem bene cum sequentibus oratio convenit, in quibus primum de magnitudine rerum gestarum, ac deinde de nove ab eo institutis in re militari sermo est. Quare ferri plane nequit vulg. *non tam magnitudine rerum gestarum, quam disciplina militari*, quia ipsa magnitudo rerum gestarum in sequentibus illustratur. Genus autem Iphicratis fuit humile; de quo cf. Plutarch. Apophthegm. ed. Tauchn. pag. 41. Tom. II. Mor. Denique generis hic mentionem factam esse, ipsum, quod sequitur, v. *nobilitatus est* argumento esse potest.

XII. CHABRIAS.

Cap. I. §. 2. *proiecta hasta* tantum non omnes habent codd. — Vulg. *proiectaque h.*

§. 3. *in quibus* Fischerus cum cd. Ernstiano. Alii: *cum quibus.* Vulg. praepositionem omittit.

Cap. IV. §. 3. *natantem* habet cod. Axen. et edd. optt. antt. — Vulg. *natantes.*

XIII. TIMOTHEUS.

Cap. IV. §. 2. *quum plura* habuit liber Axenii et edd. antt. praestantissimae. Alii: *quum complura.* Vulg. *quum pleraque.*

§. 2. *tyrannus Thessaliae.* Sic libri Dan. et Leid. 1. et probavit Staveren. Alii omisere *Thessaliae.*

XIV. DATAMES.

Cap. I. §. 4. *regiorum* deerat in cod. Danielis et Voss. 1. et sane aptius *hostium* legeretur. Longolius habet: *multis millibus hostium, regiorum quoque non paucis interfectis.* Lambinus: *multis millibus hostium et regiorum.*

Cap. II. §. 1. Vulg. *conservatus* [*regis*] *est.* Verum *regis* deest in edd. optt. antt. et glossam sapit.

§. 2. *ortus.* Sic cd. Dan. et Gifanii, idque probat Fischer. — Vulg. *natus.* Verum inepte dicitur *natus a Pylaemene.*

Cap. III. §. 2. Vulg. *copulam, qua vinctum.* Sed τὸ *qua* omittitur ab optt. edd. Magii, Stephani, Gebhardti, Keuchenii, Patav. et omittendum, quia alias deest verbum finitum in periodo.

§. 5. *Ac primo* habent edd. Bavar. 2. Mendozae, Ernstii, A edd. Par. Ald. Long. Mag. Lamb. Steph. — Vulg. om. *Ac.*

Cap. IV. §. 5. *arma capit; suos sequi iubet.* Sic Voss. 1. et Leid. 2. et edd. optt. antt. et *suos* quoque Titze. Vulg. *a. sumit, suosque s. i.*

Cap. V. §. 1. *qui ei diceret.* Sic Lamb. Steph. Gebh. Keuchen. — Vulg. om. *ei.*

§. 2. *quod illum.* Sic Leid. 2. et Axen. cum edd. Lamb. Steph. etc. Vulg. *qui illum.*

Cap. VI. §. 4. *et omnes confestim* edd. Boecl. Axen. Voss. 2. Leid. 2. et edd. optt. antt. — Vulg. *sed omnes.*

Cap. IX. §. 8. *in quo itinere* habent tantum non omnes codd. — Vulg. om. *in.*

XV. EPAMINONDAS.

Cap. I. §. 1. *De quo* legitur in libb. Boecl. Axen. Voss. 2. et praeferendum propter seq. *haec.* Vulg. *De hoc*, ut legitur in aliis vitiis.

§. 3. *atque* aberat a ed. Axen., et idem inclusit Heusinger, omisit Schmieder.

§. 4. *memoria digna* edd. Axen., Danielis, et Voss. 2. — Vulg. *digna memoria.*

Cap. II. §. 1. *cantare tibiis* omisso *carmina*, quod alii praemittunt, habet liber Danielis, Leid. 1. et 2. et Guelph., et recte omisit Bremi. Nam de carminibus supra sermo fuit.

§. 2. *antecesserit* Fischerus cum ed. Boecl. Axen. Voss. 2. — Vulg. *antecessit.*

§. 2. *superaturum* ante *omnes* habet vulg. — Nostr. recte Lambinus.

§. 4. *in armis vero* habet ed. Dan. Leid. 2. Axen. Voss. 1. 2. et sic Wetzel. In vulg. deest *vero.*

Cap. III. §. 1. *plurima* Fischerus cum Bosio; et apparet, vulg. *plura* neutiquam sufficere.

§. 1. *nec ioco qu.* edd. optt. antt. — Vulg. *ne ioco qu.*

§. 2. *mirandum in m.* Sic Axen. — Vulg. *admirandum i. m.* Cf. Milt. VIII. 4. *mira comitas.*

Cap. IV. §. 2. *Nam si rex ea vult* liber Axenii et Danielis. — In seqq. *sunt* Axen. et edd. Mag. Gebh. Steph. Keuchen. — Vulg. *sint.*

§. 5. *ut eo tuto perv.* Sic Fischerus, et pron. *eo* videtur ad sententiam requiri, et male sonare *ut tuto.* Denique Leid. 1. habuit: *ut ex tuto.*

§. 6. *vitas* legendum esse uberius ostendit Staveren ed. III. et sic complures inter edd. optt. antt. — Vulg. *vitam.*

Cap. VII. §. 1. *eo esset deducta res.* Vulg. addit [*militum*] ex codd. Voss. 2., Axen. al. quod tamen recte delevit Titze. Fischerus habet: *eo esset deducta illa multitudo militum*, ex mss. Gif. Daniel. Leid. 1. Alii: *res illa militum.* Certe *res militum* nihili dictio.

§. 3. *Hic quum.* Sic Fischerus, et sic solet Nepos. Vulg. *Hi quum.*

Cap. VIII. §. 5. *Messene restituta* edd. Dan. Gifan. Leid. 1. 2. Voss. 1. — Vulg. *constituta.* Cf. Pelop. IV. 3.

Cap. IX. §. 1. *hostibus* habent codd. Leid. 2. Voss. 1. 2. et optimae quaeque edd. antt. — Vulg. *hostes*, uti legitur Eum. IV, 2. Verum utrumque aeque bene dicitur.

§. 1. *facta multisque occisis.* Includuntur haec a Bardilio et sequacibus; alii delent *facta.* Nostram Fischerus habet, nec video quid insit quod improbetur.

Cap, X. §. 1. Verba: *quod liberos non relinqueret*, quae in codd. post *reprehenderetur* leguntur, cum Lambino et optimis quibusque edd. post *diceret* collocavimus. Fischerus inclusit. Et cf. Cap. V, §. 5.

§. 3. *coepit* Fisch. cum codd. Leid. 2. Voss. 1. Daniel. et edd. —

XVI. PELOPIDAS.

Cap. I. §. 1. *tum satietati* habent codd. Axen. Voss. 1. Dan.

XVII. AGESILAUS.

Cap. 1. §. 3. *Harum* Fischerus ex optt. edd. antt.

Cap. IV. §. 1. *ephororum* praebent mss. Dan. Voss. 1. 2. Leid. 2. — Vulg. *ephorum.* Deinde libri et vulg. *iussu.* Alii *missu* ex margine.

§. 8. *supplicibus deorum.* Sic dedit Magius, et probarunt Bremi atque Güntherus. Vulg. *eorum*, quod, quo referatur, iure ambigas. Et ἱκέτας θεῶν habet Xenophon Ages. 11, 1. cf. ib. 2, 13.

Cap. VI. §. 2. fin. *et se quoque id.*

Sic ed. Patav. Günth. Brem. scribi iubent. Vulg. *et se id quoque.*

Cap. VII. §. 3. Ante *nihil umquam* quidam codd. *quod.* Verum omittitur hoc ab aliis bonis libris, in quibus nec *in* ante *domum suam* legitur; quos secuti sumus. Atque similiter Noster Att. VIII, 1. et Thrasyb. I, 1.

§. 4. *a cuiusvis inopis* habet ed. Leid. 2. Reliqui omittunt praep. *a.*

Cap. VIII. §. 5. *etiam magis* mss. Voss. 2. et Axen. idque praefero vulg. *magis etiam.*

XVIII. EUMENES.

Cap. I. §. 1. *evasisset.* Nimirum in seqq. Longolius: *quod magnos homines evasisset virtute* etc. quod ille sine dubio alicubi scriptum repererat; atque Fischerus in animadversione ad h. l. ipsum illud *evasisset* Longolii indigitat, haud obscure significans, praeferendum sibi illud videri Lambiniano *fuisset.* Itaque recepimus, uncinis tamen circumscriptum.

§. 5. *revera, sicut sunt* edd. antt. interpungunt; et recte.

Cap. III. §. 4. *summa imperii.* Sic codd. Boecl. Axen. Voss. 2. et edd. Magii atque Stephani. Vulg. *summam imp.*

Cap. V. §. 1. *percussus.* Ita Lambinus, Bremi, Tzschucke. Vulg. *perculsus.*

§. 4. Vulg. *concalefieri*, ex Voss. 1. Nostram Fischerus.

§. 5. Vulg. *deinde post verberibus cogebat exs.*; atque *deinde post* dictum putant per pleonasmum pro simplici *deinde.* Sed *posterioribus* habent cdd. Savar. et Voss. 1. et Leid. 2. idque probe concinit cum iis, quae sequuntur: *et calces remittere*, et bene opponitur praec. *prioribus.* Et id probavit cum Keuchenio Heusingerus. — *decurrerent* libri Axen. et Boecleri. Vulg. *decurreret.*

§. 6. *ut iumenta aeque.* Ita Fischerus cum pluribus bonis libris. Vulg. *ut aeque iumenta* ex libro Axen.

Cap. VI. §. 3. *Horum nihil ea fecit* Fischerus bene.

§. 4. *Quam veniam si sibi daret.* Sic idem Fischerus ex libris, et *sibi* omnino propter sensum hic requiritur.

Cap. VII. §. 2. *tabernaculum statuit* cdd. Voss. 1. et Axen. — Vulg. *statuit tabernaculum.*

Cap. VIII. §. 2. *tum et licentia.* Sic cdd. Boecl. et Voss. 1. et 2. Vulg. *tum etiam.*

Cap. X. §. 1. Codd. *Hic Eumenes.* Verum recte Heusinger. *Sic*, uti et dederunt Bremi Güntherusque. Nam *hic* plane probari nequit.

§. 2. fin. *perdere* item unice probandum, idque legebatur in cdd. Mendozae, Boecleri et Voss. 1. — Vulg. *prodere*, quod et ieiunum et ineptum.

Cap. XII. §. 1. *plerique omnes* leguntur in Voss. 2. et cdd. Lamb. Brem. Rickl. Ith. Schmieder. Welz. Friedr. Paull. Heusinger. — In vulg. omittuntur. In aliis legitur *omnes* omisso *plerique*; haud male.

Cap. XIII. §. 3. *praedicarunt* cum Lambino Fischerus. Vulg. *praedicarant.* — *id praestare voluerunt* idem Fischerus cum eodem. Vulg. omisso *id.*

XIX. PHOCION.

Cap. II. §. 4. *Piraeo.* Cf. ad Them. VI, 1.

§. 4. *hic* recte Lambinus et aliae edd. vett. Nam codd. *huic.* Verum certe nemo dixerit: *negavit mihi.*

Cap. III. §. 1. *utebatur* bene codd. Mendos. Leid. 1. 2. Voss. 1. 2. Guelph. Axen. et edd. Arg. Ultr. et Longolii. — Vulg. *nitebatur.*

§. 3. *Hoc eodem.* Sic edd. Voss. 1. 2. Leid. 2. Axen. et edd. antt. — Vulg. *Huc eodem.* Alii *Hinc eodem.* Alii simplex *Eodem.* — *et Phocion* edd. antt. — Vulg. *et* om.

XX. TIMOLEON.

Cap. I. §. 3. *afuit* Voss. 2. et edd. Lamb. Keuch. probante Fischero.

§. 8. *et patriae par. leg.* Sic Fischerus ex codd. — Vulg. *et parere*

legibus, quam imperare patriae. Sed *imperare patriae* nihili, et verbum absolute est accipiendum.

XXI. DE REGIBUS.

Cap. I. §. 1. *Graecae gentis* habebant codd. Boecl. et Axen. et probarunt Schlegel, Welzel. Heus. Tzschucke.

Cap. II. §. 1. *gente* libri Mendos. Leid. 2. Voss. 1. 2. Axen. Guelph. et ed. Ultrai. — Vulg. *genere.*

§. 1. Vulg. *consumtus est.* Sed *est* omittitur in codd. Axen. Boecl. Voss. 2. et cdd. optt. et Fischero.

Cap. III. §. 3. *periit morbo.* Sic Fischerus. Vulg. *periit a morbo.*

XXII. HAMILCAR.

Cap. I. §. 5. *ut, quum Catulus negaret, se b.* Sic Fischerus, et recte, ut opinor; quum vulg. *ut* ante *succumbente* demum collocatum habeat, et omittat *se* post *negaret.*

Cap. II. §. 4. *alienata.* Sic ed. Leid. 2. Voss. 3. et edd. antt. optt. — Vulg. *abalienata.*

XXIII. HANNIBAL.

Cap. III. §. 4. *effecit* omissa copula cdd. Axen. Boecl. et Voss. 1. 2. 3. et est asyndeton. — *munivit* Fischerus ex libris.

Cap. IV. §. 3. *etiam tum.* Sic mss. Voss. 1. Leid. 2. ad quos prope accedit Boecl. et Voss. 3. — Vulg. *etiam nunc.*

Cap. V. §. 1. Vulg. *Romam profectus est, nullo resistente. In prop.* malo sine dubio sono. Itaque melius Fischerus, quem sequendum duximus.

Cap. VII. §. 1. Vulg. post *gessit* habet: *itemque Mago frater eius,* quae hic sine dubio appicta sunt ex fine §. 3, ubi legitur: *itemque fratrem eius Magonem.* Atque incluserunt Heusing., Ith., Harless., Friedr., Bardili.; at Paullerus eiecit; quem sequor.

Cap. X. §. 2. Vulg. *domesticis rebus.* At *domesticis opibus* ll. Boecl. Voss. 2. Guelph. Axen.

§. 6. Vulg. *in qua nave.* Verum praepositionem omittunt ll. Voss. 1. 3. Leid. 2. et edd. optt. antt.

Cap. XI. §. 2. *quin aliquid de pace esset scriptum.* Sic mptt. Boecl. Guelph. et Axen. At vulg. *aliquid de p. esse scr.* cui illud longe praefero. — In seqq. Vulg. *eodem, unde ierat, se recepit.* At nostram aperte praestabant cdd. Guelph. Axen. et ed. Ultrai.

§. 4. *quum rex* Fischerus ex cdd. — Vulg. *rex quum.*

XXIV. CATO.

Cap. I. §. 2. *magnique eius opera aestimata est.* Sic cdd. optt. antt. et *eius opera* etiam Fischerus. Vulg. *m. que opera eius existimata est.* Verba autem *aestimare* et *existimare* in omnibus libris creberrime confunduntur.

§. 4. *aestimamus* eaedem edd. probantibus Fischero, Tzschuckio, Bremio. Vulg. *existimamus,* quod nuspiam c. gen. construitur.

Cap. III. *et peritus iurisconsultus.* Sic legendum et propter parallelismum membrorum, et propter codd. Voss. 1. Leid. 2 et edd. opt. antt., in quibus deest altera copula post *peritus.* Nam vulg. pessimo sensu sonoque: *et reipublicae peritus et iuris consultus,* quod omnem rhythmum tollit. Vox autem *reipublicae* saepe similiter intrusa reperitur in codd. et edd. apud plerosque scriptores latinos.

XXV. ATTICUS.

Cap. II. §. 4. fin. Vulg. *eos debere passus sit.* At *eos* omittitur in cod. Guelph. et Mediceo 1. et edd. mult. antt., probante Schlegelio, Heinrico, Paullero, Heus. Stav. Schmieder.

Cap. III. §. 1. Verba *quod nonnulli — adscita* ut glossa proscripta sunt a Gessnero, propterea quod res falsa sit. Habet Fischerus, et defendunt Kappius atque Paullerus.

§. 2. *Piliae* Lamb. Schott. Keuchen.; et ed. Ernstii habuit *Pilio,* videlicet quia sequitur *hunc enim,* quod ad alterum nomen traxero;

quum ad ipsum Atticum respiciat. Pilia autem fuit uxor Attici. Quam etsi serius duxit, tamen posthac statua uxoris potest esse posita. Nam vulg. *Phidiae* nihili est, quia, quis fuerit ille Phidias, addidisset auctor, quod non item de uxore opus erat.

§. 2. *Hunc enim* ad Atticum referto, nec ad alium quemquam. Nam uxoris persona secundaria tantum est. — *auctorem actoremque* ed. Schotti.

C. IV. *Cui quum* habent edd. Lamb. Bos. Ith. Stav. 1. 2. Wetz. Schmied. et hoc appositum sermoni Nepotis. Vulg. *Qui quum*. Al. *Qui quin*.

Cap. VII. §. 2. *nullum enim ab eo.* Vocem *enim* habent Lamb. Bos. Stav. Ith. Brem. Heinr. Paull.

Cap. VIII. §. 1. Sequor Fischerum, nisi quod post *convertisset* colon posui, ubi ille punctum.

Cap. IX. *laedendo se al.* Sic Fischerus. At vulg. *se* post *consecuturos* inclusum dedit.

Cap. XI. §. 4. *quam eo florente.* Sic mpt. Ernstii. Vulg. om. *eo*.

Cap. XII. §. 2. *afuit* habent II. Mendozae, Leid. 1. Voss. 1. — Vulg. *abfuit*.

§. 3. *qui cum eo compl. annos.* Sic Fischerus et edd. aliquot et edd. antt.

§. 3. *habitarat* Schottus et Tzschuckius. Vulg. *habitabat*. In al. deest *Athenis*.

Cap. XIII. §. 6. *Nec hoc praeteribo.* Sic Fischerus. Vulg. om. *hoc*. — *scimus* habent libri omnes. At *ex ephemeride* esse glossema, ex sequentibus patet, quia tum non opus fuisset dicere: *sed cognitum praedicamus*.

Cap. XV. *Marii, Q. Hort.* Sic Fischerus, et Marius intelligendus filius, qui Attici fuit familiaris. Cf. I, 4, II, 2. Codices habent *Marcique Hortensii* et similia. Nostrum dederunt et Heus. Stav. Tzschuck. Wetzel. inclusis tamen *Marii, Q*.

Cap. XVI. §. 3. Vulg. *qui in vulgus [iam] sunt editi*. Sed *iam* abest a cod. Guelph. et ab ed. Rom. Ven. Longol. Gebh. Keuchen.; et recentt. includunt. Omiserunt Günther. Friedr. Brem. Daehn.

Cap. XVIII. §. 3. *a quoque ortus.* Sic Voss. 3. et edd. vett. nec non et Titzo, probantibus Wetzel. et Schlegelio. Vulg. om. *que*.

Cap. XIX. §. 1. *edita haec.* Pron. *haec* legitur in codd. Voss. 1. et Leid. et in edd. Lamb. Bos. Stav. al. Nec video, quare aut includatur aut omittatur. — *poterimus* Fischerus cum ed. Mendozae. Cf. Pelop. I, 1. Vulg. *potuerimus*.

Cap. XXI. §. 3. *in imam intestinum.* Sic et ed. Guelph. et ed. Paris. et sic scribendum esse vidit Barthius et receperunt Heus. Schmied. Ith. Heinr. Rickl. — Vulg. *in unum int.*

§. 3. *fistula puris.* Sic Schoppii codd. tres et fere Voss. 3. Leid. 2. Cd. Gifanii *fistulae puris eruperit*. Mendos. *fistulae puris erumperet*. — Vulg. *fistula putris*.

§. 4. *accersiri* Fischerus ex codd. optt.

§. 5. Inclusa nec cohaerent cum praec. constructione et suspecta iam fuere Staveronio, itemque Fischero, et plane superflua sunt, nec concinunt cum brevitate incisorum, qua utitur Atticus in hac oratione.

§. 6. *potionisque* deest in ed. Guelph. et edd. antt. haud paucis.

Cap. XXII. §. 2. *ne id* Lamb. Schott. Boecl. Bos. Schmied. — Vulg. *ne ad id*, quod immerito reduxit Fischerus.

00086541